



Lapszámunkat Jakobi Anna festő- és grafikusművész alkotásainak reprodukcióival illusztráltuk.

## SZEMHATÁR

- 3 | Kovács István: *Egy aknaszedő vallomása*
- 4 | Papp-Für János: *szentháromság; egy kert esztétikája*
- 5 | Vári Fábián László: *Egyszerű vers a létről; Fehér ingben*
- 6 | Lakatos-Fleisz Katalin: *Vasárnap délután Sárszegen*
- 8 | Tönköl József: *Azért; Hajunk iszapba akad*
- 9 | Végh Attila: *Az égcsősz kilépett kertjébe*
- 11 | Boros Erika: *Karácsonyi utazás*
- 13 | Friederike Mayröcker: *én is a lány növényeket, Höld;*
- 14 | *amíg az orgonabokor lobog*
- 15 | Lőrincz György: *A karácsonyfa*
- 18 | Géczy János: *Anatómia*
- 19 | Ifj. Béri Géza: *Eleven elbeszélés a háborúról*  
*Beszélgetés Anna Jankóval, a Kis népiptás című könyv szerzőjével*
- 21 | Anna Janko: *Hőség; Szempilla; Csók*
- 22 | Kovács István: *Akire nem kell emlékeznünk: velünk él*
- 24 | Kulin Borbála: *Fedetlenül; Rossz tanítvány*
- 25 | Vári Attila: *Katinka haldokló rongybabái*
- 37 | Both Balázs: *Ballada a tömlőcből*
- 38 | Stamler Ábel: *Számvetés 10 év után*
- 41 | N. Horváth Béla: *A tanúságtétel narratív formái (II. rész)*
- 50 | Lezsák Sándor: *2021; Mati úr és Matiné*
- 51 | Lázár Balázs: *T-100; Kar(antant)jének*
- 52 | Rózsássy Barbara: *Vadász*

## NYITOTT MŰHELY

- 53 | Erős Kinga: *A körforgás harmóniája*  
*Beszélgetés Rózsássy Barbarával*

## KÖNYVSZEMLE

- 61 | Pósa Zoltán: *Oláh János breviáriuma*  
*„Zengj, hol minden üres”. Oláh János életművének kritikai fogadtatása (1972–2019)*
- 63 | Péntek Imre: *A húség aranyszálai*  
*Kovács István: A lét vonalkód-fényei. Egybegyűjtött versek*
- 66 | Szakály Sándor: *100 esztendő története – képekben elbeszélve*  
*Pritz Pál: 100 év. A trianoni Magyarország képes története*
- 68 | Révay Valéria: *Baudelaire-től Duras-ig*  
*Karádi Zsolt: Franciák és magyarok*
- 70 | Varga Mária: *Akár a megáradt folyó...*  
*Jámborné Balog Tünde: Különös tartomány*  
*Családgényféle régi és újabb elbeszélésekből*

# MAGYAR NAPLÓ

A Magyar  
Írószövetség  
lapja

Megjelenik havonta  
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

**1092 Budapest, Ferenc krt. 14.**

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

**info@magyarnaplo.hu**

Elérhetőségünk a világhálón:

**www.magyarnaplo.hu**

**www.facebook.com/magyarnaplo**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország  
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,  
a [www.posta.hu](http://www.posta.hu) WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu) címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a [www.posta.hu](http://www.posta.hu)

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

[hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu)

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

## A folyóirat megrendelhető szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

**1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.**

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

**Szerkesztőbizottság:** Jókai Anna (örökös elnök),  
*Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,*

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

**Újraalapító főszerkesztő:** Oláh János

**Főszerkesztő:** **Jánosi Zoltán**

E-mail: [janosizoltan@magyarnaplo.hu](mailto:janosizoltan@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 388-7035

**Főszerkesztő-helyettes:** **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: [proza@magyarnaplo.hu](mailto:proza@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 388-7031

## MUNKATÁRSÁK

**Berta Zsolt**

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: [magyarnaplokb@gmail.com](mailto:magyarnaplokb@gmail.com)

**Berta-Havasajjai Matild** (ügyintéző)

E-mail: [bertahavasajjai@magyarnaplo.hu](mailto:bertahavasajjai@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 410-5784

**Bornemissza Ádám** (tördelőszerkesztő)

**Cech Vilmosné** (gazdasági ügyintéző)

**Ekler Andrea** (tanulmány)

E-mail: [ekler.andreaanna@gmail.com](mailto:ekler.andreaanna@gmail.com)

Mobil: (30) 444-6573

**Mirtse Zsuzsa** (Könyvszemle)

E-mail: [kritika.magyarnaplo@gmail.com](mailto:kritika.magyarnaplo@gmail.com)

**Nemes Attila** (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: [nemesattila@magyarnaplo.hu](mailto:nemesattila@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 421-7962

**Szentmártoni Anikó** (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: [szentmartonia@magyarnaplo.hu](mailto:szentmartonia@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 388-7030

**Szentmártoni János** (ügyvezető)

**Zsiga Kristóf** (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: [zsigakristof@magyarnaplo.hu](mailto:zsigakristof@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 388-7033

**Zsille Gábor** (vers)

E-mail: [vers@magyarnaplo.hu](mailto:vers@magyarnaplo.hu)

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívtér: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

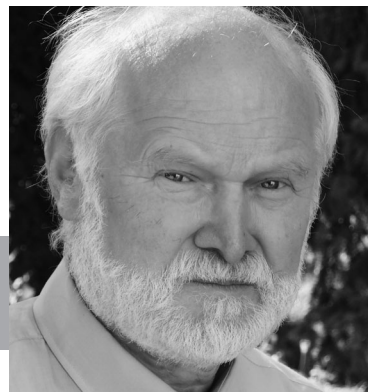
A címlapon: **Rózsássy Barbara**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,  
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,  
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

## Egy aknaszedő vallomása

**Kovács István**  
(1945, Budapest) költő,  
műfordító, történész, Salföldön él,  
Babérkoszorú-díjas



Anyám családjában nemcsak a világháborúkban elesetteket és a hadifogságban elhunytakat tartották számon, hanem még a 19. század második felében bekövetkezett rendkívüli halálesetekre is emlékeztek. Nagynénemtől tudtam meg, hogy dédnagymamám szépnek mondott tizenhat éves nővére szőlőkötözés közben egyszer csak lefordult a sámliról, és meghalt. Mint kiderült, a Magyarországon 1872-ben kitört utolsó nagy kolerajárvány kétszázezer áldozatának egyike volt. Emléke sokáig kísért és kísértett. Egy bölcs parasztasszony saját gyermeke halála kapcsán rádióban elhangzott mondata – „Azért legalább egy kicsit megkóstolta az életet!” – oltotta ki a szerelmet aligha ismert „dédnagynéni” hirtelen halála miatt fel-felparázsló szomorúságomat.

Az 1957-es gyermekbénulási járvány anyámra jobban ráijesztett, mint rám. Amikor meghültem és fölment a lázam, kétségbeesetten összecsapta a kezét... Azt hitte, itt a vég: megbénulok. Másnapra kutya bajom se volt. Ő azonban, biztos, ami biztos, fél évvel azelőtt Svájcba menekült ismerősével küldetett Salk-vakcinát, de idehaza addig tartották a posta raktárában, míg meg nem romlott. Megúsztam, ám egy iskolatársamnak fél kezét és fél lábát megnyomortotta az akkori gyermekparalízis. Betegségében az volt a legvigasztalanabb, hogy apját

ugyanaz a járvány tette sántává egy emberöltővel korábban. Ettől kezdve együtt bicegtek a Kádárék akasztófáitól kilátástalan jövőbe. A járvány újabb hulláma két évvel később borította el Magyarországot. Egy délelőtt Sabin-cseppeket kaptam az iskolában. Délután megkérdezte *a legjobb barátom*, akinek két húga és egy öccse volt, hogy akarok-e Sabin-cseppeket, mert orvos-apja a jégszekrényben tárolja a gyerekek adagjait, s mert van bőven, nekem is jut. Akartam. Csak később döbbsentem rá, hogy ebből baj lehet: a dupla adag gyógyszertől biztos megbénulok... Nem mertem szólni anyámnak. Tőle hallottam először vastüdőről, s azokról, akik bennük élnek le az életüket. El tudtam képzelni, milyen lehet ott élni, mert egyszer majdnem beleszorultam az út menti árkot az udvari bejárat alatt összekötő betoncsőbe...

Hatvan év telt el azóta. És az utóbbi nyolc hónapban mintha arra ítéltettem volna, hogy farkasszemezzek a láthatatlan koronavírusokkal. Fenyegető csápocskáikkal olyanok, mint a megtévelyodott admirális parancsára vérpirosra festett víziaknák. Távcsövükön hányan és hány világtáj felől lesik, hogy sorra felrobbanjunk. Felrobbanjunk? Mi? A több mint ezer éve itt élő konok aknaszedők...

**Kovács István**

Papp-Für János

## szenháromság

nagymama azt tanította hogy üssek  
háromszor a számra ha csúnyát mondok  
vagy ejtek ki rajta és minél idősebb leszek  
annál több esetben ütök rá már akkor is ha  
nem ejtem ki csak rá gondolok már akkor  
is ha másról gondolok rosszat már  
másokért is ráütök helyettük is sőt este  
elalvás előtt háromszor hármat ütök rá  
hogy elég legyen addig amíg alszom ha  
véletlen olyat álmodnék ami másnak  
rosszat tehet így megelőzőm azt hogy aki  
számolja ezeket az ütéseket reggel ne  
kérje számon rajtam miért nem tettem  
mert ezzel időt veszek el azoktól akiknek  
sokkal nagyobb szükségük van a  
segítségre



**Papp-Für János**  
(1976, Hajdúdorog) költő,  
zenész, Hajdúböszörményben  
él, Bella István-díjas

## egy kert esztétikája

minden mese hol volt, hol nem volttal  
kezdődik. anyát várom, arca tisztulni  
látszik a könnyek mögött. homlokának  
szebbik felén ragyog az utcai lámpa fénye.  
egy ablaknyitásznyi rész árnyéka eltakarja  
zöldes szemeit, de tekintete még mindig  
olyan matt ebben a halott sötétben, akár  
egy felborult sörösüveg a kockás  
abroszon. hol volt, hol nem volt –  
szíjogva kezdi a mesét; egy kert néhány  
hervadt rózsatővel, téglával kirakott  
járdával, halott szomszédok lábnyomaival,  
amiből imák nőnek az éjig, megnémult  
madarakkal, olyan macskákkal, akik  
elvesztették árnyékukat, minden omlik,  
szakad, dől egymásra, s már alszik is, de  
közben csak sír és sír, csupán a szája  
mozog, és öntudatlanul egy olyan kisfiúról  
mesél, aki segítség nélkül tud álmodni  
fákat rég kiszáradt gyökerekre.



**Vári Fábán László**  
(1951, Tiszaújlak) kárpátaljai  
költő, író, Mezőváriban  
és Nyíregyházán él,  
Babérkoszorú-díjas

## Vári Fábán László

# Egyszerű vers a létről

Úgy tudni, vízben fogant az élet,  
s a tűz teremtett hozzá tereket:  
a megáldott szirtre tenyérnyi édent,  
asszonyhoz kígyót, almát, egyebet.

Rákapván akkor a gyakori nászra  
a szerelmet ringató vízen kívül,  
vérére bízta rá eszét az ember,  
és dajkája iránt a szíve kihült.

Termeli-hordja a vízbe a szennyet,  
mit megzabált, s gőgjében elfuserált.  
A szeplőtlen Marsra is menekülne,  
úgy rúgná magáról le a halált.

De jön fel a Nap víruskoronásan,  
s a teremtmény szomorú, akár a fű.  
Végső takarítást ígér a tenger,  
s fertőtleníteni majd eljön a tűz.

## Fehér ingben

Fárasztó volt a nyár.  
Barátibb őszet vártunk,  
de göthös lett s álnok  
a feljegyzés szerint.  
Amit súgott, attól  
borsószik a hátunk,  
és imára kulcsoljuk  
kezünket megint.

Bele is gebedünk,  
ha tovább időzik.  
Vonultában így is  
túszokat szedett.  
A szerencsétlenek  
szervdonorok, s még csak  
kirendelt angyal sincs  
ketrecük felett.

Fehér havat vártunk  
a sorozatos gyászra,  
de beállt a pangás,  
és a köd örök.  
Parázna ölében  
jóleshet a párzás –  
bujálkodnak benne  
boldog ördögök.

Történt, ami történt,  
a mi kezünk tiszta.  
Az emlékharangot  
csak hagyjuk szólani,  
és az új esztendőt,  
ha ideér végre,  
fehér ingben  
illendő köszönteni.

Lakatos-Fleisz Katalin

## Vasárnap délután Sárszegen



**Lakatos-Fleisz Katalin**  
(1978, Nagykároly)  
irodalomtörténész, tanár,  
Kolozsváron él

Az ünnep nem kötődik dátumhoz, kalendáriumi piros betűs naphoz, az idő rohanásában vissza-visszatérő szigetekhez. Még kevésbé társasági csődülethez, tömeghisztériához, szónoklatokhoz. Az ünnep nem az, ami eljön, hanem ami mindig itt lehet. Megengedhetjük az ünnepnek, hogy legyen, de hatalmunkban áll megsemmisíteni azt. Az ünnep bármikor megszthatja magát velünk. Az ünnep az, amikor mindennapi tevékenységeink közepette felkapjuk a fejünket, hogy itt van. Ilyenkor letesszük a tollat, elmélázunk a laptop fölött, mert valami megváltozott, valahogy máshogy tűz be a nap az ablakon, észrevesszük a fényárnyék-játékokat az ablakkereten. Meglibben a függöny, meghallunk egy hangot, egy akkordot, egy dallamtöredéket. Közünk lesz a világhoz, kapcsolódni kezdünk. Rend lesz körülöttünk és bennünk. A titok nem fedi fel magát, de érzékeljük. Ezt jelenti a kapcsolódás.

Bármi történik az ünnep különleges idejében, annak jelentősége lesz. Ha kilépünk az ajtón, nem a poros utcára, hanem a fénybe jutunk. A fény mindent tisztára mos, mindenhol az élet ezerarcúsága vibrál, megérezegülünk ettől a gazdagságtól. Mámoros öröm lesz rajtunk úrrá vagy mély nyugalom, akárhogy is legyen, önmagában beteljesülő. Nem kell hozzá tenni valamit, sürgőlni, tevékenykedni. Mert a tevékenység a hétköznapihoz tartozik.

Az ünnep terekhez kötődik. Bizonyos terekhez inkább kötődik, mint másokhoz. A természethez, az érintetlen tájhoz sokkal inkább, mint városi lakózsungelekhez. A növényhez

inkább, mint a betonhoz és a fémhez. Az érintetlen természeti tájat már eleve belengi az ünnep. Ez nem azt jelenti, hogy a tízemeletes panelben ne lehetne ünnepelni, sok múlik az emberen. Mint ahogy az épített környezetből sem száll el az ünnep, azért mert ember alkotta. Ki mondaná, hogy Velence szűk sikátorai között vagy az európai nagyvárosok terein sétálva ne lenne már önmagában is ünnepi? A kő keménysége ilyenkor csak álca, a kő valójában lelkünk meghosszabbítása. Ezért is illik a nyers kőhöz – nem az agyonfeldolgozott betonhoz – a növény, a virág, ezért is lepi be hosszú idő elteltével a bársonynál is finomabb moha.

Gyermekkorban, mint mindent, az ünnepet megérezni-átélni is könnyebb. Ekkor még valódi jelentése van a karácsony, húsvét szavaknak. Ezekre az ünnepekre várakozni kell, de igazi, izgalmas, titokzatos várakozás ez, főként, miután beérett a gyümölcse. Gyermekként karácsony, húsvét napján már kora reggel – mert nem tudtunk sokáig aludni –, az ébredés pillanatában jólesően töltött el a tudat, hogy *eljött, itt van*. Jelentősége volt. És ez a jelentőség egész nap kitartott. Nem viselkedtünk másképp, nem voltuk jobbak, az idő és a tér volt más. Nem kellett hozzá *látszani*, nem kellett hozzá közönség, közösség viszont igen. Hogy lássuk, a máskor munkában sürgölődő nagyok most maguk is a szebbik, a kímélt ruhájukat veszik fel, hogy velünk, kicsikkel tartsanak játékban, kártyában.

Ezek az ünnepek ugyan mindig eljövő, visszatérő ünnepek voltak, de gyermekkorban

a mindig már itt levő ünnepekre is fogékonyabbak voltunk. Ilyen napi szinten átélt ünnep volt a játék a maga végtelenbe vesző időtlenségével, a büntetlen képzelődések, a titokteljes képek sokaságával. Csoda hát, hogy ebben a folyton megújuló, vagy véget nem érő ünnepidőben a karácsonyt is vártuk? Mert értettük az ünnepek nyelvét. A gyerek még érti, mint ahogy a hagyományos – ma már eltűnőben lévő – falusi ember is értette. Móricz Zsigmond *Hímes tojások* című novellája mindennek jó példája. A novella számomra nem annyira a sztorról szól, hanem magáról az ünnepről. Arról, hogy olyan biztosan eljön, mint a nap járása. De hogy eljöjjön, ahhoz az embernek is hozzá kellett tennie a maga rítusait. A lányoknak el kellett gyalogolniuk tojásért a szomszéd faluba, amely tojásokat immár hímesen a szomszéd falubeli fiúk visszavettek tőlük. Húsvét fényes reggelén minden házban tisztán, kimosdottan várták az ünnepet. A lányos házakra különös figyelem vetült ilyenkor. De hogy ez rítus volt, és nem valamiféle kényszer – mint manapság, amikor a túlhajszolt háziasszony alig várja az ünnep végét –, az egyrészt a még élő vallásban gyökerezett, másrészt lelki higiéné is volt. A hétköznapok szigorú munka által kijelölt robotjában valóságos sziget, oázis volt egy-egy keresztény ünnep a maga kimeszelt tisztaszagával, tarkabarka szépségével.

Ez a magától értetődő rituálé szakadt meg valahol a városiasodással, és az ezzel járó elidegenedéssel. Ettől kezdve az ember már nem a természettel, hanem a társadalommal került függő viszonyba. Azonban, míg a természettel az ember tudja, hányadán áll, addig a bonyolult, átláthatatlan, rosszarcú politikától eltorzított

társadalommal szemben egyáltalán nem. Nem mintha a történelem terhe ne telepedett volna rá a falusi közösségekre is háborúk, kommunizmus képében, és nem lett volna állandó fenyegetés a szegénység. De a falusi ember, ha rosszul érezte magát, tudta, mitől érzi magát rosszul. A rossz közérzet a hagyományos közösségekben sem volt orvosolható, ha kívülről, ideológiák által vezérelt folyamatok bolygatták meg a közösség életét.

Ha megnézzük a magyar irodalomtörténetben a klasszikus modern címszóval ellátott alkotásokat, arcul üt ez az ünneptelenség. Kosztolányi *Pacsirtájának* bántó sivársága, Ficserék hazug polgárisága, Török Gyula porvárosa, Kaffka Margitnál a női sors egyvágányúsága. Ha a történetek mögé nézünk, a *genius loci* tartja fogva az embert mindenütt. A kisváros sivársága, ami talán a legfojtogatóbb hely a magyar irodalomban. A faluban még található menedék a természetben, a hagyományos kis-közösségekben. A nagyváros, bár elidegeníthet, de keretet is adhat a személyiség megteremtésének. A kisvárosban viszont nincs menekvés. Egyedül Krúdy volt képes minden helyből valami varázsos seholnincshelyet kreálni. De ő, tudjuk, stilizált és ironikus. Van-e reménytelegebb, mint egy vasárnap délután Sárszegen? Pacsirta talán terítőt horgol. Értelmes tevékenység, mégis, amint Kosztolányi leírja, azonnal megcsapja az olvasót a vigasztalanság szele. Hogy nincs ünnep, nem is lehet, mert az ember természetes, paradicsomi állapota elérhetetlen. Van helyette szükségszerűség, összezártóság, látszathasznosság, alakoskodás, és mögöttük egyedüli kitörési lehetőségként lefojtott vagy kirobbanó tragédiák.

## Tönköl József

### Azért

Nem tudom megszokni, hogy este hozzám közelítgetsz,  
mint valaki halott, aki öregnek született, s azt hiszi,  
övé itt körül minden: rózsá-templom, rigó, vadgalamb,  
főlemelt nyakú fácán, szárnyát kanyarító bagoly,  
ahányszor csak imára gondolok éjszaka háromkor,  
a szemem romlik, torkom reked,  
mit mondjak pusztamező mélyéről azoknak, akik voltak,  
új ruhát kaptak Húsvétra, látta-e valaki?,  
áznak évszázadokban, kik álmodnak éjfélén messze túl?,  
ma egyszerűen Karácsony van, sebek nélkül,  
fordul szekrény, szék, csattogó ponyva a kazal szirénája,  
zuhan, és én bele az erdő pusztulásába,  
nehezen jutnak eszembe a csodaszarvasok,  
méhesben a kaptárak, a késsel szétvágott körték,  
banyatölgyek hegyén a söprűiket aranyozó boszorkák,  
nekik szánt szíjak, recsegésnek indult suttogások,  
az álmaimat se becsülöm, a téli tájat, úgy öltözöm föl,  
mintha a szemközti völgyből oltárkép elé mennék,  
ahol Imre herceg mellében liliomok zengnek,  
azért mondom, hogy maradj, aki voltál, egyetlen szírom,  
mely fátylával az első fényt várja, az ünnepet,  
a megszokott kórusban csak a hangodat hallom,  
mintha egy hosszú-hosszú sóhaj lenne az éjjel közepén,  
egy-egy bagós köhögése, a miséről tartanék hazafelé,  
mintha kíméletlenül agyonvagdosna ezüst csőrével a hó.



**Tönköl József**  
(1948, Nyőgér)  
költő, hírlapíró,  
karikaturista, Győrben él

### Hajunk iszapba akad

Megüresednek istállók, irdatlan herceg-erdők,  
kuszált felhőben villám égő tuskéje,  
Cigánytő partjait ökleli az eső,  
hajunk füvekig libben, iszapba akad,  
a víz pikkelye szemünket homályba dermeszti.



**Véghe Attila**  
(1962, Budapest)  
költő, író, Nagymaroson él,  
József Attila-díjas

## Véghe Attila

# Az égcsősz kilépett kertjébe

Íróasztalom fiókjában van egy regiszteres füzet. Ódivatú emberként ebbe írom a telefonszámokat. Azok neve mellé, akik meghalnak, nagy fekete keresztet húzok. Bárhol belelapozol, barátom, a füzet olyan, mint egy temető. Ma reggel behúztam egyet. Még csak derengett, amikor kinyitottam az ablakokat, hideg harangszó szállt a ködben (közel lakom a nagymarosi templomhoz), beszellőztettem a szobát a semmi harangzúgásával, aztán csak ültem a kiürült zengéstérben, és néztem magam elé. Már nem tudom feldolgozni barátaim halálát. Ez a szó is undorító, hogy 'feldolgozni', pszichológiai baromság. Az ember nem gyár, a bánat nem nyersanyag. Senkinek a halálát nem akarom feldolgozni, kiírni magamból, senkit nem akarok elengedni, mert mind velem vannak, lesznek, amíg élek.

Amióta az eszemet tudom, visszafelé is tudok beszélni. Valahogy látom magamban leírva a szöveget, és egyszerűen felolvasom megfordítva. Szőcs Géza = az égcsősz. Akinek meteoritgyűrű van az ujján, annak kijár ez a tisztség. Aki ennyire zseniális költő, annak is. Aki magas állami tisztséget úgy tud elvállalni, hogy közben nem veszíti el szellemi arcát, annak is. Aki hatalmi pozícióban sem válik hatalmi emberré, hanem segítőkész, érdeklődő, élénk lélek (egyszóval: művész) marad, annak is.

Huszonéves voltam, amikor fölfedeztem magamnak őt. Barátaimmal tiltott kiadványokért rohagáltunk különféle szamizdat buti-

kokba, olvastuk a Beszélőt, az Ellenpontokat, a betiltott Kundera-, Konrád- és Petri-köteteket, marha nagy forradalmárnak éreztük magunkat, amikor a Batthyány utcában lefotózott minket az autóból figyelő rendőr. Aztán megjelent az első, már boltban is kapható Szőcs-kötet, és a szerző azonnal elfoglalta az őt megillető helyet lélekpáholyomban, amely közvetlenül Rilke széke mellett áll, és amelynek háttámláján a következő – ércnél maradandóbb – tábla díszel: A LEGNAGYOBB MAI MAGYAR KÖLTŐ. Ettől fogva vadásztam az írásaira. (*A kisberek böszörmények* óta ezek dedikált példányai sorakoznak polcomon.)

Zárkózott ember volt. Még a hozzá legközelebb állók is gyakran úgy érezték, távol van. De a súly szívébe nem lehet beköltözni. Ha az érzékenység, amely a remekműveket szüli, az élet minden pillanatában, minden gondolatunkban és tettünkben ott izzana, beleőrülnénk. Védekezni kell ellene. A *Rekonstrukció* című norvég filmben a híres író felesége, amikor elhagyja férjét, búcsúctelit hagy az asztalon: MERT HIÁNYOZTAK A SZAVAK. Igen, ez az ára a tehetségnek. Az ember a súly szívéből fakadt szavakat a művekre tartogatja, robbanjanak ott. Gézával beszélgetve könnyű volt átérezni a hétköznapiak ellen fölhúzott falon, mert nyilvánvaló volt, hogy hallgatása csak a születésekor kapott csillagajándék, nem több.

Írom a szöveget, két flekknél járok, szeretném megérteni az alapvető titkot, de nem megy.

Hogy lehet az, hogy valaki, akit szerettünk, egyszer csak nincs itt, nem lesz itt soha többé, és mi ennek tudatában ugyanúgy megyünk vásárolni, takarítjuk a lakást, telefonálunk, intézkedünk, pénzt keresünk, unatkozunk és műélvezünk, mint annak előtte. Miféle lélekbarbárok vagyunk mi? Az alapvető titkok megfejtése általában nem megy. Egy titok attól alapvető, hogy más, magasabb létsíkról érkezett. A lét végső kérdései nem arra valók, hogy válaszok

emésszék föl őket. Válaszra csak a kicsi, hétköznapi kérdések vágynak. A nagy kérdések – mint annak idején Ókeanosz a görög világot – hatalmas szellemövként tartják össze a válaszok embervilágát. Soha nem fogjuk megtudni, ami a mi létsíkunkon ab ovo tudhatatlan. Valahogy megtörtént velünk a létezés csodája. Ebben üldögélünk, mint valami nagy, csillaghullató kertben, gyönyörködve abban, ami még megmaradt nekünk.



*Madarak voltunk*



**Boros Erika**  
(1946, Brassó)  
tanár, irodalomtörténész

Boros Erika

## Karácsonyi utazás

*Halottak hónapjától farsangig*

„Készülődés.  
Karácsony közeleg.  
Én állok itt az ablakom előtt  
nézem a halkan pihéző havat  
s egy kis bokrétás, száradó fenyőt  
törögetek.”

„Találjátok ki: mire gondolok?”  
(Dsidá Jenő)

Mire is gondolhattam volna még novemberben, a Halottak hónapjában? Akkor a harang hívó szavát figyeltem, hogy imába roskadva elhunyt szeretteimre emlékezzem. Csöndes emlékezéseimet azonban már akkor széttörte az utcák és a boltok szívet vakító csillogása, a plázákat ellepő vásárlók tülekedése – Advent előtt. Ilyenkor, decemberben, karácsonyra készülöben tisztára mosnám a szívemet, a szeretet csillagára figyelve: „Megszáll egy titkos, gyönyörű igézet, [...] És hiszek újra égi szeretetben, / Ilyenkor decemberben” (Juhász Gyula).

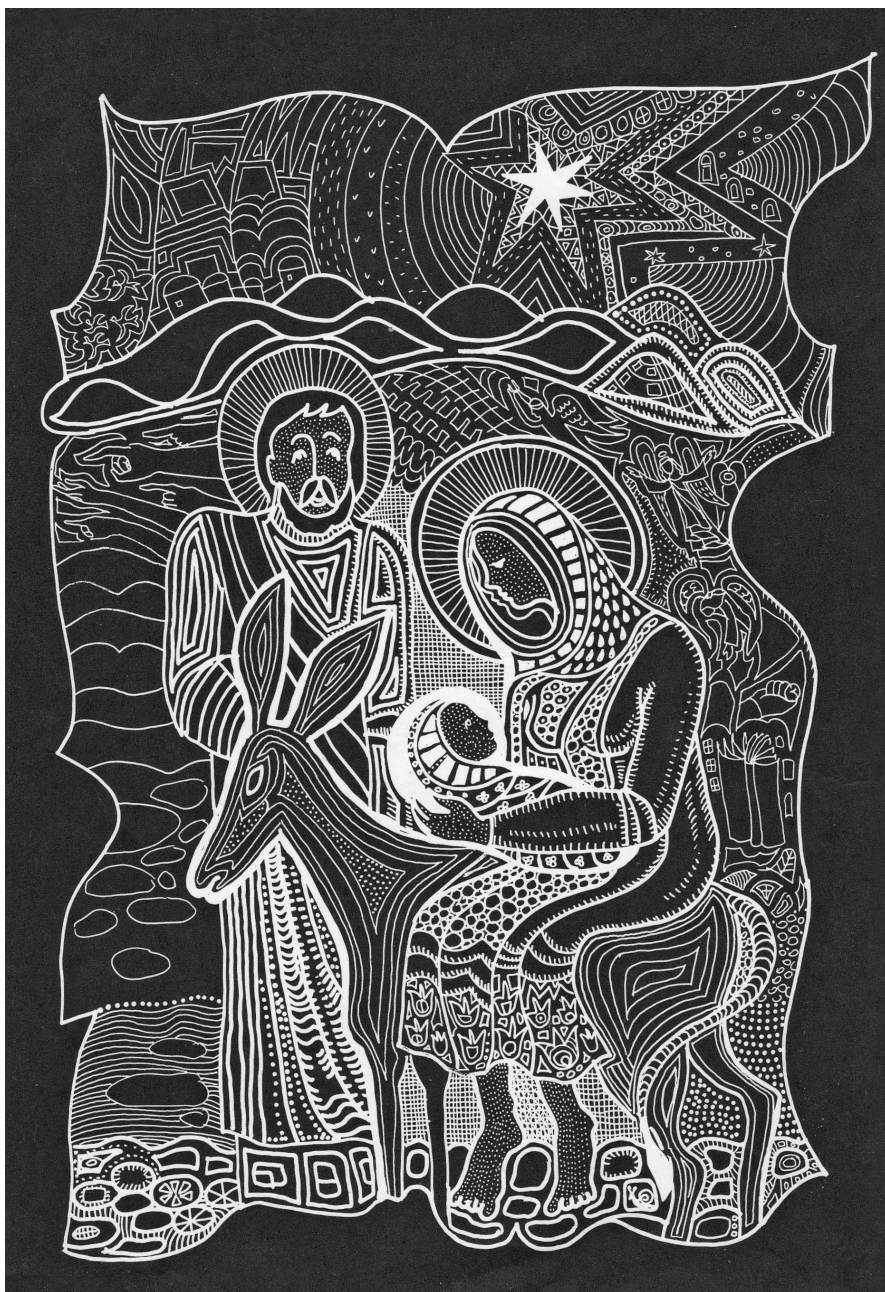
Bárhová vitt az utam, a forgalomban is még inkább megtelt szívem szeretettel, és gyönyörűnek láttam a világot, a zöldellő bokrokat, az erkélyemre szálló széncinkét, a szajkót, a gerlepárt. „közelg a szép mesés karácsony, / – s valami fáj” (Dsidá Jenő).

Törögetem, morzsolgatom ujjaim között a fenyőágacskát. Nincs sűrű hóesés karácsonykor, nem szikrázik jég a zöldellő fenyőn, de „Fázik az erdő, csontkemény a föld, [...] Egy folt az éjbe, szürkülő, fehér. / Egy ember. Egy hóban

rekedt szekér” (Kosztolányi Dezső). A néma csöndben éjfélkor „Harang csendül, / Ének zendül, / Messze zsong a hálaének / Az én kedves kis falumban / Karácsonykor / Magába száll minden lélek” (Ady Endre).

A csöndes éjben a kis kápolnából hazatérve a csillagszórónak, az arany diónak és a csilingelő arany csengőnek is játszadozó gyermekként örülök, és a kályha mellett „aranyesére” vágyom, mint hajdanán. Mesére, de nem a vasorrú bába, nagymamát széttépő farkas, gonosz mostoha meséjére. Az *Égigérő fa* erőpróbájára, a parazsat evő ló barátságára, a királykisasszony jutalmára. Mit is kérhetnék a gyertyafényes, angyalzenés karácsonyfa alatt? Az elhagyott, az árva gyermekekre gondolok: „Tinéktek is legyen, ami enyém, / arany-rétes, habos krémeslepény” (Kosztolányi Dezső). És a betegek, a magányos öregek, az elhagyottakra, akik szép szóra, simogatásra várnak, az elviselhetetlen magány lélekölő fájdalomába besüppedve. Ilyenkor tehetetlenül „Szemembe Krisztus-könny szökik” (Áprily Lajos).

És amikor a szenteste kapuját kitarja, a betlehemi Gyermekek „Megindul a ködben, elindul az estben”, száll, suhan, és megáll Magyarország gyászos ormainál – a Tátrán, „nagyon fáj a lelke”, s a legszebb fenyőt kezébe ragadja, meggyújtja gyertyáit, és „a szent, örök fát emelve magasra, / Pozsony, Kassa, Várad fölött lobogtatja, / Kolozsvár, Arad és Szabadka világot / Betlehemi fényben a karácsonyfától” (Juhász Gyula).



Úton

Röpülne a szánkó óévkor és „csörgős csengője” csilingelne a havas, holdas éjszakában, hogy odaérjen a vígan mulatozók közé, a *Himnusz* és harangszó után imát mondván, szeretteit átkarolva, pezsgős pohárral köszöntve az új esztendő. „Adjon Isten, ami nincsen / Az új esztendőben! [...] Nincs szeretet a szívekben: / Ez a legfőbb nincsen, / Szeretetet a szívünkbe: / Ezt adjon az Isten” (Benedek Elek). Most „hótalan a hegyek inge”, sem hó, sem hold nem világol, de vízkereszt jelzi, hogy „hordjuk szívünk szakadatlan, / kormos arcot száz darabban / nincs ajándék semmi tömjén – / rí Boldizsár, Menyhért meg én.” (Nagy Gáspár). Akinek „angyala van”, az akaratlanul is elindul Betlehembe.

Nyakunkban a karnevál hercege, negyven napig áll a bál, estétől pirkadatig, s hajnaltól estéig farsangolunk, táncunktól elhussan a tél, a fánk illata betölti az udvart, álarcot ölt, aki naponta amúgy is álarcot viselt. Nagyöjt előtt. A tavasznak jönnie kell. Mert meg kell tennünk az utat a Kálváriára, 1848 márciusára, a babitsi *Húsvét előttre*, hogy emlékezhessünk százéves gyászos ormainkra, ahol valamikor fájó szívvel megállt a betlehemi Kisded.



**Friederike Mayröcker**

(1924, Bécs) osztrák költő,  
író, Bécs díszpolgára,  
Hölderlin-díjas

## Friederike Mayröcker

# én is a lány növényeket, Höld.

én is a lány növényeket, Maria Callas minden hangja  
a fejemben. Nefelejcs van a fejemben, a vihar tombol,  
a félelem, az ibolyák, a nefelejcs a fejemben, a magány  
tombol, a kétségbeesés a fejemben, a félelem tombol,  
a rémület. Velence és ibolyák, nefelejcs, agyrém és az öregség  
erdei fejemben, rohanok ibolyatőhöz, orgonabokorhoz,  
még nincs virág, nincs illat, szemben *a vándor klasszika*  
(Aslan Gültekin szabó) fehér koponyája, a kulcsvirág.  
Kökörccsin, bazsarózsa a fejemben, szt. kisasszony integet nekem  
az ablakból, rám mosolyog, elmerülök virágokban, könnyekben,  
csókokban, ibolyákban, nefelejcsokban, Anya szemében,  
madarak torkában: a szép fecskék korai napjaim  
kedvencei, mert *a vándor klasszika, 1 Jimi Hendrix*  
*áll az útkereszteződésnél*, mintha 1 májusi nap lenne,  
pezsgő májusi nap, a fa fedélzetének kupoláján keresztül  
a májusi nap, a szemek, a ligetek rózsái  
ezen a napon, míg folytak a könnyek az égből, és az erdő  
ágain rügyeztek a barkák, fejemben a tiszta erdő  
az ég alatt, a halhatatlan ég alatt. Elvarázsoltnak tűnik a világ,  
és lázas fejemben estikék, fuksziák, fűzfák, piniák és  
rezedák fülelnek a kertben (én), krókusz és zabszem is,  
cseresznyét eszem mélyen az éjszakában, *én is a lány növényeket,*  
*Hölderlin.*

(2008)

# amíg az orgonabokor lobog

*Christel Fallensteinnek*

amikor még 1x intett a búcsúnál,  
 amikor én még 1x intettem a búcsúnál,  
 vagyis egyidejűleg, alighanem mind-  
 ketten Konfuciusz szavaira gondoltunk:  
 „a búcsúzásnál a gazdának  
 addig kellett a kapunál várnia, míg  
 a vendég már nem nézett vissza...”

amíg az orgonabokor lobogott, mialatt a rigó lábai  
 lehullottak, amíg a barát egy fügefát ültetett, mialatt a pacsirta  
 dala a virágokhoz menekült, úgy az én szívem is, mindig,  
 Scardanelli. Természetes a kaméliák és a barát csókja  
 (Maria Callas), hangjának mennybemenetele, *ezek a füvecskék*  
*a teutoburgi erdőben*, amikor a vonatablából májvirágok  
 áradatának közepén véltem magam (*olyanféléképpen*),  
 amikor a domboldalon felfelé mentünk Leopoldsberg gazdaságaihoz,  
 a tavasz ragyogása, mihelyt a szellem odafesti magának,  
 és képzeleg, és a dacoló Napról verset ír, amíg az orgona-  
 bokor lobog.

(2008)

**(Schiff Júlia fordításai)**



**Schiff Júlia**  
 (1940, Detta) költő, író, mű-  
 fordító, 1981-ig Romániában  
 élt, azóta Münchenben



**Lőrincz György**  
(1946, Kápolnásfalva) író,  
Irodalmi Jelen prózadíjas

Lőrincz György

## A karácsonyfa

Már december elején leesett a hó. Az első napokban esővel érkezett a tél, borús, ködös, zúzmárás reggelekre ébredt, aztán egy hajnalon, amikor kinézett az ablakon, fehér lepel volt a táj.

A következő reggel vágták le a környéken az első disznót.

Kezdődik – gondolta.

Kovács Pali Ferenc állt az ablak mögött, egykori, hajnali disznóölések villantak föl emlékezetében, amikor még apró gyermekként ott térdepelt az ablakban, nézte az udvaron mozgó, alig kivehető árnyakat, ujjbeggyel fákat, csillagokat rajzolt a lehetétől bepárasodott ablaküvegre. Disznótoros vacsorák jutottak eszébe, világító csillagok. Majd látta azt is, ahogy a vidám nótázás befejeződött az éjszakába.

Már évek óta nem hívták segíteni. Mintha az idő megállt volna a felesége halála óta.

– Nem kellek senkinek! De hát miért is hívnának?

Amióta a gyermekei elmentek az országból, nem volt, amiért, akikért disznót vágjon. Persze így nem tudta viszonzni a meghívásokat sem. Az is igaz, azt a kevés húst, amit fogyasztott, már a húsboltokban is meg tudta venni. Ráadásul a szomszédságban a vele egyidős öregek helyét a gazdaságok élén elfoglalták a fiatalok, a rokonai is meghaltak, vagy megöregedtek. Mintha az idő itt felejtette volna őket, már nem volt önálló gazda senki az egykoriak közül.

– Kiöregedtem.

Bement a fürdőszobába, akaratlanul is bele-nézett a szélein kopott, foncsoros tükörbe, meg-

csontosodott ujjával végigtapogatta a meg-fakult bőrt az arcán, a ritkuló és a homlokán egyre fentebb kúszó fehér hajszálakat.

– Megöregedtem – nyugtázta. Majd: – Ez az élet rendje.

S bár a gondolatai mögött fölcsillanó keserűség salakja üledpedni kezdett benne, nem hagyta nyugodni.

– A disznóvágások ideje még le sem jár, már jön karácsony. Majd az újév. – Fölsóhajtott. – Ilyen lesz az egész hónap. Ünnepe ünnepet követ, mindenki örül, boldog!

Hogy várta gyermekkorában ezt a hónapot! A december fénye számára olyan volt, mint az ég mögött a Nap, beragyogta az összes hónapot.

Sosem tudta elfelejteni az első karácsonyfáját.

Az első karácsony, amelyre emlékezett, és amelyet mégis álomszerűen élt át, olyan volt, mint a csillagrobbanás a fejében, vagy mintha ezernyi csillagszóró kapott volna lánggra, s szórna szikráit.

A szülei csak akkor ébresztették fel, amikor meggyújtották a csillagszórókat és a gyertyákat. Az apja valahol a hosszú folyosó végén rázta a csengőt az angyal helyett, dülöngélt a fa is, mintha valóban akkor hozta volna az angyal:

– Ferike! Ferike – szólíngatta az anyja –, megjött az angyal.

Ez volt a második csoda az életében, s csak évek múlva jött rá, a szülei ekkor tanították meg álmodni azzal az ékszerként csillogó karácsonyfával. Megtanították átélni a valóságfölöttit, a szépség varázslatát.

Félelmében nem mert elaludni akkor éjjel. Egész éjszaka virrasztott – talán először életében. Attól félt, eltűnik, álmommá foszlik a fa reggelre.

Keserőség villant újra benne.

– Ünnepre hangolt napok jönnek, a reggeli disznóvísitást és az odapörkölt pecsenyeillatot fölváltja majd a keleti fűszerekkel vagy ízletes afrikai gyümölcsökkel tarkított sütemények illata. Csak egyetlen dolog nem változik: az élettem. Sivatagi, egyhangú napok jönnek. A magány szürkésége.

Az örökös egyedüllétre gondolt, amiben a felesége halála óta teltek a napjai, a nyűgös reggelekre, a sok töprengéstől fáradtságba torokolló estékre, amikor megsűrűsödnek, és életre kelnek az emlékek. Akármiről is kezdett gondolkodni, a végén mindig ott kötött ki, hogy látja magát, ahogy magányosan teng-leng a lakásban, nem kapja a helyét. Hát igen! A politika régebb, még egyszerű falusi tanítóként is lekötötte a napjait, azt remélte, az értelem fog uralkodni a világon, de most már, ebben a másoktól diktált idegen rendben az sem érdekelte. Rájött, egyszerű kísérleti alanyok ők, akiket kipróbálnak az új eszmerendszereket, és már nemcsak a világ értelmezése, fogalomrendszere változik szinte naponta, de elveszítik eredeti jelentésüket még a szavak is.

– És igaz szavak nélkül pedig hogy lehet élni? Jóság és szeretet nélkül?

Amíg a felesége élt, elvitatkoztak ezen, de most, hogy egyedül maradt, s az értelmetlenség maga alá gyűrte a világot, már nem volt kivel. A magányos estéken még néha fel-felvillant, miért és hogyan jutottak el idáig, de az értelmezés szembetűnő lehetetlensége elkedvetlenítette.

– És az évek jönnek-mennek, ahogy a napok is!

A holtak úgy sétáltak az emlékezetében, mintha a falu között az utcán járnának. Több ismerőse volt már a temetőben, mint a falu há-

zaiban. Látta a szüleit, akik megtanították hinni a csodákban, a feleségét, aki távlatot adott a további csodáknak: a fia és lánya születését, akik a felesége szentháromságában beragyogták a napjait. A szomszédokat, rokonait. Önmagát alig látta. Mindig rohant, elveszett valahol a sok rohanásban. De a legszomorúbb az volt, hogy az évekkel együtt elmaradtak az álmok is. A vágyak. Kiürült az élete. Nem volt már távlata az időnek. Az idő a mindennapok foglya lett. Csak a napoknak élt. És a napok sorjáltak, szinte észrevétlen kopogtatott a karácsony is.

Harang kondult, átlengett a hangja a falu fölött.

Belehasított.

– Mire várok? Mint egy koldus, állok minden karácsonykor, amióta egyedül maradtam, sorjázom a percek, órákat, s várom naphosszat, hogy valaki rám nyissa majd a kaput. Kopogtasson az ajtón. Megcsendüljön a skype hangja!

Visszagondolt az elmúlt évekre: vajon most ki van soron? Ki hívja meg? S egyáltalán még meghívja-e valaki? És persze, ő maga elfogadja-e, elfogadhatja-e a meghívást? Mert rájött, van valami rendszer abban is, ahogy karácsony napján megjelenik néha egy-egy unokatestvér, rokon. Vajon a háttérben egyeztetnek? Mert sosem hívja meg kétszer ugyanaz a család! „Te, Sándor, az idén nem tudom fogadni a nagybátyámat, nem hívnád meg? Tudom, hogy én következem, de hazajönnek a gyermekek is. Zsúfoltság lesz.”

Tavaly a legkisebb unokaöccse nyitott rá, hívta át magukhoz, igaz, már megkésve, késő este, amikor épp készült lefeküdni. Miért is jött? Hova menjen olyankor? Átment, persze, hogy átment, mert nem akarta megsérteni, de akkor már érezte, hogy felesleges ott is. Jól fogadták, de a tettek meghazudtolták a szavakat. Magától is látta, hogy István feleségének a kedvessége ellenére nincs egy percnyi ideje se

rá. Felesleges a megélt nyolcvan évével. Ahogy felesleges odahaza is. Persze, már az is szép, hogy meghívják, nem feledkeznek meg róla. De hát úgy-e, ünnepelőbe kellene öltözni olyankor már korábban, hogy ha hívják, ne várankoztassa őket. Viszont tudta azt is, hogy azzal már eleve nevetségessé válna. Igen, nevetségessé lenne, ahogy ünnepelőbe öltözve vár odahaza. A vak is látná, hogy várja a meghívást, hogy érkezzen valaki!

Két nap volt már csak karácsonyig.

És a hó napok óta egyre hullott.

Újra és újra végignézett a fehér tájon, majd eszébe jutott, ami már rég foglalkoztatta: ha volna egy tenger!

Igen, ha volna egy tenger! Vagy egy nagy tó!

Amiben, ha jó messzire beúszik az ember, már nem tud visszaúszni. Megőrizhetné a látványt. A tettét nem lebegné be a gyanú fénye. A gyermekeire sem vetülne árnyék.

Kinézett az ablakon.

Az égről bágyadt felhőfoszlányok lengtek alá, nagy, puha vattapelyhekben hullt a hó, a fehérség egyre fényesebb lett. Olyan a határ, mint egy hótenger – gondolta.

Szikrákat szórt, fényt gyűjtött a fejében a szó.

– Meg kell vennem az ajándékokat, és felcímkézni!

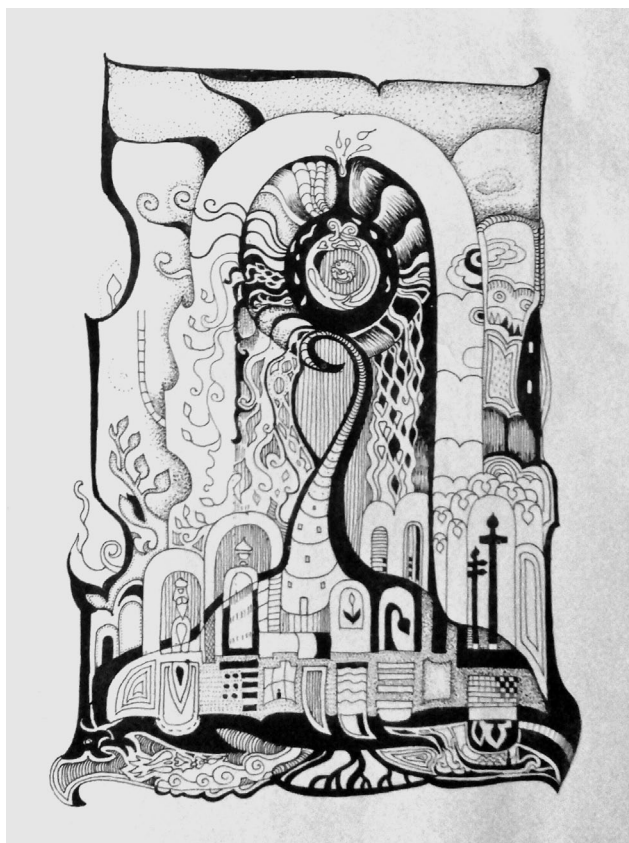
Másnap elment, bevásárolt.

Karácsony napján elővette a megkopott háztizsákot, ételt csomagolt, s egy negyed liter szilvapálinkát tett mellé.

Előkészítette a karácsonyfátartót is a nagyszobában, mintha az már csak az érkező karácsonyfára várna.

Aztán papírt, tollat vett elő. „Elmentem karácsonyfáért” – írta rá, aztán kitézte az ajtóra. Majd miután kulcsra zárta az ajtót, s a kulcsot a lábtörő alá tette, a fészerből a karjára akasztotta a fejszét, és elindult a falutól messze kékesen fénylő erdő felé.

Négy kilométerre volt a falutól az erdő.



Életfa

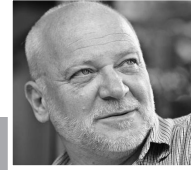
Ahogy kiért a faluból, fehér csönd fogta keretbe a tájat. Nem volt egy lábnyom, egy szánnyom, még egy kósza madár-, vagy nyúllyom se törte meg a havat. Fehér és töretlen volt a táj. Az ünnepre készülő falu nyugalma árasztott a határra is. Elővette a szilvapálinkát, kortyintott egyet.

Újra és újra végignézett a tájon, utolérték az élet és a tél csodái. Szikrázott a hó. A fák zúzmarásan dideregtek, rázták a szakállukat. Milyen csodálatosan is van beosztva ez az élet – gondolta. Mindennek ideje van, még a naptár szerint is. Ideje volt a fiatalságnak, ideje a szerelemnek, a férfias küzdelmeknek, most, íme, eljött az is, amit sohase várt. Mindig félrenézett, ha valami vagy valaki erre figyelmeztette.

Az időtlenség és jövőtlenség távlattalansága zárta magába.

Géczi János

## Anatómia



**Gécsi János**  
(1954, Monostorpályi)  
költő, író, Veszprémben él,  
József Attila-díjas

Megformázom a tested,  
lelked szemrevaló vázát.  
Hosszú, függesztett végtagok  
a vonal rajzolta vállra illesztve,  
s a mell, a csípő,  
még mielőtt elkészülne a két láb.  
Az absztrakt alapra kerülnek  
a színek: a fehérbe sikló bézs,  
a nyári alma pirosába játszó almavirág,  
halvány szeplők makulái,  
amelyek majd a napfénytől  
avarbarnára égnek.

De ki voltál?  
Okos, józan  
és oly szilárd, mint az oltár?  
Volt humorod?  
Milyen a jellemed,  
ha kesztyűbe bújtatod kezed?  
Hittél a teremtőben,  
vagy fűben-fában, majomősben?  
Jó voltál olykor, ha hevenyészve  
beleolvastál egy költeménybe?  
Szükséged van-e életrajzra?  
Kell-e sebész, maszkmester, fodrász,  
ha belülről nyom a csontváz?  
Mely üzleteket kedveled,  
hol fóliába zárják a kenyeret?  
Hiányoznak-e a kollégák,  
ismerősök, ha másik városba költözöl,  
s napot napra, hogy meg ne fázz,  
magadra öltesz?

Miféle emitt a szomszéd,  
miféle vastag sminkkel  
rajzol át az emlék amott,  
amelyre legtöbbször gondolsz?  
Van-e a lakásoddal gondod?  
És mit adott hozzád,  
s mit vett el tőled a neved?  
Van-e, hogy Chaplint kineveted?  
Hogy tetszenek a falak, a tükrök,  
a haszontalan hangsor,  
amellyel utánad szólnak?  
S ha öregebb leszel, mint én most,  
mitől foszt meg a lehetőség,  
amely neked adatott?

Ennyinek elégnek kell lennie.

A képzeletem szült-e?  
Vagy már nem vagy  
senki képzeletének szülőtte?

# Eleven elbeszélés a háborúról

**Anna Janko**  
(1957, Rybnik) lengyel  
költő, író, kritikus,  
publicista, Reymont-díjas



*Beszélgetés Anna Jankóval, a Kis népirtás című könyv szerzőjével*

„Egynapos könyv” – így említem ismerőseimnek a *Kis népirtást* –, mert képtelenség letenni. Úgy gondolhatnánk, hogy ez a mű egy sorscsapást megörökölt lány segélykiáltása: 1943. június 1., Lengyelország, a Zamość-vidék. A németek rideg kegyetlenséggel ölik le Sochy lakóit az ellenállás gyanúja miatt. A falut pedig felgyújtják, majd porig bombázzák. A szemtanú, a szüleit kilencévesen elvesztő Renia egy életen át hordozza a tragédiát, és testi-lelki örökségül hagyja lányának. Magánbeszélgetésként indul a könyv: „Gondold el, anya, nem neked volt a legrosszabb. Csak gyilkoltak meg gyújtogattak. Semmi kínzás, kegyetlenkedés, gorombáskodás, még az asszonyokat sem erőszakolták meg.” – Mi ez, ha nem az egyetemes alapelvek semmibevétele, a bűntettek relativizálása? De hogyan vethetünk gátat a gaztettek és a bosszú végtelen körforgásának? – Leírjuk. Hogy szemernyi kétség se maradjon: semmi nem marad titokban.

– *Édesanyjával folytatott beszélgetésként kezdi írását, de meg-megszakítja eszme-futtatásokkal. Belső párbeszéd tehát, egy érzelemmel és szarkazmussal teli, egyszemélyes dialógus. Vajon ez egy sajátos narrációs technika, vagy a valós helyzetből fakadó közvetlenség?*

– Az az ötlet, hogy a könyv formailag egy édesanyjammal folytatott beszélgetés legyen, lehetővé tette számomra, hogy a történelmi eszme-futtatások során egyszerű, köznapi és személyes hangon szóljak. Ilyen módon hangot adhattam számos „közvélekedésnek”, és mellőzhettem az úgynevezett politikai korrektséget. Azt akartam, hogy ez egy eleven, aktuális elbeszélés legyen a háborúról, mint az emberiség állandó, minden korban elkerülhetetlen

tapasztalatáról a föld különböző helyszínein, egy olyan elbeszélés, amely megérinti a kortárs olvasókat. Rengeteg szélsőséges érzelm kerül felszínre a szövegben, még az olyan esszé-jellegű részekben is, ahol kísérletet teszek az alapvető erkölcsi kérdések intellektuális megközelítésére, bűnről és büntetésről, hóhérokról és áldozatokról, az igazságosságról s a világban levő gonoszról...

– *A kegyetlenkedés kíméletlenül nyers leírása látszólag reménytelen mélységbe vezet, megfosztva a megtisztító katarzistól. Idővel azonban kiviláglik, hogy más a szándéka. Törekszik elvezetni az olvasót a terhek letételéhez? Felismertetni, hogy a felejtésen kívül létezik – keresztényi értelemben vett vagy egyéb – útja a kiengesztelődésnek?*

– A háborús trauma az egyik legsúlyosabb az ember életében. A traumából való kilábalás egy hosszú folyamat, amely talán sosem ér véget, különösen, hogy amint megtudtuk, a következő nemzedék is megtapasztalja szülei tragikus élményeinek következményét, idegi, hormonális és érzelmi szinten. Általánosabb dimenzióban persze lehetséges, sőt szükséges is a „sebek gyógyítása”, hogy a közösségek fennmaradassanak és fejlődjenek. Ez már az egyes államok politikai gyakorlatához tartozik, de a nemzeti traumák kezelése rendkívül nehéz és felelősségteljes munka. Sajnos a politikusok által elkövetett hibák ezen a területen (mint például a különféle sérelmek pártérdekből való kihasználása) súlyos következményekkel járnak a következő nemzedékekre nézve, s ez tovább eszkalálja az agressziót, és sorozatos háborúhoz vezet. Ahogy a *Kis népiirtásban* írtam: „A háború soha nem hal meg. Csak egyenruhát vált.”

– *Némelyek előszeretettel ítéleznek néhány sebtében elolvasott részlet alapján. Vajon számolt azzal a kockázattal, hogy izgatással, uszítással vádolják? Volt rá példa az idegen nyelvű kiadások után?*

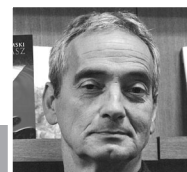
– Természetesen számoltam az olvasók érzelmeivel, bár nem gondoltam, hogy ezek az érzelmeik ilyen erősek lesznek. Nagy elégedettséggel tölti el a szerzőt, ha azt hallja, hogy a könyvét képtelenség letenni annak ellenére, hogy rettentően gyötrelmes olvasmány, s hogy az olvasót bizonyos értelemben foglyul ejti, amit olvas. A *Kis népiirtást* már lefordították cseh, horvát, francia és angol nyelvre. Különös, hogy a németek nem akarják a könyvpiacukon látni, holott eszmeftuttatásaimban a háborús konfliktusok minden oldalán folyamatosan keresem az összes szereplő morális indítékait, mert szerzőként ezt a célt tűztem ki magam elé.

– „...sok német állt be a sorba Hitler hívására, és adta oda, ami a legdrágább volt – a személyes lelkiismeretét. Úgy kollektivizálták a lelkiismeretet, mint Oroszországban a mezőgazdaságot.” Bölcse-

*lőink kedvelt mulatsága a múlt század óta szembeállítani a kollektivizálást és az individualizmust. Elvetjük a kollektív bűnösséget, de vajon létezik-e, szükséges-e kollektív lelkiismeret?*

– Igen, létezik kollektív lelkiismeret, amelyet tudományos szempontok szerint vizsgál a szociológia és a társadalomlélektan. De a büntetőjogi felelősség alkalmazása a közkerölcs bűneiért – a nemritkán deviáns közkerölcsökért – már civilizálatlan dolognak számít. Hiszen nem az erkölcsöket, a lelkiismeretet büntetjük, hanem az egyes cselekedeteket! Háború idején egyenesen ösztönzik és jutalmazták azt a tettet, amelyet békeidőben elítélnék és büntetnek (mint például a tömeggyilkosságot). Semmi sem olyan egyszerű, ahogy azt az elvek alapján gondolnánk: ösztönösen vágyunk rá, hogy a jó győzelmeskedjen a gonoszság felett, nem igaz? De azt már nem vesszük figyelembe, hogy ami az egyiknek nyereség, azon a másik veszíthet. A háborúban viszont, ahol egy világ omlik össze, olyan helyzetbe kerülünk, amely ezerszeresen meghaladja az egyes ember érzelmi kapacitását. Eldiskurálhatunk persze a gyengeségről vagy kitartásról a szélsőséges fenyegetettség során, az egyéni hősiességről és a kollektív gyávaságról a megszállás idején, de mindez csak gondolatgyakorlat lenne. A háború egy folyamat, és nem egy esemény. És mint minden folyamat, előkészíti a maga morális alapjait, amelyek messze megelőzik kirobbanását, és messze hatnak még lezárása után is...

**Ifj. Béri Géza**



**Ifj. Béri Géza**  
(1960 Budapest)  
műfordító,  
Győrben él



Anna Janko



Zsille Gábor

(1972, Budapest)  
költő, műfordító, szerkesztő,  
József Attila-díjas

## Anna Janko

### Hőség

Kábult dél a tetőről kátrány csepeg  
Kutya liheg a fal tövében az unalomhoz unalom tapad  
A táj elveszíti hitét rezeg a hőségtől  
Valaki a függöny mögött halkán egy etűdöt játszik  
Emlékezetből a felejtés végett  
Várakozás a váratlanra  
Elsurran egy bicikli az utcán kerekének hártácsszárnyú árnya  
A bojtorjánfal mögött egy kislány próbálgatja  
A rovarok röptével varrott nagy megfakult ruhát  
Tudja ez a dél örök e napnak nem szakad vége  
Földi szemét lehunyja kinyitja az égit

## Szempilla

*Piotrnak*

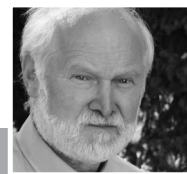
Megtaláltam egy szempillád  
két lap között egy könyvben  
melyet tíz évvel ezelőtt olvastál  
Abban a pillanatban éreztem  
tekinteted hogyan hatol a mélyembe  
ahol valaha kihültek  
mint egy katasztrófa áldozatai  
a gyöngédség és a vágy

## Csók

A hajnal átjár minket Tiszta fény éles levegő  
A fagy csipkéje a magas ágakon és a csend ez a titok  
megfejthetetlen hogy azon a napon mi volt még életben  
s mi volt már halott Fejünk felett egy varjú fekete alvadt vére  
Néptelen utcák házak látképek mint egy acélmetszet a próféta álma  
A magas fénylő éjszakából alászálltunk halandók megint  
mellkasunkban fájdalommal mely sűrűsödött sötétedett gyorsan  
Körülöttünk hegyek feltáratlan barlangok jeges sóhajjal tele  
és hirtelen megütött a csókod mint egy kettétört ág  
Egyetlen perced maradt a vonat indulásáig

**Zsille Gábor fordításai**

Kovács István



**Kovács István**  
(1945, Budapest) költő,  
műfordító, történész,  
Salföldön él,  
Babérkoszorú-díjas

## Akire nem kell emlékeznünk: velünk él

*„Voltak akik megszülettek  
voltak akik meghaltak  
és voltak olyanok is  
akiknek mindez kevés volt”*

Mindkettőnk kedves lengyel írójától, Edward Stachurától idézett sorokkal búcsúzom Szalai Attilától. Mert Attila is azok közé tartozott, akik számára az élet több volt a születésnél és a halálnál.

A telkibányai tanító, Szepsi Csombor Márton 1616-ban Lengyelországba indulva a határátkelőnél belevéste nevét egy tölgyfa törzsébe. Szalai Attila a magyar–lengyel barátságunk ettől az örökéletű tölgyfájától indult el 2016-ban a példaképnek tekintett nagy előd nyomában, hogy szembesítse a négyszáz év alatt megváltozott világot az egykorival. Ennek a remek ötletnek a megvalósítása időutazás volt Attila számára, mert saját lengyelöldi eszmélkedésének színhelyeit újra bejárhatta.

Tizennyolc éves végzős diákként fordult meg először az ószandeci klarisszák kolostora előtti téren. Megdöbentette, hogy a középkori magyar történelemmel találkozott. A fiatalemberben akkor még talán nem is tudatosodott, hogy ez az élmény életreszóló. És ennek bizonyságául 1999 júniusában ő volt az, aki az ide álmódott székelykaput felállította. És Árpádházi Kinga ezen a II. János Pál pápa megszentelte kapun vezette át a két testvérnépet az új évezredbe. Az Úristen külön megajándékozta Attilát azzal, hogy Kinga szentté avatásának napján őt faggatta II. János Pál arról, hogyan kell a magyar szavakat kiejteni. Karnyújtásnyira állt attól az embertől, aki egyetlen krisztusi mondatával – „Ne féljete!” – világtörténelmet írt.

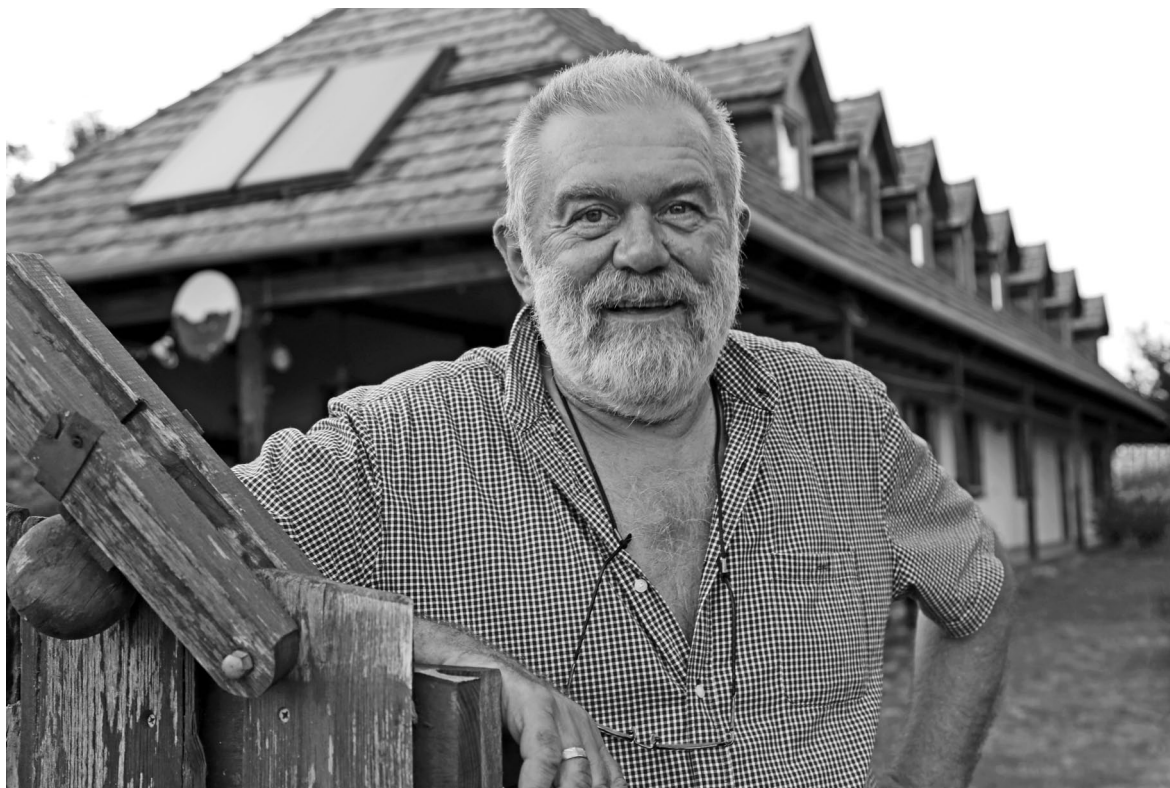
A gimnáziumból éppen kikerült fiatalember a fővárosi Szent János katedrálisban a golyó lyuggatta Krisztus látványa szembesítette a varsói felkelés tragédiájával. A megszenesedett kereszt alatt megjelent előtte a *Hamu és gyémánt* viharkabátos hőse, akit a lengyelek a magyar forradalom lyukas zászlója alatt küldtek a Corvin-közi harcosok megsegítésére. Jó volna majd a varsói és a pesti „szent suhancoknak” emléktáblát állítani – rendült meg Attila akkor ott, abban a romjaiból újjáépített székesegyházban. Ez az álma is megvalósult. A Corvin-közben már évek óta megkoszorúzható az Attila által is kezdeményezett, a lengyel–magyar közös hősiességet hirdető emléktábla. És azt is gondolta, jó volna hírül adni, hogy az első világháború után a magyarságra kis híján végpusztulással fenyegető időszakban is segítségére siettünk a lengyeleknek – maradék erőnkkel és hitünkkel. Ma Varsó központjában, a Helyőrségi Palota falán leleplezett kétnyelvű bronztábla a bolsevikok ellen vívott háborúban a lengyeleknek nyújtott magyar segítségre emlékeztet. Felállításában a varsói magyar nagykövetségen diplomataként dolgozó Attilának is közvetlen része volt.

És Attila azt is gondolta, jó volna kiállításokat szervezni, könyveket kiadni, tudományos konferenciákat rendezni, hogy a lengyelekben tudatosodjék, miért érdemes bennünket tisztelni és szeretni. És amikor a varsói Magyar Intézet igazgatója lett, szerte Lengyelországban

kiállítások nyíltak, könyvek jelentek meg, tudományos konferenciák szerveződtek, baráti és intézmények közötti munkakapcsolatok jöttek létre.

A nagy álmodó, aki hagyományőrzőként legszívesebben Kassai Lajos lovas íjászaival nyargalászott volna, hogy Pozsony vidékéről a bajorokat elűzze, vagy páncélt öltve a grunwaldi csatamezőn oltalmazta volna Jagelló Ulászló lengyel királyt és Witold litván nagyfejedelmet, a szerves napi aprómunka odaadó művelőjének bizonyult. Hihetetlen munkabírárság és a munkában példamutató igényesség jellemezte. Amikor az egyetemen oktatott, ezt az igényességet is megtanulhatták tőle diákjai. A munkába vetett hite volt a legrendíthetlenebb. A munka tartja meg a jelent, és teremti

a jövőt. Ez az elv vezérelte akkor is, amikor a meglehetősen reménytelen politikai helyzetben napilapot alapított, akkor is, amikor lehetetlenül rövid határidő alatt le kellett fordítani napjaink fontos lengyel könyveit. Ezek a megbízások az igényesség nyelvi próbatételét is jelentették számára. Gyorsan, pontosan, jól – ez volt a jelszava. Egyszer hosszasan ecsetelte, mekkora örömét lelta a Czuczor–Fogarasi-szótár olvasgatásában. Az 1978 és 1990 között írt *Lengyel naplót* a tényekhez ragaszkodás erkölcsi parancsa mellett nyelvi művesség is jellemzi. Ez a műve, amely remélhetőleg a közeljövőben lengyelül is megjelenik, megkerülhetetlen a magyar–lengyel kapcsolatok történetében. Attila az, akire nem kell emlékeznünk: velünk él.



Szalai Attila (1950–2020. október 28.)

Kulin Borbála



**Kulin Borbála**  
(1979, Budapest) költő,  
irodalomtörténész,  
szerkesztő, Debrecenben él

## Fedetlenül

Anyám mindig rám szólt, hogy vegyek sapkát,  
a fejtetőmon át elszökik a meleg.  
Óvott volna mindig,  
én meg kiszaladtam, csak azért is,  
a téli üres utcákra, kabát nélkül,  
fedetlenül.

Ahogy futottam, és blúzomon áthasított  
és mellkasomba vágott a dárdahideg,  
és égetett a fagy,  
és néhány perc alatt elkezdődött  
a fogak kontrollálhatatlan  
vacogása,

csak azt akartam hazakiabálni,  
hogy látod, anyu,  
füstölgek a számon át, mint egy kályha,  
puszta kézzel simítom a jeget,  
és mikor megadja magát az olvadásnak,  
olyankor, anyu, higgy nekem,  
se alja, se teteje,  
se közepe, se széle nem kell hogy legyünk  
ennek a végtelen áradó, névtelen pusztulásnak.

## Rossz tanítvány

Az egyetem alagsori büféjében üldögéltünk épp  
én és a Mester, még gőzölgő  
versek fölé hajolva kavargattuk a kávé,  
szavakat ízlelgetve egyenként, mikor hirtelen  
a mögöttünk lévő asztal tetejéről  
nagy robajjal lezuhant egy  
fémvázás, fabetétes éttermi szék.

*Na, ezt kell tudni megírni!* –  
csattant fel a Mester, és most,  
hogy megírom, hogy hirtelen,  
a mögöttünk lévő asztal tetejéről  
nagy robajjal lezuhant egy szék,  
fémvázás, fabetétes,  
amikor szavakat ízlelgetve egyenként,  
még gőzölgő versek fölé hajolva kavargattuk a kávé  
az egyetem alagsori büféjében,

azt remélem, hogy én, a lusta,  
kishitű, rossz tanítvány,  
aki sosem hitt eléggé az irodalomban,  
mégiscsak megtanultam tőle  
valami fontosat.



Vári Attila

(1946, Sáromberke)

író, költő, Budapesten él,

József Attila-díjas

Vári Attila

## Katinka haldokló rongybabái

„Boszorkányok pedig nincsenek.”  
(Könyves Kálmán)

Katinkát három napja nem látta senki, irodáját zárva találták, s a lakatos azt mondta, hogy a biztonsági kulcs a benti oldalon éppen olyan helyzetben áll, hogy nincs más lehetőség, mint kivágnati a zárszerkezetet.

Asztalost hívtak, aki körbevészte a kijelölt területet, de a lakatosnak félnapi munkájába került, amíg a belső biztonsági acélpántot át tudta vágni, s amikor végre bejutottak, üresen találták az irodát.

Katinka eltűnt, csak két frissen magyarra fordított könyvet találtak az asztalán. Az egyik könyv Paracelsus mágikus világképéről, alkimista receptekről, a másik az okkultizmus alapjairól szólt, Platón- és Paracelsus-idézetek magyarázatait tartalmazta. És tizenegy menyasszonyi és estélyi ruhába öltöztetett, megkoppott, szétporlás előtti rongybabát fedeztek fel az ablakpárkányon, amelyek úgy voltak beállítva, mintha indulni akarnának az ablaküvegen át a semmibe.

Katinka, aki örök rejtély volt a cég alkalmazottai számára, nem ment sehova, nem lett öngyilkos. Egyszerűen csak eltűnt a belülről zárt szobából, ahonnan harmadik napja nem látta kijönni senki.

Egy német vontatóhajókat, uszályokat, kikötői berendezéseket gyártó vállalat tulajdonosaként, leányvállalat beindítására alkalmazta embereit, de még nem folyt termelés, telephelyeket, szakembereket kerestek a nagyszabású tervhez.

Talán a negyvenes évei elején járhatott, talán fiatalabb volt, de a fél arcát eltakaró napszemüvege miatt nem látszott, hogy mennyire szép. Nem sokat tudtak róla. Visszafogott eleganciája sem árult el többet, mert olyan egyszerű ruhákat hordott, amelyek csak kifinomult ízléséről, lehetőségeiről már nem árulkodtak. Azt ugyan sejtették, hogy nem filléres dolgokat visel, de nem voltak tolakodóan feltűnőek még az ékszerai sem. A svájci tanácsadójával, a vezérrel franciául beszéltek, a Mercedes limuzin osztrák sofőrje, ha szólt hozzá, „Liebe Gräfin”, a kedves grófnő megszólítással kezdte, mindig csakis németül folytatta, ha éppen volt valami mondanivalója, s Katinka azzal a kevés emberrel, akik a cégnél a közelébe jutottak, magyarul beszélt.

Egy repülőjegy-rendelés kapcsán tudták meg a titkárnöje magyar asszisztensétől, hogy német állampolgár, történelmi észak-német arisztokrata név viselője, s egy Güns nevű helyen született, de sem iskolai végzettségéről, sem családi állapotáról nem árultak el semmit az iratai. Gräfin Katinka von Holstein und Wisch, ennyit tudtak meg róla, pedig nem titkolózott, csak éppen nem volt közlékeny, nem barátkozott senkivel az újonnan alkalmazott helyiek közül, akik kerültek vele kapcsolatban bármilyen megszólítást, és egymás között „a boszorkány”-ként emlegették.

Arckifejezése – lényegében csak ajkát lehetett látni – örökkön titokzatos volt, olyan,

mintha mindenkiről sejtene, tudna valami tarkagatnivalót, de képes lenne magában tartani a véleményét, ítéletét, s mert senkit sem engedett közel magához, azok, akik az első perctől gyanakodva figyelték, félelemmel vegyes gyanakvást tápláltak iránta.

Nem lehetett tudni, hogy az a különös félmosoly, amely úgy ült szája sarkán, mint egy kialudt cigarettavég, a mindennek lenézése, a fensőbbség megnyilvánulása, vagy valami arcideg-zsába következménye lehetett. De ott volt, s néha nem is mosolynak, inkább a káröröm vigyorának vélték azok, akik valamiért testközelbe kerültek vele. Pedig az örökös szomorúságának biztos jele volt.

Valaki terjeszteni kezdte róla, hogy valamiféle boszorkányszekta tagja lehet. Mert mintha gyászolt volna valakit, minden holmija fekete volt, s bár választékosan öltözködött, mégis éreztek megjelenésében valami nem odavaló szertartásosságot, talán tisztátalanságot is.

Íróasztalán csak két fénykép volt, az egyik elég rég készülhetett, s a hátán egy idegen név, Alice szerepelt, a másikon egy rá hasonlító fiatal, menyasszonyruhás nő áll az ünneplőbe, többnyire feketébe öltözött tömeg közepén.

Napközben szinte senki sem látta, kivételt csak azok a déli és esti pillanatok képeztek, amikor a folyosóról visszafordulva, mintha elégedetlen lenne kinézetével, a mosdóban sminkjét igazgatta, s így azt sem tudhatták, hogy mivel foglalkozik az irodájában.

Aztán egy nap rendőrségi pecsétetes csomagot hozott neki a posta, s attól kezdve még láthatatlanabb lett. Abban az esetben, ha véletlenül és nagyon ritkán dolguk lett volna vele, nem értették, hogy miért kellett a kopogtatás után percekig várakozniuk a kulcs csikordulására, mert Katinka úgy zárta irodája ajtaját, mintha a nagyvállalat féltett titkait őrizte volna a hely egyetlen, otthonosságot sugárzó bútordarabjában, egy gyönyörűen restaurált antik szekreter fiókjában.

Pedig semmi egyebet nem csinált, csak előszedte a rendőrségi küldemény tartalmát, a fiókokban pihentetett estélyi ruhás és menyasszonynak öltöztetett tíz rongybabát, és nézte a tökéletes csipkefodrokat, redőket, a pliszírozások pontos vonalát, a fitterből kialakított virág- és geometrikus mintákat. Keze valamikori munkáját. A rendőrségi doboz leltárja szerint tíz baba volt a csomagban, de az ablakpárkányon, amikor kivésték a zárat, tizenegyet találtak a kihívott nyomozók.

A babái többet jelentettek az élőknél; ha láthatták volna a kívülállók, ahogy szeretgeti, sutog nekik, talán nem is boszorkánynak, hanem hibbantnak nézték volna, de Katinka számára ez volt a természetes.

Visszaszerzésükhöz ügyvédet fogadott, beadványt szerkesztettek, hogy amennyiben még valahol megvannak az életfogytig tartó fegyházra ítélt néhai K. Róbert lefoglalt dolgai, meg szeretné kapni azokat a babákat, amelyeket az illető lopott el tőle, nem tudva, hogy mi is van az értékesnek tűnő bőröndben. A beadványhoz mellékeltek a tárgyak ismertetőjegyeit, még arra is kitértek, hogy két babán vérfoltot találhatnak. Az egyik szennyeződést a mélyen kivágott hátú vörös brokát estélyi ruhás baba organtin bélésén, a másikat a befejezetlen menyasszonyi ruha fátylának alsó szélén találják majd, akik utána akarnak nézni a kérelmező állításának, annak hitelességének.

A vérfoltok miatt, írták a beadványban, mellékelik Katinkának egy magánlaboratóriumban levett DNS-mintáját.

Ezeket a visszakapott babákat akarta szóra bírni, de nem találta hozzájuk azt a bensőséges kapcsolatot, amelyet kamaszkora végén érzett, ha kézbe vette bármelyiket is. Olyanok voltak, mint akik már nem tudnak, nem is akarnak élni. Még érzett valami langyos sugárzást belőlük, de nem mert arcukhoz nyúlni, félve, hogy morzsává porladnak bennük a fejformát adó hulladékszivacs-darabkák.

A babák arcán, mert elhalványultak a hajdani színes ceruzával megrajzolt vonások, már nem lehetett látni, hogy szemük sarkába könnycseppeket is festett valaha, ajkuk kényszermosolyra állt. Egy idegen csak annyit láthatott, hogy úrinők és reménybeli menyasszonyok öltözékét viselték. Bár arckifejezésük eltűnt, ruháik olyanok maradtak, mintha frissen keményítették, vasalták volna őket.

Arra gondolt, amikor visszakapta az emlékeknél többet jelentő babáit, hogy egyszer fel fogja újítani őket, mind a tíz Júliát, bár sejtette, az már nem segíthet, pedig újra szerette volna látni az arcvonásokat, de a fogyóeszköz rendelkezésekor hiába írta be a színes ceruzát az igénylésbe, csak filctollakat kapott, s nem volt lelke átrajzolni harsány tintákkal az esetlen, gyermeketeg vonásokat. Szerette őket, pedig minden babája a kamaszkori esendőségére, takargatni való múltjára emlékeztette.

Katinka az ezüst lámé mellényest, vörös brokát kisestélyist, első babáját nézte.

Éppen betöltötte a tizenégyet, és végzett a nyolcadik osztályos gyermekvárosi iskolában, amikor szabás-varrás szakiskolába jelölték. Nem volt véletlen az árvaház választása. Papírszalvétából, színes krepp-papírból szabta, ragasztgatta rongybabáinak ruháit. Nem érdekelték a városi gyermekektől ömlesztve kapott megunt játékok, az ajándékba kapott divatos Barbie-változatok, még az antik porcelántestűek sem, pedig némelyiküknek az ujjai is mozogtak, de Katinkát csak a rongybabái szerették, s ő is csak azoknak tudta elstutogni soha ki nem fogyó panaszait. A magány és szeretetlenség ünnepek nélküli hétköznapijait. Csinos kislány volt, vonásaiban az eljövendő szép nő ígéretével, de jelentéktelennek, csúnyának érezte önmagát.

Egy évvel a rendszerváltás után, abban a bizonytalanságban, amikor a nagy létszámú gyermekotthonok, nevelőintézetek, árvaházak helyére családi SOS-gyermekfalvakat terveztek,

tanuló lett, valójában inas, egy kis szériájú női divatruhákat gyártó varrodában. Valójában csak megtűrték, senki sem vette komolyan, hogy a kislányt érdekelheti a szakma. Az előző évek tanulói sem maradtak a pályán, ahogy betöltötték a tizennyolcat, s már nem kérhette számon életformájukat a gyermekvédelem, mindenik felszívódott, könnyebb kereset után nézett.

De Katinkát érdekelte minden, ami az anyagokkal kapcsolatos volt. Nézte, ahogy a hatalmas ollóval tízrétegnyi anyagot vág egyszerre a szabásminta alapján a piperkőc kinézetű mester. Meg sem rezzen a keze, olyan, mintha vízen hasítana csónak alakú szerszámjával. Félt tőle. Úgy érezte, hogy csiganyállal fedi be testét az a tekintet, amit folyamatosan magán érzett.

El sem akarta hinni, hogy a lehulló tenyérnyi, olykor annak kétszeresét is kitevő darabok a szemébe mennek, s egy alkalommal, amikor a kisestélyik ezüst lámé mellényeit szabták, felfszedte a szabásasztal alá eső darabokat, és nem a kukába dobta, hanem begyűrte ruhája alá, mert megálmodta Júliát, az első estélyi ruhás bizalmasát.

Franco Zeffirelli *Rómeó és Júliáját* vetítették a gyermekotthon mozitermében, s Katinka úgy érezte, hogy saját érzelmeinek megvalósulását látja. Hogy ő is képes lenne meghalni a szerelméért, mégis inkább élni szeretne vele, boldogan, elegáns nagyvilági hölgyként, s akkor határozta el, hogy estélyi ruhába öltözteti a Júlia babát. Első Júliát.

Kétszer is vetítették, mert az első alkalommal a fiúk belefütyöltek a jelenetekbe, trágárságokat kiabáltak, úgy, hogy a felügyelők úgy döntöttek, még egyszer levetítik, de fiúk nélkül a teljes filmet.

– A fiúk álljanak ki a sorból – figyelmeztették a terem bejáratánál őket. – Ez nem holmi dugásokról szóló baszatós mozi – mondták, meglehetősen célzatosan azokkal a szavakkal, amilyeneket a fiúk egymás között használtak.

Katinka végigbőgte a vetítés teljes idejét, mert rájött, hogy nincs az otthonban egyetlen fiú sem, aki megérdemelné, hogy Júlia módján szeresse, s minél inkább elhatalmasodott benne az az érzés, hogy a megtalált szerelem nélkül fogja leélni az életét, annál többször sírta el bánatát az akkor még színes papírruhákba öltöztetett babáinak.

A szabászatton lezuhló fölöslegben meglátta egy estélyi ruha kiegészítőjét, aztán egy asztalon felfedezte az áttört mintázatú, csipkeszerű ezüstgombokat, s életében először érezte úgy, hogy el kell, hogy lopjon belőlük, különben nem lenne teljes az elképzelése az estélyiről.

A szabásmester, aki figyelte, észrevehette, mert a munkanap végén, amikor már elmentek a varrónők, de Katinkának még takarítania kellett, s ketten maradtak, rászólt.

– Van nálad valami, ami nem a tiéd – mondta fenyegetően. – Tegyé ki mindent a ruhából.

Katinka tisztában volt azzal, hogy mit jelent a motozás, az otthonban nem is egyszer vetkőztették meztelenre a lányokat, mert hol ez, hol az tűnt el, de most beleborzongott a gondolatba, hogy az idegen férfi le fogja szedetni a ruháját.

– Vetkőzz – hangzott el a parancs, s csak állt sóbálvánnyá merevedve, mint aki nem érti, hogy mit is akarnak tőle, úgy, hogy a mester kezdte lecibálni a pólóját, a farmernadrágját, de amilyen lendülettel fogott hozzá, éppen olyan hirtelen torpant meg, látszott, hogy nincs gyakorlata a dologban. – Vesd le a bugyidat – mondta, s Katinka megrettent attól a hörgéshez hasonlító hangtól, amilyent addig soha életében nem hallott, de amiből megérezte a férfi felfokozott izgalmát.

A bugyijában volt a két lámé darab, cérnára fűzve a három ezüstsínű gomb, de az a kéz, ami benyúlt combjai közé, nem az anyagot fogta meg. Reszkető ujjak matatását érezte, s a férfi feszültsége rá is átragadt. Remegett, undort és valami olyasmit érzett, mintha összepisilné magát, szédült is, s nem értette, hogy mit suttog

a másik. Pedig nem volt bonyolult dolog az, amit hallhatott.

– Szép pinád van – mondta az, s lehajolt, hogy felvegye az összehajtogatott anyagot, a padlón szétgurult gombokat. – Máskor kérj, ha kell, ne lopj – mondta, de szabad jobb keze egyetlen pillanatra sem állt meg, ujjai folytatták azt a tapogatózó vonaglást, amitől Katinkából kitört a zokogás.

Napokig rettegve ment a műhelybe. Megalázottnak, kiszolgáltatottnak érezte magát. Éjszakánként felzokogott, de az talán nem a szeméremérzetét bántó jelenet miatt történt, sokkal inkább azért, mert látta földre hullni a brokát-maradékokat, a kasmírszövet fölöslegét, a selyem, a szatén és a taft darabkáit, amelyeket szinte meggyászolt, s amelyeket az eset után egy darabig nem mert a bugyijába gyúrni.

Az első alkalom után, talán egy hétig, mozdulni sem mert a műhely sarkából. Csak bámulta, anélkül hogy látta volna a varrógépek tüinek harkálykopogású vibrálását, de nem az az első motozás volt az egyetlen, s nem is az lett az utolsó eset.

Meggyvörös brokátot szabott a mester, s Katinkát elbűvölték az anyagba szőtt liliomok, amelyeket olyankor lehetett látni, ha éppen csak súrolta az anyagot a fény. Nem tudott ellenállni. Nagylábujja és papucsja talpa közé szorított annyit a földre hulló anyagból, amennyit fel tudott csippenteni azzal a különös módszerrel. Csoszogva, sántikálva ment a vécére, s csak reménykedhetett, hogy a férfi nem vett észre semmit.

De ugyanolyan motozás várta a munkanap végén, ugyanolyan megszegyenülés, mint legelőször. Aztán egyre gyakrabban ismétlődött a dolog, s néhány hét után Katinka néha már úgy tett, ahogy barátnője, a nála két évvel idősebb Márta tanácsolta, mintha maradékot lopna, hátha elszégyelli magát a férfi attól, hogy fölöslegesen macerálja. De nem használt a tanács, mert a mester azt hihette, hogy ez csupán

felhívás arra a bizonyos lemeztelenítő pillanatra, s minden egyes alkalommal bátrabban és bátrabban nyúlt a lányhoz. És Katinka tovább is el akarta vinni a szeméttbe szánt darabokat. Mint aki tudja, hogy a bűnéért büntetés jár, már félelem nélkül lopkodta az anyaghulladékot, dühvel kevert daccal vetkőzött, s boldogan varrta vasárnaponként intézeti szobájában az estélyi és menyasszonyi ruhákat.

Hónapokkal később, amikor elkészült az Első, Második és Harmadik Júlia is, Katinka már nemcsak tűrte, de talán undorral vegyes kíváncsisággal várta is ezeket a pillanatokot. Tudta, hogy nem helyes az, amit tesz, s ha lett volna pénze, végszámra vette volna a drága anyagokat, s hiába érezte, hogy az ellenszegülés lenne a megfelelő válasz, de csak így, teste látványával tudott fizetni.

Ha villanyoltás előtt végzett a varrással, egy angol regényt olvasott hétvégeken, azt, ami kézről kézre járt, s amin a többiek olyan nagyokat tudtak sírni. A lány, a történet hőse, aki állandóan éhezett, ételért cserébe engedte, hogy meztelenre vetkőztessék, tapogassák, beléje hatoljanak, s Katinka úgy érezte, hogy ő sokkal becstelenebb, mint a könyvbeli éhező lány, mert nem a szükség viszi rá, hogy kiárusítsa magát. Érezte, hogy lejtőre került, amelynek végén nem menyasszonyruha, nem is a nővé érés elsőbálozóinak vagyonokat érő estélyi ruhája várja majd.

Szenyesnek, olyan szerencsétlen utcalánynak érezte magát, mint amilyenekről olvasott.

Közben születtek a szomorú Júlia babák, szemük sarkában a legördülő könnycseppek sorával, mert az összelopkodott anyaghoz társuló büntetés magalázottsága miatt nem tudta vidám arcúaknak elképzelni őket. Egy alkalommal túlságosan messzire ment a szabász, olyan fájdalmat okozott, amelyet addig soha nem érzett. Sírni kezdett, akárcsak a rongybabái. Az elmaradhatatlan könnycseppest szemű, estélyi ruhás, menyasszonyfátyolos emlékeztetői annak a lelkében sajgó sebet ejtő érzésnek, hogy

van egy másik világ is, hogy vannak felhőtlen életű nők és boldog menyasszonyok ezen a világon. És Katinka mind biztosabban érezte, hogy egyre távolabb kerül a vágyálmaitól, a jóléttel járó szeplőtelen élettől.

Aznap este hosszasan állt a zuhany alatt, úgy tartotta a két tenyerét, hogy ágyékánál folyjon le a víz nagyobb része, hogy lemoshassa a szégyenét. Alig várta, hogy bebújhasson az ágyba, az egyetlen helyre, ahol nem kellett rettegnie, ahol álmodozásai közben pontosan olyan ruhákat viselt, olyan gondtalanul szórakozott, mint azok a városi lányok, akiket irigyelt.

A hálóteremben, villanyoltás után, amikor elkezdődött a pusmogás-suttogás, Katinka elmesélte a tőle jobbra fekvő nagyobb lánynak, hogy mi történik vele a műhelyben. Csak súgta, hogy mások ne hallhassák, de Márta csöndben átmászott hozzá, s azt, amit soha nem engedett, olyankor sem, amikor tömeges önkielégítést végeztek a lányok, most hagyta: Márta ujjai bekúsztak a szeméremajkai közé, még irányította is a kezét, hogy eljuttassa őt a csúcra. Nem tartotta vágyaitól idegennek, hogy hónapokig folytassák Mártával ezt a titkos kapcsolatot, s bár néhány lány, akikkel később az éjszakában dolgozott, egyenesen utálták a melegeket, Katinka nem látott kivetnivalót abban, ha éppen nő hívta el.

– Valamit valamiért, ha így eszi a kórság, akkor letéphetnél róla egy kis zsozsót – mondta Márta, s még biztatta is, hogy úgy szedje össze a kidobásra szánt maradékokat, hogy észrevegyék a lopást.

Teltek a hónapok, s a tizenhatodik születésnapjára a nagymenőt játszó mester megszervezte, hogy egy vidéki divatbemutatóra magával vihesse Katinkát. Hivatalos kikérő levelet írt a gyermekotthon igazgatónőjének, így nem volt akadálya annak, hogy az eseményről ne haza menjenek, hogy Trabantjával lekanyarodjon a főútról egyik barátja halászkunyhójához, s bár Katinka tiltakozott, megerősakolta.

– Fel foglak jelenteni – mondta a Mártától tanult szöveget, s a szabász pénzt adott, hogy ne mondja el senkinek.

– Különben tizenhat múltál, mehetnél volna a többiekkel, a kisbusszal, senki sem fog hinni neked – mondta.

És a férfi rendszert csinált a dologból, úgy viselkedett, mintha joga lenne, mintha nem is tiltakozó birkózással kezdődött volna mindenik kényszer-együttlétük az anyagraktárban, s minden alkalommal adott neki valamennyit. Nem kifizette, bár mindketten tudták, hogy erről van szó, de mindig címkézte, mintha csak ellenérték nélküli ajándék lenne a pénz.

– Vegyél valami szép fehérneműt – mondta.

– Ezt villanyborotvára adom, mert szebb, ha nem burjánzik szét a lábad között a szőr – mondta egy másik alkalommal.

És Katinka megfogadta Márta tanácsát, megszokta azt, hogy valamit valamiért, s nem is volt hajlandó a nincstelen intézeti fiúkkal szóba állni. Amire betöltötte a tizennyolcat, s kiköltözhetett az otthonból, már egészen komoly ügyfélköre volt. Meglett, családós férfiak, akik meg tudták fizetni a fruskakinézetű Katinkát, akit egymás között szomorú kurvaként emlegettek, mert soha nem mosolygott, s olyan volt minden alkalommal lebiggyesztett ajka miatt, mint aki éppen most veszti el a szüzeségét. Az intézetben nem tanulta meg, hogy nem lehet mindent összevásárolni, amit megkíván a szeme, s féktelen költekezés helyett pontosan az ellenkező végletbe esett. Zsugori, spórolós lett. Piaci talponállókban evett, turkálóból szerezte be ruháit, csak a fehérneműjére volt kényes, abból mindig a legjobb minőséget kereste. Szobát bérelt, s gyűjtögette a pénzt, mert azt szerette volna, ha húszéves korára saját garzont vehetne magának. Ha nem is dőltek hozzá a forintmilliók, de sűrűn csordogáltak a nagycímletű bankjegyek. Fösvénységének köszönhetően nem lett sem alkohol-, sem pedig drogfüggő, s nem is cigarettázott. Szenvedélye-

sen nézegette az ingatlanközvetítő irodák kirakataiban a fényképes hirdetéseket, s azt számolgatta, hogy még hány hónapnak kell eltelnie ahhoz, hogy megvehessen egy olyan tetőtéri, körbe-teraszos garzont, amilyent elképzelt magának.

Egy korosabb német cégvezető volt az állandó és legjobb ügyfele. Megtanította autót vezetni, élvezni a kaviárt, a drága italokat, ételkülönlegességeket, és igazán hálás volt neki, hogy két év alatt megtanult, ha nem is tökéletesen, de konyhaszintnél jobban, németül. És kapott tőle egy Németországban vásárolt, használt, ám kifogástalan, A-osztályú 190-es bébi Mercedest.

Azokban az eseményekkel sűrített, felnőtté válása körüli hónapokban állandósult az a rejtélyes félmosolya, amellyel talán azt jelezte, hogy semmi sem elég, s amelyet leírhatatlanul vonzónak talált az a fiatal férfi, aki nemzetközi vállalkozónak mondta magát, s aki méregdrága Austin sportkocsival járt, és túlméretezett házat bérelt a villanegyedben. Róbertnek hívták, akivel a kapcsolata olyannyira üzleti alapú volt, hogy a kiszámított átalány tarifáját, napi tíz ügyféllel kalkulálva, minden reggel megkapta készpénzben tőle, hogy kizárólag csak vele legyen. Róbert csodálkozott ugyan a kérésén, de vonakodva ugyan, megengedte, hogy az egy váltás ruhán kívül áthozza rongybabáit is. Nem tudott arról a bizalmas kapcsolatáról, amelyet a készítőjük a teremtményeivel ápolt.

Ha ránézett Első Júliára, átélte azt a szokatlan, kellemetlen, mégis halálosan izgató pillanatot, amikor a szabómester a bugyijába nyúlt, s mindenik baba valami olyan érzést, emléket idézett fel, amelyet testének pénzzé tételével élt át a horgásztói első alkalomtól az utcán föl-szedett első ügyfeléig. Csak megérintette a babákat, és újra érezte azokat a sorsfordító pillanatait életének. Kilenc befejezett babája volt, de a tizediket, a csipkeuszályos menyasszonyt nem fejezte be. Összegombostűzött ruhájával arra várt, hogy egyszer, talán a közeljövőben,

száz meghívott vendég előtt kimondhassa gazdája és alkotója a vágyálmaiban élő szerelme mellett a boldogító igent. Folytathatta volna a sorozatot, de mindig úgy érezte, hogy a tíz babával elmondott mindent, amiről álmodozott, s amikor Schleswig-Holsteinban, Alice kastélyában, varrógép nélkül, kézi öltéssel elkészült a saját testméretére szabott menyasszonyruhájával, úgy érezte, hogy bezárult a kör.

Többször Róbert lakásában várt valamire magányosan. Szinte napokig nem látták egymást. Néha nagyobb utakra mentek, a környező országokba is, s Katinka megszokta, hogy ne kérdezzen, hogy ki se szálljon a kocsiból, amikor Róbert, hosszabb-rövidebb időkre megállt ügyfelei háza előtt. Néha órákig várakozott, de nem érdekelte az idő, mert napjainak minden percét eladta Róbertnek. Azt sem tartotta különösnek, hogy ezekről az utakról pénzkötegekkel tértek haza, s bár szándékosan nem leste meg soha, mégis látta, hogy a páncélszekrényben a bankjegyek hegyei mellett, a fekete pisztolyt mindig úgy helyezi el, hogy kéznél legyen. Nem engedte, hogy bejelentkezzen a lakásába, inkább előre kifizette egy évre az albérletét, hogy Katinkának érvényes lakcíme legyen. Csak egy váltás ruhát, fehérneműt tűrt meg az otthonában, s ha olyan blokkot talált, amelyről kiderülhetett volna, hogy női piperét, más, csak nő által használt dolog számlája, apróra tépte, és lehúzta a vécén. Mindig vigyázott arra, hogy a szomszédok, akiktől minden irányban embernél magasabb sövény takarta az udvart, ne láthassák Katinkát, ne tudjanak arról, hogy valójában ott lakik. Ennek okát csak sokkal később értette meg, mint ahogy azt is, hogy a svájci síparadicsomban is miért kellett Róbertnek két külön szobát foglalnia, mintha nem is lenne semmi közük egymáshoz.

Egy nap Róbert sokkal zaklatottabb volt a szokásosnál is, a lakásra hívott ügyvéddel tárgyalt, Katinka a drága divatlapjait bújta, amikor szólították.

Szénakazalnyi szerződést tettek eléje, s az ügyvéd mutatta, hogy hol kell aláírnia. Valamit kérdezni akart, de Róbert ráförmedt.

– Írd alá őket, ne hadoválj.

Katinka nem tudta, hogy éppen egy Ferrarit vásárolt, megvette Róbert bérelt lakását a tulajdonostól, egy vajdaságitól, aki a szerb–horvát háború alatt menekült el Jugoszláviából, megvette a horvát tengerparti villáját, de vett két flamand miniatúrt is, márkás órákat, s még számtalan mindenhez adta a nevét, amikről azt sem tudta, hogy micsodák.

Napok óta nem jártak ki a házból, s Róbert olyan feszültséget tudott teremteni maga körül, hogy Katinka úgy érezte, hatalmas jégtömbbe fagyasztotta. Fájt a pissenéstelen csend, fájtak a hangos kirohanások is, de tűrt, mert minden percét megfizették, s nem kellett váltogassa a klienseit. Rettegni kezdett az örökös félhomályban, mert a redőnyöket nem volt szabad felhúzni. Érezte, hogy valami rossz dolog vár rájuk, mert Róbert szinte percenként lesett ki a sötétítő résein keresztül, mintha attól tartott volna, hogy megfigyelik őket, vagy pedig halálos ellenség várja odakint. Egész nap nála volt a fegyvere, még éjszaka is rajta tartotta a kezét.

Talán egy hétig tartott ez a szobafogság, aztán egy hajnalban csengett Róbert mobilja, csak annyit mondott valakinek, hogy „értettem”, s kirángatta az ágyból Katinkát.

– Nem hozol magaddal semmit – mondta. Kapkodva öltöztek, a Katinka nevére néhány nappal korábban vásárolt Ferrarival indultak el. Róbert olyan szabályosan, sebességkorlátkat betartva vezetett, mint aki nem akarja felhívni magára a rendőrség figyelmét. Az osztrák határ előtt csak néhány pillanatra álltak meg egy motel parkolójában. Róbert elkérte Katinka telefonját, a sajátjaival együtt áttörölte ablakmosó folyadékkal, aztán mindhárom telefon csengőhangját némára állította, s bedobta őket az útszéli szemetesbe. – Majd kapsz másikat Ausztriában – mondta magyarázatképpen.

Csak Innsbruckban álltak meg. Fehérneműt, téli dzsekit, csizmát, néhány pulóvert, farmer-nadrágot vásárolt Katinka, s egy pipereboltban megvette a nélkülözhetetlen dolgokat magának, ugyanazokat a márkákat, amelyeket már több mint egy éve használt. Róbertre is gondolt, aki telefonokért indult, aki nem kísérte üzlet-ről üzletre, s neki is megvette a legszükségeseb-eket.

Egy bajor kisvárosban éjszakáztak, de Róbert már hajnalban fölverte, s szinte egész nap úton voltak, amit hol szenderegve, hol pedig ájuláshoz közelítő állapotban töltött, s amikor este megálltak, mint utólag kiderült, Svájcban voltak.

– Külön szobában leszünk, Hotel Interlaken a szálloda neve – mondta Róbert, amikor átadta Katinkának a vasútállomásnál a volánt, s kiszállt az osztrák boltban vásárolt közepes méretű sporttáskájával. – Menj egyenesen előre, jobb oldalon lesz a szálló. Az összes holmit a te szobádba vitesd. A szállodát két hétre kifizetem, a többit intézheted az új, svájci frank alapú bankkártyádról, vendéglőt, bár, s legalább két napig ne is ismerjük egymást. Érted? Ne is köszönj. És ne kelts feltűnést. Én megvárom a Bernből érkező vonatot, majd telefonálok, és értem küldik a szálloda transzfer kocsiját – mondta, és kiforgatta zsebeit, hogy ne maradjon nála semmi fölösleges, s az utolsó pillanatban két egészen kis kulcsot adott Katinkának.

– Ezeket biztos helyre tedd, és mindig hordozd magaddal – mondta.

Első fokozatban, szinte lépésben haladt, rettegve a Ferrari gázpedáljához érni, mégis szinte elsodorta a szállodai portást, annyira nem volt ura a gázpedálnak. Odaadta a kocsikulcsát a meglepett fiúnak, csak ridiküljéért vette magához. Amikor végre felért a szobájába, és behozták a csomagjait is, úgy, ahogy volt, ruhástól, mosdatlanul végigdobta magát az ágyon, s át-aludta az éjszakát. Csak egyszer ébredt fel, szomjas és éhes volt, a mini bárból kivett egy kis üveg konyakot, egy ásványvizet, s egész

éberálmában azzal az idegen nagyméretű bőr-rönddel hadakozott, amelyben nem volt semmi egyéb, csak bankszalaggal átkötött eurók és svájci frankok megszámlálhatatlan kötegei.

Tudta, hogy valami törvénytelen dolog részese lett, hogy nem volt véletlen az elmúlt napok otthoni elsötétítése, szökésnek is beillő menekülésük az országból. A pénzen kívül semmi Róbertre vonatkozó dolog nem volt a bőr-röndben, csak azoknak a szerződéseknek egy-egy példánya, amelyeket napokkal korábban az ügyvéd íratott alá vele.

Katinka tudta, hogy nagy bajban lehet. Még fülében csengtek Róbert szavai.

– Te vagy az én titkos bankszámlám, de ne-hogy azt hidd, hogy valami is a tiéd lehet. Az, hogy a te neveden vannak dolgok, az csak az én biztosítékom, de ha meglógnál, a föld alól is kiszednék... élve, vagy halva – mondta, mi-közben a pisztolyával játszadozott.

Másnap csak reggelizni ment le a vendéglő-be, s visszahúzódott a szobájába. Azokat a furcsa felhőket nézte, amelyek eltakarták a látha-tárt, s nevetni kezdett azon, hogy felhőnek nézte az Alpok vonulatát.

A második napon már ebédelt is a szolid eleganciával berendezett étteremben, s éppen a kávénál tartott, amikor hozzálépett egy fia-taleMBER, aki talán síoktatásra, sítúrára hívta.

– Dies ist ein Allergienheilmittel – mondta neki, hogy ő csak allergiakúrára jött, remélte, hogy pontosan fejezte ki magát, de még hozzá-tette – Keine Skiurlaub –, hogy nem sívaká-cióra jött.

Délután sétált egyet a városban, ahol betért egy ajándékboltba, ahol a tehénkolompok tel-jes választékán kívül, az aprótól a hatalmasig egész sorozatot lehetett volna venni a havasi kürtök és svájci bicskák mellé, kiválasztott egy útikönyvet, amelyből megismerhette a Berni Alpok nevezetességeit.

Emlékezett, idős német barátja azt mesél-te, hogy szülővárosából, Konstanzból átjártak

Svájcba cukrászdázni, mert az ottani édességek felülírnak mindent. Arra gondolt, hogy beül a bárba, a vendéglőbe, s a pincérre bízta magát, hogy hozzon neki valami egészen svájcias sütemény-különlegességet.

A könyvet lapozgatta az asztalnál, és mintha Róbert nevét hallotta volna a recepció felől, s egy tükröződő felületen meglátta a két férfit, akik a bejelentőlapokat vizsgálgatták, s talán az egyik Katinkáról kérdezhetett, mert tisztán hallotta a recepció lány válaszát.

– Nem, nem, a kisasszony egyedül érkezett, talán nem is ismeri a másik magyart, biztos, hogy itt nem beszéltek egymással.

Nem tudott felállni, az asztalánál maradt, s még mindig a könyvet bámulta, amikor meglátta Róbertet. Bilincsben vezették a rendőrségi kocsihoz, rémült volt, nem látszott olyan fensőbbségesen érinthetetlennek, magabiztosnak, mint amilyennek másfél év alatt megszokta.

Hallotta, ahogy a recepció lány a bármixernek magyarázza, hogy nem igazi svájci rendőrök voltak, az Interpol tartóztatta le a vendüket.

Még több mint tíz, kifizetett napja volt Katinkának a szállodában arra, hogy eldönthesse, mihez is kezdjen, hogy hová mehetne.

És mint mindig, felnőtté válása óta oly sokszor, most is melléje szegődött a szerencse.

Két napig ki sem tette a lábát a szobájából, felhozatta a reggelit, ebédet, vacsorát, s mert nem történt semmi, kimozdult végre a szállodából. Séta közben egy gépjárművezető-iskola előtt ment el, amikor eszébe jutott, hogy kezdenie kell majd valamit a nevére vásárolt Ferrarival, s bár nehézkesen, de sikerült elmagyaráznia az egyik oktatónak, hogy segítségre van szüksége, a hazájában nincsenek hegyek, s szeretné, ha néhány napig segítője lenne valaki, természetesen a különös oktatásáért hajlandó magasabb díjat is fizetni.

Egy hétben, napi három órában állapotok meg, s már aznap elkezdődött az oktatása.

– Kisasszony, maga nagyon bátor, hogy onnan, Keletről elindult ezzel a kocsival – mondta az első vezetési nap végén az oktató. – De van érzéke a dologhoz, s garantálom, hogy egy hét múlva bárhová nyugodtan elindulhat vele.

Nem félt, inkább csak izgult az első vezetési órákon, de a harmadik napon már délelőtt egyedül is elindult, megnézni azt a berni lakást, amit a recepció lány talált a kérésére, s a Svájci Államszövetség fővárosában, egy Ferrarit is árusító szalonban, lakásbérleti szerződése, az annak hozományaként kiállított ideiglenes tartózkodási engedélye alapján teljes körű biztosítást kötött, ahogy fogalmazott, svájci pihenőszabadsága idejére.

Húszas éveiben még kamaszosan bájosnak volt mondható, s a kocsit, valamint a szállodai szekrényben elhelyezett bőrönd millióinak tudatában, bár még félt egy kicsit, mégis egyre felszabadultabban viselkedett. Annak látták a kívülállókat, s talán önmaga is annak érezte magát, ami soha nem volt: boldog, gondtalan kelet-európai úrgazdag papa-kedvencének, aki hozzá még bájosan törékeny és kedves is.

Egyik délelőtt arra várt, hogy kihozzák a kocsiját a szálloda garázsából, amikor megszólította az a frissen érkezett, negyvenes éveiben járó magányos hölgyvendég, akinek tekintetét magán érezte attól a pillanattól, hogy reggel beült kávézni a bárba.

– Gyönyörű kocsid van, talál hozzád a színe is – mondta, s Katinka, ösztöneivel, ugyanúgy, ahogy a szent bernáthegyi kutyák kiszagolják a pekingi palotapincsiben az ebet, megérezte, hogy a nő, akit sofőr hordozott, ha ki akart menni valahová, meleg, s hogy a beszélgetés kezdeményezésével valami többet is akarhat.

– Beugrok Bernbe – mondta. – Ha van kedve hozzá, kocsizhatnánk egyet.

Útközben azt találgatta a hölgy, aki Aliceként mutatkozott be, hogy milyen nemzetiségű lehet Katinka. Végigsorolta a balti államokat, Ukrajnát, Oroszországot, de nem találta el,

s Katinka a titokzatosat játszva azt mondta, hogy egyszer majd, ha megérdemli Alice, elárulja a nemzetiségét, s talán még azt is, hogy kicsoda valójában.

Beállt bérelt háza parkolójába, s amikor felértek a lakásba, Alice szájon csókolta, s bár Katinka visszacsókolta, elhúzta magát.

– Lesz erre elég időnk, egy évig biztos, hogy Svájcban maradok – mondta, megelőlegezve egy hosszú kapcsolat lehetőségét.

A hét minden napján beautóztak Bernbe, a városban ebédeltek, délután lefeküdtek a frissességszagot árasztó lakásban, de úgy döntött, a kifizetett napokon még marad a szállodában, s egyik este, amikor lement szobájából az étterembe, a recepciónál meghallotta Alice hangját.

– A kislányom még a szobájában van? – kérdezte.

– Éppen most jön le a lépcsőn – válaszolták, s ettől a pillanattól kezdve mindenhol kislányomnak szólította.

Katinka érezte, hogy egészen másként viszonyul hozzá a szálloda személyzete, mint korábban. Előtte udvariasak voltak, most kedvesek lettek.

Szerencsésnek érezte magát, tudta, hogy biztonságban lesz új barátnője mellett, bár nem sejtette, hogy dúsgazdag, hogy egy, a történelemben fontos szerepet játszó észak-német arisztokrata család utolsó sarja, s olyan valaki, aki magasan minden gyanú fölött állhat a világ szemében.

Fodrászhoz mentek, egyforma frizurát csináltattak, a kozmetikai szalonban ugyanolyan lakkal manikűröztettek, s hasonló kékes árnyalatúra festették szemhéjukat is.

Alice-nak mesélt a babáiról, nem mondta el róluk az igazat, csak azt, hogy azt hiszi, mindenkinek lelke van, s eddigi életében soha senki sem értette meg úgy, mint ők, akik már nézésükkel, hihetetlenül erős aurájukkal is segíteni tudnak olyankor, ha szomorú, de akkor is, ha döntenie kell két ellentétes dolog között.

– Fényt látok körülöttük, olyan sejtelmes fényt, mintha a belsejük foszforeszkálna – mesélte, s Alice az auráról, a lélek fényéről magyarázott neki, és nem csodálkozott, azt mondta, hogy vannak földöntúli, megfejthetetlen rejtélyek, s bár Katinka elég keveset tudott még új barátnőjéről, az volt az érzése, hogy bár Róbert lakásán maradt a tíz Júlia, de helyettük megtalálta hasonmásában az igazi lelki társát.

Azt nem tudhatta még, hogy Alice már csak néhány hónapig fog élni, s hogy a szülőföldjéhez, a schleswig-holsteini ősi várkastélyához sokkal közelebbi Svédországban kezelteti magát évek óta. Nem sejtette, hogy a leukémiája utolsó fázisában találkoztak, az is csak véletlenségből történt, mert Alice boldog emlékektől való búcsúzásra jött Svájcba, Interlakenbe, ez a hely volt magára találásának, igazi énje felfedezésének és élete első szerelmének a színhelye.

Nem kellett rábeszélnie Katinkát, s együtt utaztak északra. Egy szállítócéggel küldették maguk után a Ferrarit, Alice Mercedesét. Berlinbe repültek, s onnan az Alice kastélyához közeli Kielbe. Katinka olyan természetesnek vette, hogy együtt vannak, mint ahogy azt, hogy lélegzik.

– Vannak dolgok, amikről nem szívesen beszél az ember. Biztos, hogy a te életedben is vannak ilyenek. Én soha nem foglak faggatni, csak arra kérlek, hogy soha ne hazudj – mondta Alice megérkezésük estéjén.

Katinka reggel, ahogy kinézett az ablakon, furcsa kék dombot látott, amely ívesen fedte el a látóhatárt, s percekbe telt, hogy rájöjjön, a tengert látja, s hogy megtévesztette a szeme, mint Svájcban is, a felhőnek nézett hegyekkel.

Nem tudta, hogy mi is történik a világban, még mindig rettegett, hogy Róbert, de főként a pénze és a piros Ferrari miatt bajba kerül, de nem szólt Alice-nak, úgy érezte, hogy ezt a titkot még elbírná kettőjük kapcsolata.

Azt sem tudhatta, hogy egy paparazzi jóvoltából valami német pletykalapban megjelent

az interlakeni szállodában, titokban lekapott fényképük, olyan szöveggel körítve, mintha azt valaki bennfentes sugalmazta volna. „A magas rangú, királyi családokkal is rokon német arisztokrata hölgy Svájcban találkozott szabadoságáról híres egyetemi éveinek titkolt tanújával, idegenben nevelkedő lányával. Értesüléseink szerint, Alice von H. und W. grófnő, lánya törvényesítését intézi Kielben, pedig már Svájcban szerette volna jogilag is tisztázni a dolgot, ott, ahol több mint két évtizede szülte, de családi körülményei miatt lemondott Katherina nevű lányáról”.

Katinka nem tudott az újsághírről.

Hónapokkal később, amikor a Balti-tengerparti kastélyban Alice régi fényképeit nézegették, s amikor már törvényesen is az asszony fogadott lánya volt, igazat adott azoknak, akik azt mondták, hogy tényleg szakasztott az anyja, úgy hasonlított Katinka arca az asszony fiatalkori vonásaihoz, mintha egy és ugyanaz a személy állt volna a fényképezőgép lenszéje előtt. De akkor már nem Balló Katinkának hívták, hanem Katinka von Holstein und Wisch kisasszonynak.

Az ódon termek, rideg szobák mellett, az egyik tengerre néző szárnyban volt Alice lakosztálya. Modern, fiatalosan berendezett szobák hosszú sora. Egész falat betöltő vetítővászon takarta az egyik szoba falát, s egy másikban a számítógép, olyan, mint amilyen Róbertnek is volt, aki csak lövöldözős játékokra használta, s amihez ő hozzá se nyúlhatott. Alice megmutatta Katinkának, hogy semmi sem elérhetetlen a világon, minden tudás néhány billentyűlenyomásnyira van csupán.

Hamar rájött, hogy mire való a hálózat, s egy alkalommal az otthoni hírek között bóklászva felfedezte azt, amitől még magabiztosabb lett. Róbert halálhírét olvashatta, azt, hogy K. Róbert, akit kétszeres rablógyilkossággal vádoltak, és többszörös gyilkosságra való felbujtással, valamint bünszervezetben elkövetett

drogkereskedéssel, áfa-csalással, s akit tényleges életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte a bíróság, cellájában öngyilkos lett. A hír elolvasása után, végre teljes fizikai és anyagi biztonságban tudta magát. Szó sem volt a bűnügyi tudósításban, hogy tovább keresnék Róbert eltűntetett vagyonát.

Katinka itt, ebben az ódon környezetben értette meg, hogy Alice miért fogadta kételkedés nélkül, hogy valóban van lelkük a rongybabáinak, s ha nem is szavakkal, de tudtak válaszolni a kérdéseire.

Alice nem csak betegsége miatt hitt az ezotériában, a lélekvándorlásban. Könyvtára tele volt a mágikus tudás nagyjainak könyveivel, tagja volt valami titkos lovagrendnek, mérnöki pontossággal tartotta számon az égbolt változásait, s biztos volt abban, hogy a bolygók szerencsés együttállása miatt találtak egymásra. Jógázott, méregtelenítő kúrákat tartott, s Katinkát beavatta olyan titkokba, mint a léleknek a testtől való különválasztása. Ilyenkor ájult mozdulatlan állapotban feküdt, szinte érzékelhetetlen volt a pulzusa. Azt mesélte, hogy a lelke kiemelkedik a testéből, látja tetszhalott saját magát, a lelke percek alatt visszarepül századokat, tisztán lát sorsfordító eseményeket, háborúkat, katasztrófákat, s képes arra, hogy lélekben egyesüljön, szeretkezzen olyan régvolt lányokkal, asszonyokkal, mint Kleopátra, I. Erzsébet, vagy



*Lepkés bánat*

a szende szűz Brontë lányok, Charlotte, Emily és Anne.

Alice csak annyit tudott a sokszor megsirattott rongybabákról, hogy szakítással végződő kapcsolata végén Katinka nem hozhatta el őket Róbert lakásáról, de a menekülésük részleteiről soha sem mesélt neki.

– Ne féltsd őket, kislányom – mondta egyik sétájuk alkalmával. – Tudom, hogy a lelked velük van, mint ahogy az övéké veled. A transzcendentális kapcsolatok örökéletűek, meg fogjátok találni egymást.

Hallgatott, nem mesélhette el, hogy valószínűleg lefoglalták őket, a rendőrség büntőgyraktárába kerültek, ahonnan, még nem sejtette, hogy egyszer majd előkerül a kérdőjellel ellátott felírt doboz. Woodoo babák? – kérdezte talán saját magától az a nyomozó, aki az utoljára készülő, de befejezetlen baba fércelése okán írta a gombostűk miatt, s aki megőrzésre méltó tárgyi bizonyítéknak vélte a férfi lakásán talált ismeretlen eredetű játékokat. Talán egy divatos boszorkányszekta kelléke lehet, gondolhatta.

Két éve éltek együtt. Minden napjuk azzal kezdődött, hogy megjött Alice orvosa. Erősítő injekciókat adott, s próbálta lebeszélni betegét a léleklebegtető transzról, arról, hogy önszugesztíóval pulzusát csökkentve tetszhalott állapotba kerüljön.

– Egyszer túlzásba viszed, és odaát maradsz – magyarázta betegének.

Alice egyre gyengébb és ragaszkodóbb lett, s Katinkának nem esett nehezére, hogy a nap minden percében mellette legyen. Olyan fölöntüli szeretetet sugárzott pillantásával, egyre halkuló mondataival a nagybeteg, amilyent Katinka soha sem tapasztalt korábbi életében.

– Tudom, hogy van saját vagyoned – mondta egy alkalommal. – De ideje lenne beletanulni az örökségbe is.

Titkárával elküldte Hamburgba a hajógyárakba, aztán Frankfurtba, a Majnán, az Ober-

hafen kikötő közelében működő üzemükbe. Cége nyugdíjas könyvelője vezette be Katinkát a Holstein család szerteágazó üzleteibe, s az azoknál sokkal bonyolultabb pénzügyeikbe is.

Katinka huszonnégy, Alice éppen a negyvennegyedik évét töltötte volna aznap, amikor meghalt.

Távoli rokonok tucatjaival találkozott korábban, s a szembeötlő hasonlóság miatt senki sem kételkedett a vérségi kapcsolatukban. Alice, akit kamaszkorától lázadó tinédzsernek, később nonkonformistának, rangján alul viselkedőnek tartottak, Katinka szabályokat felrúgó viselkedése, véleményük szerint, a genetikai örökség része lehetett, s ezért nem döbbsent meg senkit, hogy Alice temetésén Katinka menyasszonyi ruhában jelent meg. Vigasztalhatatlanul sírta végig a szertartást, de senki sem sejtette, hogy nem az őket elválasztó halál miatt zokogott. Hanem azért, mert nem teljesíthette Alice legfőbb óhaját.

– Szülj nekem egy igazi unokát. Akárhogy csinálod, kell nekem tőled egy igazi unoka.  
– Alice könnyörgő hangját hallotta szüntelenül.

A temetés másnapján belevetette magát a felmérhetetlen vagyon szolgálatába. Nagyszerű munkatársakat örökölt, s terjeszkedni kezdett a vállalata, előbb Indokínában, aztán Kelet-Európában hozott létre leányvállalatot, de tudta, hogy léte olyan efemer, kérészetű, amely csak addig tart, ameddig még érzi Alice mosolyának sugarait.

Éppen negyvennegyedik születésnapját kellett volna, hogy ünnepelje.

Nem volt semmiféle boszorkányság az eltűnésében. Azon a napon, sok évvel Alice halála, a temetés után, amikor rájött, hogy már babái auráját sem látja, felfeküdt az íróasztalra. Előbb csak lebegett, mint Alice, aztán meglátta saját zsugorodó testét, ahogy elindul abban a menyasszonyi ruhában, amelyet a koporsónál viselt, s átlibeggett a szobán, egészen az ablakpárkányig. A többiek közé.



**Both Balázs**  
(1976, Sopron)  
költő, író,  
Bella István-díjas

Both Balázs

## Ballada a tömlöcből

Ha virrad, a rőt ég bora oltja szomjам,  
s a felhők, mint csapszék füstje, szállnak,  
ágyúz a fekete éhség gyomromban,  
darabontnak látom az útszéli fákat,  
ha a dombhátra felhő vagy farkas oson,  
tudd hát, barátom, reszket a térdem,  
mert a bűn kerget zsombékon, nádasokon,  
nem csalfényű, glóriás érdem.

Láttam az akasztott társak arcát, lila  
gyümölcsként csüngtek a nagy bitón,  
emlékszem a december-éj árnyaira,  
a cserfákból mint lesz csapatnyi gnóm,  
tudom, milyen, ha csősz szava csattan,  
ha a városfalnál ór szegez dárdát,  
s hogy megszólítottam a tanácsnok lányát,  
ebédre Rouenban ütleget kaptam.

Mert Solange haja illatos sötét,  
mely elomlik este a Szajna egén,  
de nem vers oldja meg az ő selyemövét –  
szalmát ér csak e költemény,  
s a Hold kötelét, mely priccsemre hullt,  
míg néki ezt a verset szereztem.  
Ködszoknyába bújtatta a múlt,  
jövő decemberben.

Stamler Ábel

## Számvetés 10 év után

*Tüskés Tibor recepciója*

**Stamler Ábel**  
(1992, Kaposvár)  
valláskutató, szerkesztő,  
Balatonfenyvesen él

2019 novemberében volt tíz éve, hogy Tüskés Tibor elhunyt. 10 év alatt számos kötet jelent meg, amelyek mindegyike más-más szempontból világít rá életművére, személyére, kapcsolataira, ezzel együtt pedig a kor irodalom-, művelődés- és mentalitástörténetére is.

A közvetlenül halálát követően megjelent két posztumusz könyv, amelyeket még maga készített elő kiadásra, a Fodor Andrással folytatott – jól ismert, a huszadik század második felének személyes magyar irodalomtörténeteként is olvasható – levelezésének harmadik kötete,<sup>1</sup> valamint a Mészöly Miklósról írott tanulmányait és esszéit összegyűjtő, *Az ablakmosó és a többiek*<sup>2</sup> című kötet.

Az első szubjektív emlékezőkötet 2010-ben jelent meg Király Lajos költő tollából.<sup>3</sup> Ezt követte 2012-ben Bartusz-Dobosi László, az egykori tanítvány pályaképe Tüskés Tiborról,<sup>4</sup> amely az életrajz és életmű objektív tényeinek és a szerző szubjektív optikájának, Tüskés Tiborhoz fűződő, érezhetően bensőséges viszonya megjelenítésének ötvözésével egy sajátos,

rendkívül személyes, ugyanakkor e személyességben is távlatos megjelenítése a tüskési életműnek és pályaképnek.

A 2014-ben megjelent posztumusz kötet<sup>5</sup> kiadását, amely utolsó évében vezetett naplóját, egy beszélgetést, özvegyéhez (örököséhez) írt 1988–1989 közötti leveleinek részleteit, valamint az utolsó időszak tárcáit tartalmazza, nos, a beszélgetés és a tárcák kivételével e sorok írója korainak tartotta, s annak tartja most is. Meggyőződésem, hogy – Tüskés halála és az említett kötet kiadása között – nem telt még el kellő idő ahhoz, hogy egy a halál-felé-való-lét ténylegességét tapasztaló ember legszemélyesebb, gyónásszerű vallomásai kiadassanak.

Ugyanakkor szerencsésnek tarthatjuk azt a szerzőt, akinek leszármazottai ugyancsak „szakmabeliek”, s akik szívükön viselik az előd életművét, annak recepcióját. Ennek a szerencsés együttállásnak, sorsképletnek köszönhető három további kötet. Ezek közül egyet Tüskés Gábor válogatott és szerkesztett,<sup>6</sup> egyet pedig Tüskés Anna állított össze;<sup>7</sup> a harmadik kötet – amelyhez az alapot még egy Tüskés Tibor által szerkesztett kézirat adta – Tüskés Gábor

1 Fodor András és Tüskés Tibor levelezése, III. kötet, 1977–1997. S. a. r., jegyz., névmutató Tüskés Tibor, Pro Pannonia, Pécs, 2010.

2 Tüskés Tibor: *Az ablakmosó és a többiek. Tanulmányok, esszék, dokumentumok Mészöly Miklósról.* Pro Pannonia, Pécs, 2010.

3 Király Lajos: *Tüskés Tiborra emlékezem. Emlékek, levelek, vallomások, versek.* Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Budapest–Nagykanizsa, 2010.

4 Bartusz-Dobosi László: *Egy élet térképe. Tüskés Tibor pályaképe.* Pro Pannonia, Pécs, 2012.

5 Tüskés Tibor: *„A csend burka vastagodik”. Napló, vallomások, tárcák.* S. a. r. Szirtes Gábor, Pro Pannonia, Pécs, 2014.

6 *In memoriam Tüskés Tibor. Emlékezések, esszék, dokumentumok.* Vál. és szerk.: Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014.

7 *Tüskés Tibor. Válogatott bibliográfia.* Összeállította Tüskés Anna, reciti, Budapest, 2018.

ösztönzésére Simon Zsuzsanna rendezte sajtó alá, illetve egészítette ki.<sup>8</sup>

Az *In memoriam Tüskés Tibor* című kötet céljáról így ír a szerkesztő: „[...] ezek az írások segíthetik pályájának és személyiségének jobb megértését, s forrásul szolgálhatnak munkásságának tárgyilagos értékeléséhez a XX. századi magyar irodalom, irodalomtudomány és kritika történetének kutatásában. Meggyőződésem, hogy egy ilyen írásokból álló összeállítás hozzájárulhat a kor eszme- és mentalitástörténetének, intellektuális kapcsolathálózatának mélyebb megismeréséhez, egyben fényt vethet a jelen emlékezőskultúrájára és irodalmi kultusztörténetére.”<sup>9</sup> A pályatársak, barátok, tanítványok által írott szövegek közelképeket szolgáltatnak egy szerzőről, szerkesztőről, akinek levelezése, tehát adott esetben legbensőbb gondolatai, megnyilatkozásai kisebb részben már ismertek az olvasó előtt. A kötetrel egy – első rátekintésben – külső, de *bizonyos tekintetben* szintén belső szempont érvényesül. Az emlékezések és esszék egy része meggyőzően tudatosítja, hogy Tüskés Tibor univerzális irodalmi érdeklődésének hátterében mindig megtalálható a vállalt dunántúliság, az öntudatos, mégsem provincialista regionalizmus, amint ezt az életút egyes helyszínei is példázzák: Szántód, Pécs, Balatonfenyves; de ide sorolható a Somogy folyóirat főszerkesztői tiszte is, amely Kaposvárt is bevonja a főbb állomások közé. Különböző szempontok szerint áll előttünk Tüskés Tibor; hol íróként, hol szerkesztőként, más esetekben kritikusként, vagy nagyra becsült, pályaindító tanárként. Az emlékezőskötet

értelmezési hálója tehát az író–szerkesztő életművét áttekintő kutatásoknak és recepciónak szolgál nagyon lényeges állomásául.

Az hommage-kötethez hasonlóan a *Tükrök között* című levelezéskötet is nagyszerű alkalmat nyújt arra, hogy a tüskési életmű és életpályája egyes állomásait és szempontjait – levelezésének az 1950 és 2007 közötti, több mint fél évszázadból történő reprezentatív válogatásával – egyben láthassuk. A szerző – saját elmondása és a sajtó alá rendező szerint is – valószínűleg az utolsó olyan generációhoz tartozott, akinek elsődleges kapcsolattartási lehetőségét a papír alapú levél jelentette, amiből előszava szerint mintegy ötven kartondoboznyi gyűlt össze a fenti időszakban. A válogatásban szereplő 304 levél között helyet kaptak (a teljesség igénye nélkül) Basch Lóránt, Borsos Miklós, Fülep Lajos, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Kemény Katalin, Kodolányi János, Ottlik Géza, Pilinszky János és Veres Péter levelei is. Sajnos e kötetről írva nem mehetünk el szó nélkül a Tüskés-hagyaték sorsa mellett. E sors „előrejelzése” a *Könyvek, sorsok* című tárcája, amely „*A csend burka vastagodik*” című kötetben jelent meg. A tárca még aktív szerkesztői pályája idején el tulajdonított dedikált köteteinek sorsáról tudósít. A helyzet, mint ismeretes, halálát követően sem szívderítő. Tüskés Gábornak a fenti levelezéskötethez írt megjegyzéséből tudjuk, hogy Tüskés Tibor levelezésének, kéziratának és könyveinek egy részét az író örököse a Mike és Társa Antikvárium 2012–2013-as árverésén értékesítette.<sup>10</sup> Egyébiránt e sorok írója is vásárolt már Tüskés Tibornak dedikált Határ Győző kötetet, s nem az említett árverésen...

A legújabb, 2018 második felében megjelent kötet a már idézett, Tüskés Anna által összeállított Tüskés Tibor-bibliográfia. Noha nem tartozunk azok közé, akik a mennyiséget ön-

8 *Tükrök között. Tüskés Tibor levelesládájából.* Vál. szerk. jegyz. Tüskés Tibor, s. a. r. Simon Zsuzsanna, Universitas–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014.

9 *In memoriam Tüskés Tibor. Emlékezések, esszék, dokumentumok.* Vál. és szerk.: Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014, 7.

10 Ehhez ld. még Tüskés Anna előszavát az alább ismertetett bibliográfiához.

értéknek tekintik, rögtön meg kell jegyeznünk, hogy a bibliográfia 2729 tételt tartalmaz, három egységbe, „blokkba” rendezve őket: I. Művek; II. Szakirodalom; III. Hatás- és kultusztörténet. A kötet fő rendezőelve a fenti csoportosításon belül az időrend, amely arra is kitűnő lehetőséget nyújt, hogy az érdeklődő az egyes egységeken belül ugyanazon évet, időszakot párhuzamosan tekinthesse át. A bibliográfia maga is egyfajta pályaképként forgatható, jól láthatóak benne az életút állomásai, amint azt (elsősorban a tárcák és híradások kapcsán) Tüskés Anna is megjegyzi előszavában: „A Tüskés Tibor által írt tárcasorozatok és a róla periodikumokban megjelent híradások együttesen kirajzolják Tüskés Tibor életének kronológiáját.”<sup>11</sup> A kötet végén található névmutató jól jelzi, hogy kik voltak a legkedvesebb szerzői. Szerteágazó érdeklődési köre és műveltsége, valamint munkabírása nem volt kérdéses e sorok írója számára, a napi- és hetilapokban megjelent esszék, kritikák, tárcák, publicisztikák és ezek kaleidoszkópszerű gazdagsága azonban újdonságot jelentettek, hiszen ezekkel – szemben a könyvekkel és egyéb periodikákban megjelent hosszabb írásaival – korából fakadóan nem találkozhatott. Tüskés Tiboron kívül mindeddig valószínűleg senki nem tudta pontosan felbecsülni, hogy milyen szerteágazó tárgyakban és hány különböző orgánumban publikált az évek során.

Talán nem zavaró, ha megjegyezzük, egyik legkedvesebb Tüskés-könyvünk éppen a fenti bibliográfia első tétele, az egyébként méltatlanul elfeledett *A déli part* című kötet, amely személyességéből és a Balaton, a táj iránti szeretetéből fakadóan is különösen fontos számunkra. Egy ilyen terjedelmű életműnek óhatatlanul vannak jobb és kevésbé jól sikerült darabjai, ugyanakkor nem lehet kétséges, hogy Tüskés

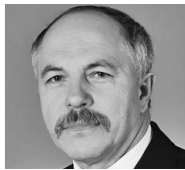
Tibornak a Dunántúl tájairól, a Fülep Lajosról, Csorba Győzőről, Kodolányi Jánosról és Takáts Gyuláról szóló írásai, vagy rövid íróportréi, tárcái is az utókor által megőrzendő írások közé tartoznak.

Nem megszokott, hogy egy szerző halálát követő tíz évben ilyen impozáns, s ilyen sok műfajú könyvlista jelenne meg, mintegy megspórolva a majdani monográfus munkájának jelentős részét, s igazságot szolgáltatva egy olyan szerzőnek, aki folyamatosan „harcban állt” nemcsak a szocialista korszak kultúrpolitikájának irányítóival, de az azt követő időszak hivatalosainak/félhivatalosainak nagy részével is.

„Olykor-olykor némi lelkiismeret-furdalással írjuk le ezt a jelzős szerkezetet: »vidéki író«. Néha az az értelme: jó – vagy jobb – író, de kevesebb jut neki érdeménél. Tüskés Tibor életművén végigtekintve, jelentőségét mérlegelve, arra kell gondolnunk: valóban kevesebb megbecsülést kapott, mint amennyi megillette volna. A kor is ellene volt: kevesebb méltánylás jutott azoknak, akik nem az elméletekkel, hanem a szövegekkel, az »anyaggal« foglalkoztak. Nem kis döbbenetet keltett, hogy a rendszer-váltást követően nem rehabilitálták, nem tért vissza a *Jelenkor* élére, hanem könyvtárban dolgozva rendezte sajtó alá a legkülönbözőbb tárgyú könyveit. Esszéíró volt, a nagy esszéisták nyomán igyekezett leküzdeni leplezett fájdalmát, levelekbe menekítve irodalomképét, gondolkodását. Ezekből a levélváltásokból feltárul a kor irodalomtörténete, ízlésvilága, s azok az írók is megjelennek, akikkel rendszeres kapcsolatot tartott. Az írókhoz fűző személyes kapcsolat életünk nagy ajándéka, s neki sok ilyen ajándék adatott, s méltó módon sáfárkodott velük.”<sup>12</sup>

11 Tüskés Tibor. *Válogatott bibliográfia*. Összeállította Tüskés Anna, reciti, Budapest, 2018. 8.

12 Rónay László: *Egy vérbeli humanista arcképéhez. Emlékeim Tüskés Tiborról*, In.: *In memoriam Tüskés Tibor*. Vál. és szerk.: Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014. 71.



**N. Horváth Béla**  
(1953, Szekszárd)  
egyetemi tanár,  
az MTA doktora

N. Horváth Béla

## A tanúságtétel narratív formái

*Illyés Gyula: Oroszország. Uti jegyzetek\**  
II. rész

Az *Oroszország* szerzőjének írói, elbeszélői szándékát már olvashatjuk Duhamel könyvének recenziójában is, amikor üdvözli, hogy a francia író az emberekről, emberi sorsokról akart írni. Szemlélői, elbeszélői, „tanúságtévői” attitűdjét művének bevezetőjében rögzíti: „Természetesen, nem láttam mindent. Arról beszélek, amit pontosan a két szememmel láttam azon a közel tízezer kilométeres úton, melyet a Szovjetunió területén megtettem.

Elfogulatlan emberi szemmel vizsgáltam mindent, de nem tagadhattam meg ezúttal sem azt, hogy magyar vagyok, meggyötört nép fia, amelynek nehéz esztendeiben ezerszeresen szüksége van a tisztánlátásra, jobbra-balra egyaránt...”<sup>1</sup> A bevezető az elfogulatlanságot hangsúlyozza, a tisztánlátás szándékát és igényét, s nemcsak az idegen ország bemutatásának hitelessége okán, hanem a magyarság érdekében is. A tisztánlátás szükségessége „jobbra-balra egyaránt” felelősségteljes értelmi magatartást feltételez, emellett kinyilvánít egy tárgyilagossági igényt: a politikai elfogulatlanság, az önállóság szándékát is. Némiképp ezt támasztja alá az a Vas István által megörökített jelenet, amely szerint az utazásra készülő Illyést Babits az igazság megírására figyelmezteti: „Babits olyasmit mondott, hogy azután Gyula jól nézzen körül, vagy hogy tartsa nyitva a szemét, és az igazat írja meg. [...] Nem írom meg az igazat! – csattan föl Illyés. Érvéleése kö-

rülbelül az volt (mert az ő szavait sem szeretném egyenesben idézni), hogy amíg a lényeket nem írhatja meg Oroszországról – mert akkor még így mondtuk –, vagyis azt, amiért mellette vagyunk, addig megírja róla azt a részletjét, amit úgy ahogy lehet, és nem írja meg azt a teljes rosszat, amit bőven lehet.”<sup>2</sup>

Az *Oroszország* többször is szembenéz ezzel a dilemmával: mit és hogyan lehet elmondani. Olykor a történelmi konstellációkra, s a politikai-gazdasági-kulturális viszonyok átláthatatlanságának retorikus – olykor önfelmentő – pózaiban, olykor az elbeszélés praktikus formáiban, az elhallgatás, a sejtetés, a szándékos hiátus eszközeivel. A fogalmazás legtöbbször határozott és egyértelmű, de nemegyszer az olvasó feladata az elmondottak összerakása vagy az abból leszűrhető jelentés megképezése. Ez az elbeszélői taktika/stratégia persze értelmezhető a szerző politikai óvatosságaként, de az olvasó nagykorúsításaként is: egy kevésbé direkt, nemcsak politikai, hanem elbeszélői nyelv alkalmazásaként.

A szerző megfigyelői, elbeszélői pozícióját több szöveg(rész) is értelmezi. Az első részekben különösen: „A tárgyilagossá utazó Oroszországtól a szocializmus álmát kéri számon. Fourier, Morus, talán Platon ideális társadalmának emlékét veti a mérleg egyik serpenyőjébe, amikor mérlegelni kezd. Esetleg Marxét, de »épp ezzel« árulja el, hogy Marxot csak halomából ismeri. Ez az első vizsga, amelyen

\* A tanulmány első részének 12. és 15. lábjegyzetében a szerző neve helyesen: Peter Pastor.

1 Illyés Gyula: *Oroszország*. i. m. 5.

2 Vas István: *Nehéz szerelem III. Miért vijjog a saskeselyű*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1989. 63.

elbukik. Ekkor kapja meg először a kispolgári jelzőt; azután egyre gyakrabban lesz alkalma hallani. Arcába nevetnek, s újra és újra dialektikus gondolkodásra oktatják, amely oly egyszerű megállapításokon forog, mint az, hogy minden függvénye mindennek.”<sup>3</sup> Ez a baloldalnak címzett megjegyzés érthető, hisz a szovjet világot a maga esetlenségében, fejletlenségében akár tárgyilagosan is bemutató szöveg a kommunista vagy akár csak a szociáldemokrata nézeteket képviselő erős kritikai reakcióira számíthat, amint az egyébként meg is történt Nagy Lajos írásának fogadtatásakor.<sup>4</sup> Illyés a maga tárgyilagosságra törő, ugyanakkor kritikailag elemző szemléletéről ezt írja: „Én nem fogadtam el ezt a figyelmeztetést. Oroszországi tartózkodásom alatt szántszándékkal, az ismeret kedvéért, mindennek ellenkezőjeként viselkedtem, úton-útfélen számon kértem azt az álmod, amely oly idős, akár az emberiség. Saját ígéreteikkel s jelszavaikkal igyekeztem sarokba szorítani őket, füleltem a választ vagy a magyarázkodást. Kétségtelen, ez a magatartás némileg különbözik azokétól például, akik egy más elv alapján az egészséget elutasítják.”<sup>5</sup>

Az Illyés-szöveg jelentésképző ereje és jellege részben oly módon működik, hogy a szerző (gyakran) háttérbe vonulva nem értelmez, hanem diskurzust képez: egyrészt megszólaltat – vagy hagy beszélni – szovjet embereket, s az általuk elmondottakat kommentár nélkül hagyja, az olvasóra bízva az értelmezést. Apró, ám sokatmondó jelenet a megérkezésekor kapott szállodai szoba intermezzója: „A fürdőszobának semmi szellőzőnyílása nincs, a gőz kis előszobába tódul. A kádba dübörögve ömlik a víz, de menten el is tűnik. A kifolyólyuknak nincs dugasza. – Nincs dugasza – mondja egyszerűen

a szobapincér, akit hosszú tétovázás után mégis behívtam.

– Szíveskedjék ráülni a lyukra – teszi hozzá némi tűnődés után. – Tessék esetleg a sarkát ráhelyezni.

Oly óriási lelkületek, aminők a népeké, ilyen apró kis mondatokban árulják el magukat. Ez volt az első fuvallat, mely az ősi orosz lélek beláthatatlan világából megcsapott.”<sup>6</sup> Az itt még ironizáló mondat hozzákapcsolódik az egyébként komikus szituációhoz. Másutt egy beszélgetését egy „égőszemű” fiatal íróval így örökíti meg: „– Remek utakat, zsúfolt üzleteket már mi is csinálhattunk volna – kezdi azzal a kiszámított, fojtott nyugodtsággal, amely az orosz szónokokat is jellemzi –, már jólétet is teremtettünk. Kétszer-háromszor is volt már olyan helyzet – persze orosz viszonylatban, vagyis az itteni előfeltételek arányában –, hogy különbet kívánni se lehetett. Az üzletek kirakatát kinyomta a mindenféle jó holmi. Ruha, élelem, papiros – minden volt. A kispolgárság föllélegzett...

– Nahát...

– Nahát, épp az, hogy föllélegzett: az volt, nem valami nagy baj, csak figyelmeztetés. Lerontottuk az egészséget.

– Hibás út volt?

– Eltalálta. A NEP vége felé az orosz élet alig különbözött a nyugatitól. Ismétlem, minden volt, a legapróbb közszükségleti cikkek, luxus-cikkek is. Kitűnő angol szövet, német fényképezőgép.

– Még mogyorós csokoládé is volt! – szól közbe valaki.

– Az is, füge is, bicikli is. Külföldről mindent kaptunk, az európai államok versenyeztek, hogy melyik szállítson többet, hitelbe is.

– Akkor nem értem. Miért kellett ezt megszüntetni? A hatalom a kezükben volt, azért építhették volna a szocializmust.

3 Illyés Gyula: *Oroszország*, i. m. 9–10.

4 Nagy Lajos útleírásának recepciójához: Kolontári Attila: *Illyés Gyula a Szovjetunióban*. Új Dunatáj, 2004. dec. 40–51.

5 Illyés Gyula: *Oroszország*, i. m. 10.

6 Uo. 23.

– Csak azt hihettük volna, akárcsak most ön. Ki voltunk szolgáltató. Gyarmat voltunk. A külföld – *a kapitalisták* – kezében voltunk. Akkor végezhetek volna velünk, amikor akarnak. Amellett a forradalom is gyönyörű kispolgári világba torkollt volna. Függetleníteni kellett magunkat. Építenünk kellett. A selyemharisnya és datolya helyett gépeket kellett vásárolnunk a külföldtől, hogy saját magunk állítsuk elő mindazt, amire szükségünk van. Varrógépet csakúgy, mint repülőgépet. Le kellett mondanunk a luxusról, egy kicsit a jólétről is. *A vonalat* kellett követnünk.”<sup>7</sup> Az olvasó számára nyilvánvaló, hogy a külföldi vendég kedvéért elmondott szövegről van szó, magyarázva a szegényes ellátást, a – többször is megjegyzett – igénytelenséget például a nők öltözködésében. De egy csodálatos jövőkép ígérete a szöveg szerint ellensúlyozza a szovjet valóságot. Nagyon sok részlet idézhető még a szöveg szemantikájának belső diszkrpanciájára. Az úti regény vége felé olvasható egy leírás a fiatalok által átnevelő táboráról. A bevezető mondat sajátosan kettős irányba viszi az olvasót: „Nem szeretem az előkészített látogatásokat: örülök, amikor Paul Nizan telefonál, volna-e kedvem kimenni velük Bolsevoba.”<sup>8</sup> A mondat második fele azt sugallja, hogy ez nem előkészített látogatás lesz, holott a GPU (a szovjet politikai rendőrség) által fenntartott átnevelő táborban történtek, elmondottak egy színjáték részei. Az egykori bűnözők, prostituáltak kommunájában a demokratizmus, az egyenlőség, a szolidaritás hatja át az itt élők életét, legalábbis a látszat, s az elmondott szövegek szerint. Az igazgatóval folytatott beszélgetés a bűnözésről: „Az igazgató, szelíd szláv tekintetű, kecskeszakállas férfi, mindenért magát hibáztatja; szerinte nincs javíthatatlan bűnös. Ha van – még nem találták meg a kellő bánásmódot, a kellő orvosságot!

7 Illyés Gyula: *Oroszország*. i. m. 66.

8 Uo.194.

– Szóval ön nem hisz a lelki terheltségben?  
– Nem, nem hihetek. Annak is megvan a maga reális oka. A nyomor, a család széttűlése, gyermekkori megbántás...

– A tagok ismerik Lombrosót?

– Ó, nagy derűtséggel olvassák! Minden télen van egy Lombrosó-szeminárium. Éjfélig együtt maradnak, olyan jó kedvük kerekedik. Verset is írtak róla, egész sereg tanulmányt.

Mert általában kitűnő emberanyag ez. Nemcsak nagyszerű lakatosok (mindenki mosolyog), de az agyuk is remekül működik. Amellett gerincesek, összetartók. Az igazgató egészen fellelkesül.”<sup>9</sup> A szöveg csak leír, önmagában visszaadja a szerzőnek elmondottakat, az pedig áthárítja az olvasóra, hisz-e a szovjet átnevelő táborokban.<sup>10</sup>

Illyés tisztában volt az utazása céljával, gyanakszik Patyomkin szellemére: „Az oroszországi utazó, bárhonnan indul is, gyanakvással indul, s a határra érve szabályszerűen megkapja a Potemkin-komplexust”.<sup>11</sup> S arra is utal, hogy megtévesztik: „Bevallottam, hogy elsősorban engem is ez [t.i. az ország megnézése] csábított. De hogyan nézhetem meg? Hallottam, hogy az idegeneket vezetgetni szokták, addig amíg félre nem vezetik; hallottam arról is, hogy figyelik őket. Mindezt rögtön előadtam.”<sup>12</sup> A szövegben csak néhányszor van megnevezve kísérő, vagy többes szám utal arra, hogy mással utazik, kí-

9 Uo. 197.

10 Gide is járt Bolsevóban. Nagyon elismerően beszél a nevelés erejéről: „Bolsevo az új szovjetállam egyik sikere”. A dicséretben azonban ott bujkál a kétely: „nem tudom, hogy más országokban is ennyire alakítható-e az ember”. Neki is „elmondatták Bolsevo egyik-másik polgárának régi bűneit, elmondatták vele mint tért meg...”. A szcenárió tehát ugyanaz. Gide később egy lábjegyzetet fűz cikkének címéhez: „Később tudtam meg, hogy ebbe a mintavárosba, Bolsevoba, csak olyan gonosztevőket fogadtak be, akik hajlandók voltak besügni társaikat”. Gide, i. m. 112–113.

11 Illyés Gyula: *Oroszország*. i. m. 19.

12 Uo. 21.

sérője van. Alig hihető azonban, hogy a magyar író egyedül bolyongott Moszkvában, hogy be-mehetett gyárakba, munkáslakásokba. Jól elő-készített „spontán” találkozások voltak ezek.

Az *Oroszország* több olyan témát is érint, amelyek a korabeli magyar olvasóknak különösen érdekesek lehetettek. Ilyen a vallás, az egyházak helyzete. Illyés szövege átlátszó, pontosan érzékelhető a beszélgetőtársak által el-mondottak és a valóság közötti szakadék. A kérdésére, hány templom működik Moszkvá-ban, eltérőek a válaszok, a vallás üldözését azonban „tagadták”. Ugyanez a „tagadó beszéd” érvényesül a diakónussal folytatott beszélge-tés szövegében is: „– Hisz a vallás jövőjében? – teszem fel lassan a kérdést.

Rám veti újra fürkésző tekintetét. Mosolyog.

– Nem másképp, mint ön! – kiáltja a rejtelmes választ, és újra diadalmasan hahotázni kezd.

– Papnak lenni nagy áldozattal járhat; nem gondolt arra, hogy más pályát választ? – kérde-zem.

– Uram – mondja előbb halkán –, nekem *az-előtt* olyan dolgom volt, mint egy királynak. – Hirtelen kiabálni kezd, homloka elvörösödik, pirosan tüzel két nagy füle is. – Szembeköp-ném magam, ha most hagynám el őket! Ők ne-veltek, Tulából való vagyok!”<sup>13</sup>

Hasonló önellentmondásokban bővelkedő szövegek, megidézett párbeszédék, sejtető el-hallgatások érzékeltetik a parasztság helyzetét, a kolhozok nehéz világát. Ez a szövegrész is dis-kurzusra van felépítve, s visszaad egy beszél-getést, ahol elhangzik egy hivatalos történet a parasztságon belüli osztályharcról, s a kulák-ság elleni harcról. Heroikus küzdelem és rémes sztorik színezik a beszélgetőtárs által elmon-dott és osztályharcos terminológiával magya-rázott történetet. A beszélők és a szövegek sa-játosan különülnek el. Helyenként az idézőjel mutatja, hogy a szöveg szó szerinti lejegyzés. Másutt a szerző kérdez, noha formailag nem

válík el a két szövegrész: „Egyszóval, úgy bántak el velük, akár annak idején a kapitalistákkal.

– De csak a kulákokkal! Hisz ma is vannak vidékek, ahol a parasztnak csaknem fele egyéni gazdálkodást folytat. A beavatkozásra csak ott került sor, »ahol a szegényparasztsá-got még egyszer fel kellett szabadítani a rajtuk basáskodó gazdag parasztnak alól«. Főleg a Kau-kázusban és Ukrajna némely vidékén.

Ilyen múlt áll a mai kolhozok mögött. Nem egy vérben és tűzben született. Tizenöt évi késéssel a vidéken is végigsöpört a kommunis-ta forradalom.”<sup>14</sup> Egy szörnyű történetben – ugyanezen szövegrészben – az elbeszélő csak megörökít: „Nem adták meg magukat.

Seregestül küldték világgá a gyermekeiket. Nemsokára ők maguk is útra keltek: depor-tálták őket. Ezrével küldték Szibériába, ahol – így mondták nekem, akiktől érdeklődtem – kü-lön falvakat, külön kolhozokat rendeztek be nekik; ott úgy élhetnek, mint bárhol a kolho-zisták. Egyik ismerősöm, aki onnan jött, azt állította, hogy azok a kolhozok már példásan működnek. Vasútépítésre is sokat beosztottak, »rendes napszámos fizetéssel«. Sokat egysze-rűen csak kitiltottak a faluból. Ljubov Voron-cova Luganszkban tízes–húszas csoportokban látta őket a Don partján éhezve, fázva heverni; ugyanakkor, midőn a vagongyárba munkáso-kat kerestek. Nem, nem mentek dolgozni a szovjetnek, inkább éhen haltak.

Rá lehet ismerni bennük minden idő és fajta elvadított parasztyára.”<sup>15</sup> Illyés könyve sehol nem idealizál. A szerzőnek a szovjet valóság el-lentmondásait, torzulásait, szörnyűségeit övező kételyeit kérdések, direkt állásfoglalások vagy a szövegek valóságán átlátható diskurzusok tü-körözik. Ugyanez az objektív távolságtartás érvé-nyesül – a népi mozgalom szempontjából – olyan különösen fontos kérdés tárgyalásakor, mint a parasztság élete, a kolhozok története, helyzete.

14 Uo. 164.

15 Uo. 164.

13 Uo.

A kritikailag szemlélt valóság mellett olykor a naivitás vagy a hallgatás is értelmező szerephez jut. Kétségtől, az 1929-es terror kezdetéig a Szovjetunióban nemcsak a művészetek sokszínűsége, esetenként az avantgárd radikalizmusa is jellemezte a kulturális életet, hanem azok a pedagógiai-pszichológiai irányok, innovatív iskolák, amelyek forradalmian új szemléletet követtek. 1934-ben azonban már csak Illyés hajdani párizsi éveinek avantgardizmusa, radikális életszemlélete, az egykori forradalmi naivitás mondathatta a szerelemről szóló részben ezt a kijelentést: „Az oroszok nyugodtan élnek a nemi életet szabályozó új törvények között, melyek, úgy látszik, annyira megfelelnek nekik, hogy nem is gondolnak rá. A szerelem nem társasági téma [...] A szovjet új házassági törvényei ebben a szellemben készültek. A proletárság testére vannak szabva, minden más osztály lélegzetét veszti benne. Erről magam is meggyőződhettem. [...] A családot, a társadalom alapját tehát a forradalom sem törhette össze. Más formában, más feltételekkel rendíthetetlenül tovább él. [...]”

Az új törvények vagy a közös munka okozza, hogy Oroszországban alig lehet nyomát találni annak, amit nálunk udvarlásnak vagy kiváltképp flörtnek neveznek.”<sup>16</sup> A prostitúció eltűnése sem a felszabadult női öntudatnak – amit erősen sugall a szöveg – tulajdonítható, hanem a kemény, olykor terrorisztikus rendőri intézkedéseknek.

Az utókor tudásával – a szörnyű történelmi események, a sztálinizmus szovjet és magyarországi ismeretében és tapasztalataival – rámutathatunk olyan szövegrészekre, amelyek kételemek nélküli tárgyilagos leírása okkal kelt a mai olvasóban ellenérzést. A Carszkoje Szelóban tett látogatás egy sajátos ellenpontozásban említi a cárevics játékeit: „A gyerekszobában ott árválkodnak a cárevics játékei, a kis autó, melyet a francia köztársasági elnök hozott neki

ajándékba, a képeskönyvek, a szobába felállított csúszda, melyen egyedül csúszkálhatott szegény.

Nagyobb megilletődéssel jártam be a házat, ahol Puskin élt. A házban most iskola működik, de nyaranta munkások töltik benne szabadságukat. Fürdőnadrágban sétáltak a kertben, süttették magukat a napon, és hallgatták a költőről szóló előadásokat.”<sup>17</sup> Hogy Illyés nagyobb figyelmet fordít Puskin egykori lakhelyére, az érthető. Ugyanakkor nem szól a szöveg a cári család – ekkor már ismert – sorsáról, köztük a gyerekek likvidálásáról. Ugyanígy a szovjet igazságszolgáltatás struktúrájának értelmezések nélküli bemutatása is túlzott tárgyilagossággént értékelhető. Bár az útirajzban gyakran olvashatunk deportálásról, az embercsoportok ellen elkövetett erőszakról, 1934-ben a kollektív bíraskodás igazságosságon, elfogulatlanságon alapuló működését Illyés sem hihette. Anál is inkább, mint mondja, beszélgetőpartnerei nem értették, miért háborodott fel a politikai bűnösök kivégzésén, jöllehet a szövegrészben nincs utalás politikai perekre: „A szovjet alkotmány célja, hogy a bíraskodást kivegye a hivatasos bírák kezéből, és magára a népre bízza. Vagyis az egész igazságszolgáltatást fokozatosan olyan alapra helyezze, amilyen felé a Nyugaton is történt kísérlet az esküdtsekkel. Ezt a módszert legtöbb helyen már be is vezették [...] Főbenjáró bűnökben újraválasztott bíróság, a Legfelsőbb Bíróság ítélkezik, melyet a Végrehajtó Bizottság tagjaiból jelölnek. A kegyelmet nem az államfő, hanem a *CIK*, a Központi Végrehajtó Bizottság gyakorolja.”<sup>18</sup>

A szerző – mint egy helyütt megjegyzi – előzetesen készült utazására, olvasott forrásokat. A művészetek leírásához bizonyára erre kevésbé volt szüksége, hisz az orosz-szovjet irodalmat – ha máshonnan nem, a francia sajtóból is – ismerhette. Az *Oroszországban* bemutatott váz-

16 Uo. 97.

17 Uo. 113.

18 Uo. 112.

latos irodalomtörténet az 1917 utáni szovjet-orosz, majd szovjet irodalomról azonban ismét hiányérzetet kelt a (mai) olvasóban: „A proletár- és a szovjet írók között ma már alig van különbség. Valamennyien az új irányzatot, a szocialista realizmust követik, mely azt kéri az írótól, hogy a valóságot a maga teljességében, azaz ellentéteiben és fejlődésében tárja fel. Ami röviden azt jelenti, hogy ne hozsannázzon, hanem meggyőződését az életábrázolásain át fejezze ki, vagyis dolgozzék, írjon. Maradjon a maga területén. Nemrégiben Gorkij kezdeményezésére nagy nyelvtisztítási mozgalom indult. A szovjet most más eszközökkel nyeri meg az írókat. Először is bámulatosan jól díjazza őket. Másutt az írók nyomora ejti kétségbe az embert, itt jó dolguk töltheti el aggodalommal. Az írók és művészek a tudósokkal együtt a szovjet társadalomban a létra legfelső fokán állnak, néha még a pártvezérek előtt.”<sup>19</sup> Noha a honoráriumra vonatkozó utalás érthető indok lehet a szimpátiára, a korlátlan írói szabadságról megfogalmazott gondolat – még akkor is, ha az elbeszélő áthárítja az igazmondás felelősségét „a szovjet írókra” – nyilvánvalóan nehezen hihető állítás: „A szovjet írók azt állítják, hogy mindenki azt ír, amit akar. Magát a rendszert nem, de azon belül mindent bírálhatnak.”<sup>20</sup>

Illyés cikksorozatának sajtóbeli fogadtatása jó volt, ha nem számítjuk a szélsőjobboldali, oroszországi propagandát emlegető támadásokat. Ugyanakkor nem volt egyszerű elfogadtatni a cenzúrával – illetve a Miniszterelnöki Hivatal sajtóosztályával –, hogy a cikkek nemcsak kritikusan szólnak az oroszországi viszonyokról, hanem megértően, rokonszenvvel is. Naplójának egyik 1935-ös feljegyzésében így ír erről, a Gömbössel történt találkozásuk apropóján: „Oroszországról kezdetben nem volt szándékom könyvet írni; a kérdés megoldását – hogy elfogulatlanul írjak – lehetetlennek érez-

tem az akkori Magyarországon. Indulásom előtt csak néhány hangulatkép megírását ígertem meg Zilahynak, annak az előlegnek a fejében, amely nélkül útnak sem tudtam volna indulni. Ott künn csak ezekre gondolva gyűjtöttem jegyzeteket. Visszatérve azonban beláttam, hogy hangulatképekkel nem lehet ilyen komoly mondandóhoz nyúlni. Zilahyhoz az első szavam az volt, mentsen fel ígéretem alól, az előleget inkább részletenként készpénzben adom vissza. Hallani sem akart róla. Kezdd csak írni a cikkeket úgy, mintha Franciaországban írnál, majd én elintézem”.<sup>21</sup> A Zilahy Lajos szerkesztette Magyarország kormány közeli lap volt, s Zilahynak közvetlen jó kapcsolata volt a miniszterelnökkel. (Az Új Szellemi Frontot előkészítő megbeszélésre Gömbös Gyula és a népiek egy része között is Zilahy villájában került sor.) Így tehát a folytatás mindig megkapta az engedélyt. Annál is inkább, mert óriási sikere volt: a lap „példányszámát az első három cikk után huszonötezerrel növelte”.<sup>22</sup> A cikkek közlésével párhuzamosan készült a könyv is, a Nyugat kiadóvállalatában. A cenzor – az aggodalmakkal ellentétben – könnyen engedélyezte, mivel a könyv tartalma egyszer már megjelent”.<sup>23</sup>

Az *Oroszország* jelentős recepcióval rendelkezik már a kortárs irodalomban is. Korabeli fogadtatásában érthető, hogy a recenzensek az írói szándékot faggatják, a szerző látásmódját értelmezik. Ebből a szempontból emelünk ki néhány meghatározó értelmezést. Különösen érdekes az útitárs, Nagy Lajos Nyugat-beli recenziója. Mint írja, más volt az alapállásuk: Illyés minden iránt érdeklődött, folyton jegyzetelt, ő pedig nagyon rövid időn belül megcsömlött az ottani viszonyoktól. Illyés írásának, szemléletének sajátosságát úgy illusztrálja

21 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1986. 91.

22 Uo.

23 Uo. 93.

19 Uo. 208.

20 Uo. 208–209.

– vagy aposztrófálja –, hogy „megengedi magának, hogy költő legyen”: „Elhallgat, felbont, dramatizál és kitalál. Ez által a tények közti űrt is kitölti, mégpedig élő, az életet az olvasó számára megjelenítő anyaggal. És most következik számomra a meglepetés. Úgy látom, hogy a valóságot jobban ábrázolja a költő kitalálása, mint a tanuvallomáshoz való szinte kínos ragaszkodás.”<sup>24</sup>

Illyés írói szemléletét, leírásának tárgyiaságait más módon értékeli Bálint György. Az ő írásából visszaköszön a „nagy kísérlet” reménye, ezért Illyés kritikai szemléletét is ebben a kontextusban interpretálja: „Kritikus szemmel járt a szovjetbirodalomban, megőrizte azt, amit Nietzsche »intellektuális lelkiismeretnek« nevez, semmit sem fogadott el készen, minden jelenség előtt felvetette a legelső, alapvető kérdéseket, semmit sem hitt el, amíg személyesen meg nem győződött róla. A fejlődés irányát ellenőrizte, a sokat emlegetett »vonalt« mentén haladt és valóban, úton-útfélen számonkérte, hogy az első szocialista társadalom vajdó alakulása mennyire igazodik az emberi felszabadulás ősidők óta kijelölt vonalához. Semmi hiba és zökkenő sem került el figyelmét: észrevette, hogy a szovjetföldön vannak még koldusok, alkoholisták, kóborló gyermekek, rossz írók, irigy, versengő emberek és politikai üldözöttek. Éppen úgy észrevette a lendületet is, a csaknem naiv optimizmust és újtó kedvet, a csüggedést gúnyoló öntudatot, a különféle új szociális, igazságügyi és kulturális intézményeket, az erős önkritikát és a tömegnek a jövőbe vetett macacs hitét, mely, úgy látszik, elviselhetővé teszi számára a jelen nélkülözéseit.”<sup>25</sup>

A Szocializmusban megjelent rövid ismertetés tárgyilagossággal szól Illyés és Nagy Lajos beszámolóiról. Mónus Illés írása elején leszöge-

zi: nem lehet objektivitást elvárni a Szovjetunióról szóló beszámolóktól, hisz minden író a saját világnézete mellett az adott országbeli elvárások és a cenzúra is befolyásol. Illyés könyvéről, annak beszámolóiról Mónus Illés magát a szerzőt idézi, hogy a „szép álmokat” kérte számon a valóságon, és hogy „Nem ezt vártam a szocializmus fővárosától”. Mónus – a szociáldemokrata lapban, a Szocializmusban – optimistán ítéli meg a Szovjetuniót, mint amely képes a fejlett nyugati kapitalizmus eredményeit is elérni, ha más úton is. Illyés könyvét „remek olvasmánynak” nevezi, mint ami „gondolkoztat”. A szerzői kétely és valóság dilemmát pedig így összegzi: „Az orosz kérdésre nem kapott feleletet. Mint ahogy nem is lehet feleletet kapni: a naiv optimizmus, a rajongó hit, az újítás láza, a parancsuralom természetes egyedülvalósága és kritizálhatatlansága mindenben nyomot hagy és semmire sem ad megnyugtató feleletet; legkevésbé arra, hogy az »álmokat és vágyakat« tőle számonkérjük.”<sup>26</sup> Remenyik Zsigmond a Korunkban közli meglehetősen ironikus hangvételű recenzióját Illyés – és Nagy Lajos – úti beszámolóiról. A *Pilátus Chárkovban* szellemes cím Anatole France novellájára utal, hogy Pilátus mindenre emlékezett, ami vele történt élete során, csak arra a názáreti emberre nem. Az iróniából több jut Nagy Lajosnak (hogy mindenből csak a fekete-kávét rossz íze maradt meg), de kijut Illyésnek is, hogy nem látta meg a lényegét. „Már ahogy magához a delikát témához hozzányúlt, tiszta művészet, értve a tiszta művészet alatt, hogy becsületes és minden emberi megnyilvánulással szemben megértő és jóindulatú.”<sup>27</sup>

A kritikai visszhangok sorában szólunk kell a Bányai László néven jegyzett bírálatról, amely a Korunkban jelent meg. Nagy Csaba

24 Nagy Lajos: *Illyés Gyula: Oroszország*, Nyugat, 1934. 23–24. sz.

25 Bálint György: *Illyés Gyula: Oroszország*. Nyugat, 1934. 22. sz.

26 Mónus Illés: *Oroszország – a titokzatosság tündöklésében*. Szocializmus, 1935. 1. sz. 42.

27 Remenyik Zsigmond: *Pilátus Chárkovban*. Korunk, 1935. 93.

feltételezése szerint a szöveg szerzője József Attila, vagy legalábbis társszerzője. A cikk – mint Nagy Csaba mondja – „József Attila stílusát és akkori érvrendszerét tükrözi”.<sup>28</sup> Nem részletezi ugyan, mire gondol, a Bányai-cikket olvasva azonban kétségkívül gyanakodhatunk József Attila-i „hatásra”. Abban is, hogy a kritika Illyés írásának csupán az első egy-két oldalára fókuszál. (József Attila gyakran csak „beleolvasott” művekbe, s a kiválasztott részt értelmezte.) Az írás nem az *Oroszországgal* foglalkozik, hanem Illyés személyével. Azt figurázza ki, gúnyolja, illetve személyiségét, hitelességét vonja kétségbe. Idéz egy mondatot Illyéstől, majd ezt fűzi hozzá: „Illyés Gyulára, akiben éppen jó-hiszeműsége folytán oly tiszta példányát kapjuk a kispolgári latolgatásnak, ez kétségkívül talál”.<sup>29</sup> (A „kispolgár” minősítést József Attila jól megjegyezhetette, hisz ugyanazon az oldalon nevezték őt fasisztának a *Platformtervezet* írói, ahol Illyést kispolgárnak.) Az „egyensúlyművészt” is – mint a kétkulacsosság szinonimáját – valószínűleg a József Attila-i bosszúvággy íratta a szövegbe. A recenzió egésze biztosan nem József Attila írása, de az ilyen kritikus mondatokról feltételezhetjük az ő szerzőségét: „nem is áll jól Illyés Gyulának, mikor politikusan egy nép felelős fiának szerepében ünnepélyeskedik s ugyanakkor nem tudjuk, hogy annak a »meggyötört népnek«, amelynek szerinte »ezerszeresen szüksége van a tisztánlátásra jobbra-balra egyaránt« valóban a szenvedő rétegét képviseli-e.”<sup>30</sup> A denuncálásnak olyan eszköze ez, mint amit majd a *Szabad-ötletekben* olvashatunk: „Illyés Gyula sem dolgozik / forradalmár mert fél a munkásoktól”.<sup>31</sup>

Az *Oroszország* arról tanúskodik, hogy Illyés elfogadta azt a szerepet, amit az utazással neki felkínáltak, de nem játszotta el. Nem írta meg

a „visszatérését”, és nem háborodott fel minden alkalommal a keleties, elmaradott viszonyokon<sup>32</sup>, de kritikáját sem rejtette véka alá. Az ábrázolt világ szembesül a szabadság, egyenlőség nagy eszméivel, s az elbeszélő baloldaliságától, rokonszenvétől kísérve is, csak a heroikus küzdelem és a mérhetetlen szegénység, emberi nyomorúság jelenik meg a könyv oldalain és az elbeszélteket illusztráló (a szerző által készített) fotókon. A szerzői szándék, az elbeszélői tisztesség olyan kontextusában, amit a könyv első fejezetében így fogalmaz meg: „Állhatatosnak kellett lennem, már csak azért is, hogy kicsiholjam, mi is van bennetek? A tudósítók, akik hazatérve a legnagyobb ellenségeskedéssel írtak róluk, ottlétük alatt rendszerint mindent az egekig dicsértek, ezt beszéltek róluk. Eggyel több okom volt, hogy ne engedjek álláspontomból.”<sup>33</sup>

Az *Oroszország* csaknem változatlan kiadásban<sup>34</sup> 1945 után is megjelent. Illyés maga is több alkalommal hivatkozik rá. 1973-as napló-

32 Illyés, Nagy Lajos és Gide munkájának összehasonlításából az derül ki, hogy mintha nem is ugyanabban az országban jártak volna. Erről: *Hammerstein Judit, Illyés Gyula, Nagy Lajos és André Gide a Szovjetunióban I-II*. Új Nautilus, 2007. április 20 – május 13.

33 Illyés Gyula: *Oroszország*. i.m. 10–11.

34 Peter Pastor arra hívja fel a figyelmet, hogy sajátos megfigyelői státusát Illyés 1934-ben még így jellemzi: „Oroszországi tartózkodásom alatt ellenforradalmárként viselkedtem, úton-útfélen számon kértem az álmat...” (*Oroszország*. 10.) A *Szíves kalauz-beli* (1974) újraközlésben azonban az „ellenforradalmi” már nem szerepel (i. m., 121.). Másrészt azt is felveti – Illyés zsidó-értelmezése („ellenszenve”) kapcsán –, hogy az első közlésben, Moszkva leírásában az etnikumok között a zsidó is nevesítve van, az újraközlésből azonban hiányzik (i. m., 125.). Természetesen ezek a politikai tartalmú szövegmodosítások (is) érvet adhatnak az Illyés erkölcsiségét negatívra rajzolóknak. A szövegösszefüggéseket, illetve az egyes szavak, például az „ellenforradalmár” történelmi kontextusát, az 1970-es évek politikai konnotációját azonban nem szabad elfeledni.

28 Nagy Csaba, i. m. 349.

29 Uo. 352.

30 Uo. 351.

31 *Miért fáj ma is*. 425.

jegyzetében, az útinapló újradiadása kapcsán írja: „Szenvedőket akart támogatni, egy szenvedő népet. A Szovjetuniót akkor még Magyarországról csak bemocskolás érte. Sötét foltot én azért nem rakhattam rá, a kép így – a helyzet folytán – hamis lett volna. Aztán, mert a jót se mondhattam ki tetszésem szerint. Így, amennyi kedvezőt, annyi kedvezőtlent is mellőznöm kellett. A feladat a valóság síkján lehetet-

lennek látszott. Ez tüzelt szinte szürrealista dacról. Ma másként írnám. A következő részekben már kevesebb a mellék- (az íráság melletti) szempont. De ebbe a tükörbe sem mosolygok elégedetten.”<sup>35</sup>

35 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1973–1974*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1990. 76.



*Utak, tévutak*

## Lezsák Sándor

2021



**Lezsák Sándor**  
(1949, Kispeszt) költő, tanár,  
politikus, Lakiteleken él,  
József Attila-díjas

Magamat  
tegnap utolértem.  
Ezután majd  
a holnapot élem.

Titkaim  
térben és időben  
őriznek még  
az új esztendőben.

## Mati úr és Matiné

Vándorcirkusz a faluban,  
szombaton lesz matiné.  
Erre készül reggel óta  
Mati úr és Matiné.

– Vegyünk egy kis rágnivalót:  
Prali úrnál pralinét.  
– Nem megyünk be, megbámulod  
bögyös Jankát, Pralinét.

Múltkor is a szemem kisült,  
ahogy nézted Pralinét.  
Csokimázzal cukormasszát,  
én már nem is kellenék?

– Vegyünk akkor sós perecet!  
Helyben süti Kombi pék.  
– Hogyne, aztán nézegessed  
utca szépe Kombinét.

A múltkor is addig bájolt,  
záróráig csicssergett,  
rád szóta a szikkadt zsemlét,  
nem is egyet, kilencet.

A cirkuszban bűvészpáros  
Csiri bá és Csiriné.  
Mati urat elbűvölik,  
ide né és oda né.

– Jöjjön Uram, eltüntetjük –  
kéreli őt Csiriné.  
– Nem engedem, ő az enyém! –  
húzza vissza Matiné.

– A múltkor is hókuszpókusz,  
csiribú és csiribá,  
az akkori Csirinével  
majdnem elment világgá!



**Lázár Balázs**

(1975, Szolnok) költő,  
színművész, Budapesten él,  
Bella István-díjas

## Lázár Balázs

### T-100

A T-100-as típusú Terminátor még köztünk működik észrevétlen, de programjában lefutott már a látványos gyilkolások, pusztítások, ember- és országcsonkolás parancsa. Most feltűnés nélkül alkalmazkodik a túlélők kétségbeesett praktikáihoz, vagy figyelő hűvösen a technika kíméletlen fölényéből, hogyan igyekeznek megoldani problémáikat, melyek az általa elvégzett rombolás logikus, előre tervezett következményei. Közben kiszámítja, minden régi adatot, jelen pillanatot és lehetséges jövőt elemezve, hogy ezek a furcsa, makacs emberek, a történet tehetetlenségi nyomatéka által mikorra halhatnak ki maguktól. Ezalatt törli is emlékképeit a lassan eltűnő régi világnak, s ha küldetése végül beteljesedik, akkor az eredményt egy sérült fájlban hozzátácsolja utolsó üzenetéhez, melyet nem tudni, akkor majd ki s hogyan néz meg.

### Kar(antant)ének

Nagyanti meg Kisanti,  
elvert a két briganti.  
S bár ez elég régen volt,  
nem múlik a szégyenfolt.

Rózsássy Barbara

## Vadász



**Rózsássy Barbara**  
(1979, Budapest)  
költő, író, szerkesztő,  
József Attila-díjas

Neszező hajnalon,  
ködgomolygás alatt,  
amikor az első  
fényugarak tompán  
bekúsznak a kertbe,  
egyszer kiderítem,  
merre visz a lépted.  
Túl a kerítésen,  
mint ki rejtélyt kutat,  
Indiana Jonesként  
eredek nyomodba,  
bozótvágó késsel  
kanyarítok ösvényt  
sűrű rengetegben.  
Vagy Winnetou leszek,  
lábnyomod követve  
– ott, hol ember nem járt  
soha még előttem –,  
fűszálak hegyéről  
olvasom mozgásod.  
S ha már ez is kevés,  
felfedezem érted,  
miként fest a világ  
négy lábbal a földön...

Milyen kár, hogy tudom,  
ember vagyok csupán,  
aki ébren alszik.  
Álmom folyosóján  
követ tekintetem:  
úgy távolodsz egyre,  
ponttá zsugorodsz már,  
húz az ösztön-vákuum  
abba a szürkülő,  
üres messzeségbe,  
mintha soha nem is  
lettél volna társam  
– az, ki máskülönben  
lusta-önfeledten  
pihen párnám sarkán,  
s paplanom csücskét is  
otthonának tudja.

Innentől számolom,  
mennyi élet férhet  
egyetlenegy percbe,  
s hányat ver a szívem,  
amíg hazavárlak. –  
Indulj vissza, vadász.

# A körforgás harmóniája

*Beszélgetés Rózsássy Barbarával*



Fotó: Vadóczi Dávid

Ülünk az Írószövetségben – ahogy szoktunk estefelé, fotelbe kucorodva, mert a teraszról már hetek óta betesékelt minket a hideg –, hátunk mögött a nap java része, és beszélgetünk. Lassan tíz éve így telik heti egy-két este. Ilyenkor írok, könyvek, barátok, cicák, receptek, veteményezési és befőzési technikák mind szóba kerülnek. Olykor még verzlábak is. Csak a témák fontossági sorrendje változik alkalmanként. Zavartan mosolygunk most, mikor az évtizedes rutin feladattá nő, s be kell kapcsolni a diktafont.

– *Úgy hozta az élet, hogy idén új verseskötetet kell írnod. Milyen érzés ez? Felszabadító? Netán nyomasztó?*

– Kicsit felszabadító, kicsit nyomasztó. Felszabadító, mert nagyon terhes hosszú ideig „cipelni” megíratlan dolgokat. Nyomasztó, mert egyébként is a határidők fogságában élek, vagyis egyáltalán nem könnyű kiszorítani az alkotóidőt. És minden új kötet egy új vállalás, egyfajta felelősség. Amikor fiatalon elkezd írni az ember, a költészet még szinte tét nélkülinek tűnik. A vers könnyen jön, határtalanul soknak tűnik a rendelkezésedre álló idő, nem is érted, bizonyos költőknek miért sikerült olyan karcsúra az életművük, hiszen te még annyit írsz, minden napod egy új vers... A nehézségek akkor kezdődnek, amikor elvárásokat támasztasz magad felé, amikor felállítod a lécet, és minden nekirugaszkodásnál meg akarod ugrani.

– *Lehetséges egy olyan létállapot, amikor az ember önfeledten tud írni? Nem gondolkodik közben egyéb kötelezettségeken, nincs határidőkényszere, hanem magáért az alkotásért ragad tollat. Vagy ez*

*a 21. században már teljes mértékben elképzelhetetlen?*

– Szerintem általánosságban nem lehet válaszolni erre a kérdésre, mivel ez részben alkati dolog. Bevallom őszintén, én soha nem voltam az az igazán önfeledt típus, de maga az írás generálhat egyfajta önfeledtséget, ha már tényleg benne járok a sűrűjében. Abban viszont biztos vagyok: kellenek olyan időszakok, amikor teljes mértékben az alkotásnak élsz.

– *Amióta ismerlek, mindig azt láttam, hogy a végső határidőig tologattad a köteteid megírását, az utolsó pillanatban azonban hihetetlen gyorsasággal születtek meg a művek, amelyek lassan egy polcnyit kitesznek, hiszen több esszéköteted, és ha jól számolom, nyolc versesköteted jelent meg eddig. A Füveskerti költők című hiánypótló könyvedet is egy-két hónap alatt írtad meg. Némi humorral mondhatjuk, hogy a határidő a múzsád?*

– Ha nem is személyesítem meg a határidőt, tényleg így születtek a könyveim, leszámítva az első kötetet, amelybe nagyjából négy év termése, a tizenöt és tizenkilenc éves korom között

írt versek kerültek. Persze kicsit más a helyzet egy esszékötet esetében. A füveskertiek műveit hosszú-hosszú évekig olvastam ahhoz, hogy kikristályosodjanak bennem az életműüket meghatározó gócpontok. Komplet alkotási pályákat nem lehet néhány hét alatt elemezni – nagyjából két évtized során gyűjtöttem össze azokat az ismereteket, benyomásokat, a füveskertiek alkotásairól formált elképzeléseimet, amiket szerettem volna megosztani az olvasóval, elsősorban azzal a céllal, hogy felhívjam a figyelmet. Mielőtt belefogtam a könyv megírásába, már nagyon is világosan éltem bennem bizonyos alapvetések, ugyanakkor az is tagadhatatlan, néhány összefüggésre írás közben jöttem rá, mert az egyediségek, a sajátosságok kiemelése mentén lehetőségem nyílt megfigyelni, mennyi közös pont van költői szemléletükben. Alapvetően egyébként két ok játszik közre abban, hogy határidő szempontjából az utolsó pillanatban és viszonylag rövid idő alatt születnek a könyveim. Egyrészt számos gyakorlati teendő vonja el a figyelmemet az írásról. Sokak életében ez nem gátolja az alkotómunkát, hiszen akár egy-egy szabad órát kihasználva is képesek megírni egy könyvet. Sajnos azonban én nem vagyok ilyen alkat. Nyugodt, tehermentes napokra van szükségem ahhoz, hogy elinduljon az a folyamat, aminek köszönhetően majd vers születik.

– *Ha jól sejtem, ehhez a nyugalomhoz hozzátartozik például az is, hogy rend legyen körülötted. Nem vagy az a típus, aki szeret a káosz közepén alkotni...*

– Tényleg nem. Leginkább úgy tudom ezt megfogalmazni, hogy az írás igényel egyfajta kiegyensúlyozottságot az életemben, csendet és nyugalmat kíván, olyan környezetet, amiben otthonosan érzem magam. Nem gyakran adatik ez meg az életemben, s éppen ebből fakad a másik ok, aminek köszönhetően rövid idő alatt születnek a könyveim: a ritkán adódó alkotói időszakokat mindig nagyon meg tudtam becsül-

ni. Tehát ha van néhány hetem írásra, akkor képes vagyok száz százalékgig arra koncentrálni, és ez alatt az idő alatt megírni mindazt, amit akár évek óta tartogatok, érlelek, hordozgatok a gondolataim között. Ebben a sűrű, felfokozott időszakban már egyúttal arra is koncentrálok, mit és hogyan lehet majd egy kötetben elhelyezni. Mindeközben persze az a jó, ha nincs túl sok megoldandó feladat, mert az elmúlt években úgy alakult, hogy szerencsére nagyon sokféle feladatom, vállalásom, kötelezettségem volt. Itt többnyire olyan jellegű dolgokról van szó, amelyek valamilyen módon más embereket is érintenek, az életükre valamilyen befolyással vannak, gondolhatsz akár könyvszerkesztésre, lapszerkesztésre, rendezvényszervezésre, egy pályakezdő útjának egyengetésére. Mivel felvállaltam, hogy mindezekkel foglalkozom, nem tolhattam bármikor félre az aktuális teendőket. Egy alkotónak, akinek megjelenés előtt áll a kötete, nem mondhatod, hogy ezt inkább végelestsük jövőre, mert idén a saját könyvemmel kell foglalkoznom. Vagyis amikor fel kell állítani egy rangsort, mindig a saját munka szorul háttérbe.

– *Nem generál feszültséget benned az, hogy miközben ott moccognak a fejedben a megírandó témák, más kéziratával bíbelődsz, ahelyett hogy a sajátoddal foglalkoznál?*

– A szerkesztés, ha az ember igazán komolyan veszi, egyfajta alkotómunka, legalábbis kreatív folyamat. Mások munkáival foglalkozni egyáltalán nem frusztráló, sokkal inkább megtiszteltető feladat – és nem utolsó sorban izgalmas kaland, olykor akár műhelymunkával fűszerezve. Ugyanakkor bizalmi kérdés is, hiszen fontos, hogy a szerző higgyen abban: a közös munkátok minden mozzanata az ő érdekét képviseli. Természetesen más a helyzet akkor, ha kortársak műveivel foglalkozunk, és más akkor, ha olyan alkotás kerül a kezünkbe, amelynek a szerzője már nincs köztünk, és nincs lehetőség semmiféle műhelymunkára, vagyis minden utólagos döntést egyedül kell meghoznod, anél-

kül hogy a szerzővel megvitathatnád. Ezért tartom nagyon fontosnak, hogy például egy életmű utolsó állomása, teszem azt egy posztumusz megjelenő verseskötet, kinek, milyen szerkesztőnek a kezébe kerül: a művekre nemcsak minden idegszálunkkal rá kell hangolódni, de kellő alázattal is kell viseltetni irántuk ahhoz, hogy érdemi munkát végezhessünk. Túl ezen, az ember kezében persze mindenféle kézirat megfordul, s nyilván nem lehet mindegyikért egyformán lelkesedni, de mondhatom, nekem szerencsém van, mivel az esetek többségében számomra kedves alkotók írásainak társaságában tölthetem az időt. És számos olyan könyv szerkesztője lehettem, ami kifejezetten inspiráló volt számomra. Ilyen például Homoki-Nagy István *Nádi szélben* című, tavalyi kötete, és hamarosan megjelenő új könyve, a *Zárszámadás*. E kötetek nagy tanulsága számomra az, miként lehet felszíniesség nélkül, sallangmentesen, ugyanakkor elmélyülten, költőien írni a szeretet különböző kifejeződéseiről, elsősorban az állatokhoz, a természethez való kötődésről.

– *A mindennapjaid része az is, hogy fiatal alkotók, pályakezdők munkáival foglalkozol, az utóbbi évben már a KMTG berkein belül is, ami szintén egyfajta műhelymunka. Kihívás ez számodra? Azért is kérdezem, mert ha elnézem a harminc alattiak verstermését, sokszor érzek egyfajta kiüresedést a költészetben, amit – ha jobban megvizsgálok –, úgy látom, a mesterségbeli tudás hiányosságai is generálnak. Gyakran támad az a benyomásom, hogy verssorokba tördelt prózát olvasok, amiből hiányzik a költői látomás, amiből szinte kivesztek a költői képek. Vajon ez már egy generációs különbség közöttünk és a fiatalabb nemzedék között, vagy tényleg baj van?*

– Önmagában természetes dolog, hogy újabb és újabb nemzedékek más dolgokkal kísérleteznek az irodalomban, más utakat keresnek. Mindemellett én is úgy látom: kifejezetten 21. századi problémával állunk szemben, amikor azt tapasztaljuk, maga az alkotó sem tudja határozottan megkülönböztetni a verset a prózá-

tól, ami viszont már nem természetes. Nem tudom, ez hova vezet. Ugyanakkor látom biztató jeleket annak, hogy a mostani huszonévesek körében ez a tendencia megfordulhat. Akikkel én találkozom, nagyon is tudatosan készülnek



1999-ben, második kötetem megjelenésének idején

arra, hogy verset írva váljanak költővé, ez pedig határozottan optimizmussal tölt el. És igen, fiatal tehetségekkel foglalkozni mindenképp kihívás. Egy-egy beszélgetés, műhelymunka után mindig felteszem magamnak a kérdést, hogy vajon abból, amit elméletben aprólékosan körüljártunk, mit lesz képes egy reményteljes ifjonc átültetni a gyakorlatba. Hiszem, hogy negyvenen túl egyre nagyobb a felelősségünk abban, hogy eddigi tapasztalatunkból, tudásunkból mit vagyunk képesek átadni a jövő nemzedékének. És a közös munka során születő új művek nyomán követése szintén lehet inspiráló.

– *A közvetlen környezetben mi az, ami inspirál?*



A Versmaratonon 2017-ben

– Közvetlen környezetem sokat változott az elmúlt években, ezzel együtt az annak köszönhető hatások is átalakultak. Ha visszaemlékszel, úgy tizenöt évvel ezelőtt még megtehettük, hogy évente néhányszor adtunk magunknak pár hét alkotóidőt, leutaztunk Szigligetre vagy máshova, ahol elzárkóztunk a külvilágtól. Ezekben a napokban, hetekben semmi mással nem foglalkoztunk, csak az írással. Azt hiszem, mindkettőnk nevében mondhatom, hogy akkor a megszokottból való kiszakadás volt inspiráló, ma viszont maga a megszokott, az otthon csendje és nyugalma, ahol néha elég, ha körül nézel a kertedben...

– Vagy megszimogatom a cicáidat...

– Igen, ez is az inspiráció része, hiszen tagadhatatlan, hogy az őt befogadott cica rengeteg változást hozott az életembe, ami újfajta érzésekkel, gondolatokkal, egyáltalán újfajta látásmóddal ajándékozott meg. Ha az a kérdés, hogy ez inspiráló-e, ennek van-e, lesz-e lenyomata

az írásaimban, akkor a válasz: igen. Én nem törekedtem soha arra, hogy amit írok, az a személyemről mindenáron leválasztható legyen. Szerintem az alkotásnak az a lényege, hogy minden hatást be tudj fogadni és át tudj szűrni magadon, hátha születhet belőle valami új.

– *Mindennapi beszélgetéseink során mostanában visszatérő témánk a kert. Általában apró cseprő dolgokat tárgyalunk meg, de most, hogy az inspirációnál tartunk, arra gondolok: a kert hogyan egyfajta metafizikus tartalmat az életünkben. Te miként látod ezt?*

– Amikor az ember elkezd a kerttel foglalkozni – onnantól, hogy elvetsz egy magot, egészen addig, hogy mi kerül az asztalodra belőle, amit majd megfőzöl, megeszel –, megtapasztal egy alapvető, bár tudom, sokaknak sajnos már nagyon idegen világot, ami egyre nagyobb befolyást gyakorol a gondolkodására, az általános szemléletére, arra, miként látja az őt körülvevő természetet. Olyan dolgokat vesz észre, amik korábban fel sem tűntek neki. Egy panel ablakból kinézve nehéz nyomon követni, miként változik a természet napról napra. Persze lehetséges, de az én tapasztalatom azt mutatja, létezik egyfajta „intimitás”, az élővilág szeretetének olyanfajta megtapasztalása, amit csak a saját kert élménye nyújthat. Mindez nemcsak azért inspiráló, mert ezáltal része lehetsz a természet körforgásának, hanem azért is, mert ennek a nyomán képes vagy megélni a harmóniát. Már beszélünk arról, hogy én alkotomból kifolyólag csak akkor tudok írni, ha úgy érzem, harmónia vesz körül. Ez olyannyira igaz, hogy még a nagy érzelmi hullámlásokat is csak akkor tudom kifejezni, amikor éppen nyugvóponton vagyok, és stabilitást érzek magam körül. A természetközelség ebben segít.

– *Az irodalom nagy kérdései közé tartozik az elmúlással való szembenézés, és természetesen a te verseidnek is tagadhatatlan része ez. Annak átélése, a magad számára való megfogalmazása, hogy ugyanolyan része vagy a természet körforgásának, mint az apró vetőmag, megkönnyíti vala-*

*milyen módon az életed? Úgy értem, más perspektívába helyezi ez a saját nagy kérdéseidet és válaszaidat?*

– Szerintem, ha az ember valamennyire képes harmóniába kerülni az őt körülvevő természettel, akkor egy idő után saját magát is a körforgás természetes részeként szemléli. Persze könnyű ezt mondani, hiszen harmóniába kerülni a természettel egyáltalán nem magától értetődő, számos szinten kell rá törekedni tudatosan, vagyis meg kell tenned bizonyos dolgokat a természetért, hogy cserébe kaphass valamit, és ami még ennél is lényegesebb: meg kell tenned bizonyos dolgokat önzetlenül, akkor is, ha tudod, ebből nem származik semmilyen hasznod, előnyöd. Ez vezet el a felismerésig, miszerint te az óriásinak, a hatalmasnak egy nagyon apró, szemmel nem is látható része vagy csupán. Ennek belátása alkotóként azért roppant fontos, mert mindamellett, hogy fiatalon, amikor elindulunk a pályán, jó esetben tele vagyunk optimizmussal, önbizalommal és vi-

lágmegváltó gondolatokkal, tervekkel, azt is látnunk kell már a kezdetektől, milyen kicsi pontok vagyunk a nagybetűs Költészetben. Csupán arra nyílik lehetőségünk, hogy rengeteg munka, kitartás árán bekapcsolódhassunk egy hosszú-hosszú láncolatba. Mindez alázat nélkül nem lehetséges – sajnos azonban erről hajlamosak vagyunk útközben elfeledkezni. Ha másképp nem megy, akkor arcul kell csapnod magad néhányszor, és tudatosítanod, hogy például nem a díjaid határoznak meg téged, nem is az, hogy hány folyóiratban publikálsz, jelenik-e meg évente új könyved, és arról ki, mit ír, hányszor mutathatod be az ország különböző pontjain. Persze ez mind-mind lehet fontos dolog az ember hétköznapjaiban, de csupán abban.

*– Tehát a felismerés lényegében az alkotói szemléletre gyakorol befolyást?*

– Feltétlenül, a leglényege pedig abban áll, hogy tudatosítom: mindaz, amit lehetőségem nyílik megírni az életem során, önmagában nem ér semmit. Csak akkor van értelme és lét-



*Tallián Mariannal és Lázár Balázssal*

jogosultsága, ha egy folyamat részeként tudok tekinteni rá, amelynek rajtam kívül számos eleme van. Ha a világirodalom költészetét egy tengerparti mozaikként képzeljük el, akkor a saját költészetünket ezen belül egyetlen mozaikszemként kell látnunk. De éppen ez a szépsége: mi is rakhattunk hozzá egy szemet, mi is a részese lehettünk. Nem az a katartikus élmény, amikor felismered magadban a tehetséget (amit



Séta otthon, a kertben (Czimbal Gyula fotója)

egyébként természetes alkotói attitűdnek tartok, hiszen minek írna az, aki tehetségtelennek gondolja magát), hanem az, amikor rájössz, milyen nagyszabású dolognak vagy a része.

– *A mai kor szerintem nem kedvez az efféle felismeréseknek. Te hogy látod ezt? Nem érzed úgy, hogy költőként és az életed egyéb területein is egy szubkultúra része vagy? Van egyáltalán olyan területe az életednek, amivel a mainstreamet követed?*

– Bevallom őszintén, nem gondolkodtam még ezen, valószínűleg azért, mert a mi életünkben már teljesen természetessé vált, hogy a költészet egy szubkultúra, kis túlzással azt mondhatjuk, annyi befogadója van, ahány művelője. Sötétebb pillanataimban hajlamos vagyok azt gondolni: még annyi sincs, optimistább napokon pedig örülök egy jól sikerült irodalmi rendezvénynek, könyvbemutatónak, egy teltházas versszínházi előadás lelkes közönségének. Persze igaz, én legszívesebben úgy élnék, hogy minél kevesebb jusson el hozzám a külvilág zajából. Idén, a karantén, a korlátozások során láttam, mennyi embert megvisel, hogy fel kell adni a társasági életet, a jövőmenést, miközben én úgy éreztem, az egész életemet el tudnám képzelni így – természetesen nem a vírus árnyékában, hanem afféle „önkéntes karanténban”. De igazad van, a kor, amelyben élünk, és főként a kor, amelyben feladatokat vállaltunk, ennek egyáltalán nem kedvez. És az is igaz: a könyveim sem kifejezetten „populáritást hajszoló” olvasnivalók, nem is ezért születtek. Az ember nyilván elképzeleli magában a helyes utat, felállít egy értékrendet – ami vonatkozik az általános életedre és az alkotásra is. Később ragaszkodik ahhoz, hogy annak a mentén haladjon.

– *Amióta ismerlek, úgy látom, hogy a klasszikusok tekintetében irodalmi „ízlésed” nem változott, van egy erős alap elképzelésed arról, mik a sarokpontok, az alapvető irodalmi értékek, mi a jó, mi a követendő irány. Ha például mondanom kéne egy költőt, akit az utóbbi években fedeztél fel magadnak, és jelentős hatást gyakorolt rád, nagy bajban*



*Erős Kingával és Szentmártoni Jánossal 2017-ben, az Írószövetség vers- és novellairó pályázatának díjátadóján*

*lennék. Fel tudom persze sorolni Dantétól Babitson át Nemes Nagyig azokat az alapvető alkotókat, akik fontosak a számodra, de tíz-tizenöt éve is őket mondtam volna. Jól látom?*

– Igaz, hogy nagyon korán megfogalmazódott bennem, mit tartok az egyetemes költészet sarokpontjainak, vagy talán helyesebb úgy mondani: milyen az a költői világ, ahol igazán otthonosan érzem magam. És jól látod, az alapvetések nem változtak, Babits örök etalon marad. Pedig az utóbbi években több okból kifolyólag is lehetőségem nyílt behatóbban foglalkozni bizonyos alkotók életművével. Például az Olvasat *Napi klasszikus* című versrovatának szerkesztése közben jöttem rá, milyen felszínesen ismertem és ítélt meg korábban Juhász Gyula költészetét. A Tallián Mariann és Lázár Balázs színművészekkel létrehozott versszínházi előadásaink szerkesztése során pedig el- és újraolvashattam Arany János, Vörösmarty Mihály, Weöres Sándor, Nagy László és számos más alkotó teljes költői életművét. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy például Arany János verseinek aprólékos olvasgatása nem volt nagy találkozás.

*– Azt mondd, Babits örök etalon a számodra – akit sokan vádoltak azzal, hogy a költészete úgy mond „steril”. Te mit gondolsz erről?*

– Nagyon nagy felismerés volt az életemben, amikor Babits teljes költői életművét először olvastam úgy végig, ahogy az ember általában inkább egy regényt szokott: az elsőtől az utolsó lapig. Akkor is azt gondoltam, most is úgy látom: a Babits-életműben nincs rossz vers, legfeljebb gyengébb, közepes művek vannak – az életmű csúcspontjai mellett. Megdöbbentő számomra, hogyan képes valaki ilyen precizitással látni saját magát, hogyan képes ilyen alaposan és hideg fejjel húzni, vagyis biztos kézzel javítani, a végleges eléréséig. Én úgy hiszem: a rossz vers elengedése nagyobb feladat, mint a jó vers megírása, ez nem sterilizálás, hanem mestermunka.

*– A gyűjteményes kötetekben gyakran szemezgethetünk a „kötetbe nem sorolt”, „kötetből kimaradt” versek között. Sokszor az ember azt érzi, volt oka annak, hogy a költő az adott művet nem hozta nyilvánosságra, s valószínűleg jobb lett volna, ha nem bukkan rá az utókor. Te őrizgetsz régi kéziratokat? Vagy megsemmisíted a kevésbé sikerült írásokat?*

– Verset kézzel írok: papíron javítgatom, tisztázom le, amíg el nem éri a véglegesnek vélt formát, és csak ekkor viszem gépbe. A kéziratokat pedig, amelyek egyébként sok-sok oldalt szoktak kitenni, tele javítgatással, csak egy-egy alkotói etap végéig tartom meg, később megsemmisítem. Persze mindig kérdés, hogy a már megjelent munkákból mi az, amit évek múlva inkább elengednél, hiszen előfordulhat, hogy egyes versek idővel rosszabb fényben tűnnek fel, „romlanak”. Ha például most visszaneztek az eddig megjelent könyveimre, sok olyan verssel szembesülök, amit ma már nem tennék kötetbe. De hiszem, hogy ott és akkor volt létjogosultságuk, mindegyiket vállalom a maga helyén, hiszen egy folyamat részei voltak. Ezzel együtt, ha ma azt a feladatot kapnám, hogy állítsak össze egy saját válogatást az általam legjobbnak ítélt verseimből, az biztosan vékonyabb lenne, mint a 2014-es válogatott kötetem, a *Fekete-fehér fénylés*. Nem valamiféle álszerénységből, és nem azért, mert nem becsülöm meg a saját munkámat...

– *Hanem azért, mert ahogy mondani szokás, mindenkit a legjobból, a legjobb alkotásaiból kell megítélni, és ez önmagadra nézve is érvényes.*

– Pontosan. Igaz ez még akkor is, ha a gyakorlatban nagyon nehéz megvalósítani.

– *Nemrégiben egyszer arról beszélgettünk, milyen sok olyan költő, író van, aki hiába épített fel egy komplett életművet, halála után az utókor mégsem becsüli meg eléggé. Szerinted szembe kell nézni azzal, hogy nem az utókorok írnak? S nem nyomasztó ez a szembenézés?*

– Amikor elkezdtem írni, gyerek voltam, nem fogalmazhattam meg magamban efféle dolgokat, eszembe se jutott az olvasó, még kevésbé az utókor, egyszerűen csak engedtem a készítésnek, és papírra vettem a gondolataimat. S habár az ember később változik, lassanként megbarátkozik azzal, hogy a költészet a választott útja, ehhez pedig hozzátartozik a nyilvánosság, mégis hiszem, hogy ebből az alaphelyzetből, vagyis a gyerekkorból kell kiindulni,

amikor ezt a kérdést megközelítjük. Számomra ugyanis egyáltalán nem volt sem könnyű, sem élvezhető az, hogy a versekkel ki kellett lépni az emberek elé. Mára talán furcsának hangzik, hiszen hozzáedződtem, de eleinte kifejezetten feszélyeztek a könyvbemutatók, kihívást jelentett még az is, ha idegenek előtt kellett beszélnem, felolvasnom. Én arra sem vágytam igazán, hogy mások megismerjék az írásaimat, arra végképp nem, hogy a személyemről is tudomást vegyenek. Írás közben éppen ezért eleve nem gondolok az olvasóra, ha az járna a fejemben, mit szól majd a külvilág a vershez, azt hiszem, egy sort sem tudnék leírni, kell egyfajta elszántság ahhoz, hogy megmutassam magam. Már pedig szilárdan hiszem, hogy a költészet csak akkor költészet, ha meg tudod magad mutatni benne – itt nincs helye a szemérmeskedésnek. Számomra tehát egyáltalán nem nyomasztó arra gondolni, mit kezd, kezd-e majd valamit az írásaimmal az utókor, hogyan fogja és fogja-e azokat akár az életemre visszavetítve értelmezni. Egyszerűen nem foglalkozom ezzel a kérdéssel. Egyébként meg, ahogy te szoktad mondani, a koporsó felől nézve kevés dolognak van igazán jelentősége az életben. Szerintem a lényeg az, hogy amíg élsz és írsz, addig ezáltal meg tudj élni valamiféle teljességet. Nyilván a teljesség megélésének sokféle útja, módja van, de nekem ez a lehetőség adatott.

## Erős Kinga



**Erős Kinga**  
(1977, Brassó) kritikus, szerkesztő, a Magyar Írószövetség elnöke, József Attila-díjas

„Zengj, hol minden üres...”

OLÁH JÁNOS ÉLETMŰVÉNEK  
KRITIKAI FOGADTATÁSA  
(1972–2019)



Széphalom Könyvműhely

## Oláh János breviáriuma



**Pósa Zoltán**  
(1948, Debrecen)  
író, költő, Budapesten él,  
József Attila-díjas

„Zengj, hol minden üres”. Oláh János életművének  
kritikai fogadtatása (1972–2019). Szerk. Stamler  
Ábel, Széphalom Könyvműhely, 2019.

„Rólam, az én írásaimról az irodalomtörténet nem vesz tudomást, sem a Kilencek tagjaként, sem egyébként nem tart számon”. Ezzel az idézettel kezdődik e kivételes műgonddal elkészített könyv. Oláh János breviáriumát Stamler Ábel irodalomtörténész állította össze és látta el előtanulmánnyal, szerkesztésében Mezey Katalin, Bíró Gergely és Fehér István működtek közre. A kötet a Babérkoszorús, József Attila-díjas költőről, íróról, drámaíróról, a Kilencek költőcsoport ikonikus képviselőjéről, 1994–2016-ig a Magyar Napló folyóirat és könyvkiadó főszerkesztőjéről készült tanulmányok, esszék, kritikák egyberostálásával, önéletrajzzal, névmutatóval, tüzetes bibliográfiával kiegészítve nyújt árnyalt és teljességre törekvő képet.

A műfaji csoportba szervezett és időrendbe sorolt átfogó tanulmányok kaleidoszkópjából élénk tárul egy kiemelkedő esztétikai kvalitásokat felmutató életmű és a modus vivendi jegyében kiteljesedett életút, mások mellett Rózsa Endre, Vasy Géza, Bertha Zoltán, Pécsi Györgyi, Jánosi Zoltán, Kodolányi Gyula tollából. Az 1942-ben Nagyberkiben született, falusi mun-

kás szülőktől származó költő-író hároméves korától Soroksáron nevelkedett. Így egyszerre formálta érzékeny alkotóvá a nagyberki archaikus népi életmód és az akkor még önálló Soroksár félig munkás, félig paraszt-polgári kultúrája. Oláh János életében és költészetében meghatározó fordulópontot jelentett az *Elérhetetlen föld* című emblemikus antológia viszonytagságos, 1969-es első megjelenése. E versgyűjteménnyel egy alomból, a budapesti bölcsészkar kollégiumából csoportosan eredt útnak kilenc alkotó, akik mind a magyar irodalom jelentős képviselőjévé váltak a Kilencek költőcsoport tagjaiként: Mezey Katalin, Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József. Oláh Jánosnak és társainak öntörvényű, eredeti életművét rokonítja egyrészt a magyar nemzet sorskérdései iránti elkötelezettség, másrészt, hogy már nemcsak a létező, hanem az eszmei szocializmus iránti nosztalgiákkal is leszámoltak. A kötet címadó költeménye, az *Elérhetetlen föld* Oláh János alkotása. Vasy Géza Oláh János költészete című tanulmányát idézve „Az elérhetetlen föld az emlékezés és az azo-

nosulás verse is egyszerre, összeköti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehetséges élményeivel, s nem megtagad, hanem az örökké áramló történelmi-természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti”. Sorolva a breviárium írásaiban elemzett versköteteket (*Fordulópont*, 1972; *Jel*, 1981; *Selected poems*, 1990; *Nagyító fény*, 1959–1991; *Por és hamu*, 2002; *Belső tükör*, 2014), kiderül, hogy Oláh Jánost számkivetettként kezelte először a hatalom, majd a magát csalhatatlannak kikiáltó liberális szakmai kánon is. A teljesség igénye nélkül kiemelve néhány kritikaszertőt is: Alföldy Jenő, Angyal János, Bene Zoltán, Ircsik Vilmos, Kontra Ferenc, Kovács István, Laczkó András, Lajtós Nóra, Mórocz Gábor, Nagy Gábor, Péntek Imre, Papp István Géza, Vitéz Ferenc és mások munkáinak ezerszínű tükörcsarnokából föltárul Oláh költészetének szinte mindenki által emlegetett archaizáló és bukolikus aurája.

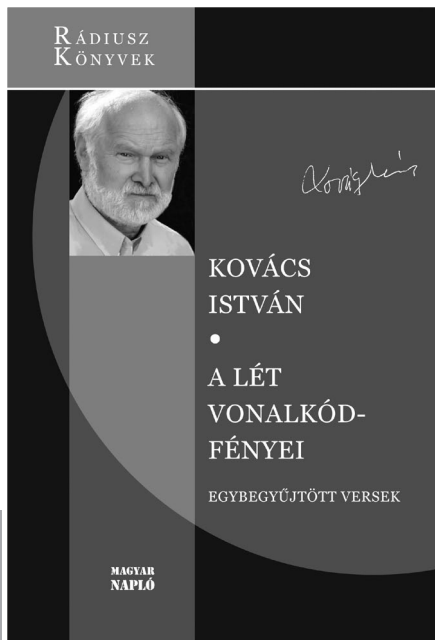
A prózaelemző dolgozatok (G. Komoróczy Emőke, Kovács István, Mezey Katalin) kaleidoszkópjából kitűnik, hogy az „ajrópéerségre” szüntelenül hivatkozó, kizárólagos álszakmai kánon agyonhallgatta, vagy kicsinyelni próbálta, hogy az Oláh János-regénytrilógia (*Közel*, 1977; *Visszatérés*, 1979; *Az örült*, 1983), valamint a gazdag novellisztika (*Az örvényes partján*, 1988; *Vérszerződés*, 2001; *Száműzött történetek*, 2011; *Csókold meg a csizmám*, 2017) a késő modern prózairodalom alapműveit tartalmazza. G. Komoróczy Emőke *Ha magadba nézel, másokra ismersz, ha másokra figyelsz, elveszted magad* című munkájában ezt ki is mondja: „Oláh János 70/80-as években megjelent regényciklusát (*Közel*, 1977; *Visszatérés*, 1979; *Az örült*, 1983), sem fogadta osztatlan elismerés – pedig ez is ’úttörő’ vállalkozás volt a maga nemében. A magyar

próza radikális megújulásának küszöbén (Spiró György s a ’Péterek’ – Dobai, Esterházy, Hajnóczy, Nádas – debütálása előtt!), az ’első fecskék’ között tarthatjuk számon az ő munkáit is.”

Oláh János drámáiról (*Kenyérpusztítók, Utazás, A mi lányunk. Színművek és hangjátékok*, 1993) Jánosi Zoltán, Oláh János monográfusa írt tanulmányt „*Legyen a rabszolgám*” címmel. A dolgozat teljes képet nyújt az opusok egyszerre abszurd és valóságű költőiségéről, kitérve a darabok színpadi kálváriautjára is. Többek között arra is emlékeztet, hogy Bényei József, a debreceni Csokonai Színház igazgatója a hetvenes években műsorra tűzte *A mi lányunkat*, ám Siklós Olga és Szabó Magda megakadályozták az előadást. E művet 2005-ben *Európai völegény* címmel, nagy sikerrel mutatta be Bucz Hunor legendás Térszínháza.

A lehetetlent megkísérelve, összegzés helyett idézném Kodolányi Gyula *Oláh Jánosról háromszor* című dolgozatának találó mondatát: „Oláh János egyike a sajnos keveseknek, aki az új történelmi helyzet lehetőségeit felismerte. Most meg lehet mutatni leplezetlenül a kommunista diktatúra éveinek elmondhatatlan történeteit.” Oláh János ezt minden műfajban megírta 1990 előtt, és tette ugyanezt haláláig. Szót ejtenék végül a „Zengj, hol minden üres” cím telitalálatáról is, ami magában foglalja a kötet legfontosabb üzenetét. Miközben a régiú kánonok a kádárizmus és a liberalizmus üzenetmentes vákuumát erőszakolnák ránk, az Oláh Jánoshoz hasonló igazi tehetségek az örökérvényű és halhatatlan költészet zengésével töltik be a rémisztő újkori világ infernalis ürességét.

**Pósa Zoltán**



## A hűség aranszájai

Kovács István: *A lét vonalkód-fényei.*  
Egybegyűjtött versek, Magyar Napló Kiadó,  
Rádus Könyvek, 2020.



**Péntek Imre**  
(1942, Lenti) költő, kritikus,  
Zalaegerszegen él,  
József Attila-díjas

Költő és történész. Szokatlan párosítás. Kovács István ezt a kettőt választotta, és nem zavarodott bele. A lírába vitt némi tárgyiasságot, tanulmányaiba pedig egy kis irodalmi csínt. Az ELTE-n történelem–lengyel szakon végzett. Ez meglehetősen irányokat tételezett föl, és meg is felelt az idők folyamán ezeknek az elkötelezettségeknek. Életét, pályáját a magyar–lengyel kapcsolatok tanulmányozására, ápolására tette fel, és nem is eredménytelenül. A Széchenyi-díj joggal ezt ismeri el.

Most mégis a költő került előtérbe. Megjelent ugyanis „egybegyűjtött” verseinek kötete, a Magyar Napló Rádus-sorozatában, *A lét vonalkód-fényei* címmel. (A kifejezés első kötetéből, 1973-ból való.)

450 oldal, terjedelmében sem csekély. Az *Elérhetetlen föld* csoportjához legfiatalabbként utoljára csatlakozott, de most e tekintetben megelőzte a nála idősebbeket. Utassy, Oláh, Kiss Benedek után ő rukkolt ki gyűjteményes kötetével. Utószavában két verset említ, mint emlékeztető lírai teljesítményét. A *Beolvastást* és az *Egy szerelemhez* címűt. Szeretném

megnyugtatni: ennél több vers született a klaszszicitás jegyében.

Az első kötet élménylírása ma is meghat, megindít. A versekben vonuló katonák közt ott van édesapja is, aki az „ifjúság álruhájában” kísértette meg a halált.

Az erős kontúrokkal megrajzolt múltbéli pillanatok a történész látomásai (*Havon forgó ég, Világos, 1849, Robespierre, Petőfi*). Csak most figyeltem fel arra is, mennyire fontos számára az Erdély-élmény. A legelső pillanattól nyilvánvalóvá válik: ágyúöntők földjén jár, ahol a balladák és hősök születnek. De mondhatnék magyarságélményt is, hisz a kettő összetartozik. Talán erre a jelenségre figyelt fel Illyés Gyula, amikor Herder-ösztöndíjat javasolt neki, a szociális tablók tobzódása idején.

Füzi László tanulmányában (Tiszatáj, 1995. szeptember) arról ír, hogy Kovács István „a csend, a szemlélődés, a megrendültség” költője, akinek kivételes az etikai tartása. Arra is ő hívja fel a figyelmet, hogy az első kötet szenvedélyességét az *Ördöglakatban*, a második kötetben a történelem intellektualizmusa váltja fel. Ebben

található a *Történelem* című vers, amely ennek az összefüggésnek a bonyolultságát szólaltatja meg. A templomrom mélyén élő holtak énekét nem nyomhatja el az idő. Főként, ha ez bennünk zeng tovább.

A *Véset* az érlelődés könyve. Ebben olvasható A *gyerekkor tündöklete* című vers, mely átérzi a zsarnokság hordozójának mesebeli ártatlanságát.

Itt kell szólni a formáról. A költő a hagyományos formák mesteri alkalmazása mellett szívesen ír kispróza darabokat. Talán már el is felejtettük Turgenyevet: engem az ő próza költeményeire emlékeztetnek ezek a darabok. Nagy mű születik Szervátiusz Tibor műtermében, ahol a Kolozsvári Krisztus varázsolja el.

A visszapillantó *Anyám utolsó húsvétja* a gyermeki lelkifurdalást idézi a halottas ágyánál, amikor a felnőtt férfi újra kisgyerekké változik.

És a történelem érintése: részt venni Lech Wałęsa nagygyűlésén, 1981-ben. Néhány nem feledhető mozzanat: lapozás Katyń fekete könyvében. Itt olvasható a történész vallomása március idusáról, mely szerint az ő igazi időszámítása e dátummal kezdődik. „Március idusa legszemélyesebb ünnepem.” E jegyben „otthont lehetne teremteni a földön is.”

A *Bezártság* a honi pálya jellemzőit mutatja: „Az ajtó helyén kovácsoltvasrács. Őrívei szív alakúak.” A végtelen virágágyáson „vérrögök a rózsák”. Ide vagyunk bezárva: „vergődő lélegzettel”, és a „halál-születéssel” egy bezáruló körben. Mint a *Tűnődés* hősei, akik maguk alatt felgyújtották a börtönben a szalmazsákot. És a nagy *Suvadás*, amely seb a természetben, és amely képes elnyelni a személyes kételyeket. Itt magasodik a Sors, amely a hazaszökő pap elmondhatatlan helytállásáról tanúskodik. Belepillant-hatunk Tóth Menyhért utolsó festményébe: a legártatlanabb fehér-fehérbe. És végül itt születik az egyik legmélyebb vallomás az Úrhoz: „Úgy nézek rád Uram / mint aki bénának fogant... mozdítani csak a szemét képes. Ki lát át rajtam

onnan úgy, / mintha én volnék?” És ismét a vallomás, „egy fordítva beszorított ország”-bók: „Egyetlen kincsemet, / a torokhangot / ... átmet-szik, mint térd fölött elképzelt izmaim.” A régi Varsót a véletlen hozta elé, egy gépkocsivezető, aki a felkelés idején ott szolgált, és a halálra szántak beavatták akciójuk titkaiba. Vagy Krakó milyen gyönyörű a záporok tócsáiban tükröződve, s a gótikus ablakok mesélnek a város örökkévalóságáról. És ott van a megújult Lublin, „oklevélzsindelyes óvárosával”. Nem maradhat ki Krosno a léghajó-találkozóval, vagy Balassi vándorlásának szálláshelye a Szent Anna utcában. Nem hiányozhat ebből a bonyolult sétából a német kormányzó, Hans Frank sem, aki Leonardo képét szerezte meg dolgozószobájába. A megéledt hermelin, a mitológia állatkája, aki karjára ugrott, mielőtt elérte volna végzete. Az auschwitzzi requiem ünnepe, melyben a költő egész családja részt vesz. A záró megfogalmazás mindennél megrendítőbb: „hogyan együtt vagyunk a mi és ők, / halottainkkal élő / sebek / és sebhelyek”...

A kihagyhatatlan műemlékek... Mint a Thorwaldsen szobra. A róla készült szöveg műfaja is különleges: esszévers. A kiváló dán szobrász életébe kapunk bepillantást, aki nemcsak Európának, de Kelet-Európának is felmérhetetlen szolgálatokat tett. A többértelmű lengyel hős, Poniatowski emlékműve Varsóban nyert volna elhelyezést 1818-ban. S innen követhetjük hányatott sorsát az emlékműnek, amely többször is a megsemmisülés szélére került, csak az eredeti gipszmintának köszönhetjük, hogy megmenekült a pusztulástól. Az esszévers Görgői sorsát veszi párhuzamba, akit sokáig leárulóztak, pedig remek katona volt, és a végső tragédiában a nemzet fiainak megmentője. S a két nép sorsában ez a két történelmi hős is közös kapocs. A *Kézmozdulat a szürkületben* a naplóírás sikertelenségével zárul, melynek egy huszártiszt hasonló írása ad párhuzamos aktualitást.

A haikusorozat a táj- és évszakversek sorát gyarapítja, az ilyen érzékletes képek az ősz végletes hangulatát közvetítik: „Az ég beázott. / Repülőszőnyeg az ősz. / Sehol a bárka.”

*Az idő torkában* az ajánlott versek sorával tűnik ki. Elénk toppan Kobzos Kiss Tamás, Vasy Géza, Görömbei András és Utassy József. A személyes megidézésen túl mindegyik szereplő a maga lényegével képviselteti magát.

S ahogy az Utassy-vers ajánló sorai hangzanak: „Lelkünk sebes vagy sebhelyes, / s az lélegzetvételünk is” – az az összetartás, tartozás lírai zárlata.

Az utolsó kötet, a *Shakespeare a Corvin közben* friss hang, szinte megújult képi világot tár elénk. Bejátszanak a salgföldi fények, ahogy a diófa földig érő lombzuhatagában a költő magáénak érzi új otthonának az éjszakáját. A munka mindenhova elkíséri, a levéltárban sorakozó törzslapok, az ásatásból előkerülő fej nélküli harcos, az I. világháborús katonák emlékei, akiknek „Avarrá rongyolt tölgyfalomb a sorok”. Felidézi az ifúság „könyvnélküli utóiratát”, az elnémult gyerekhangokat, az elcsitult balatoni vihart.

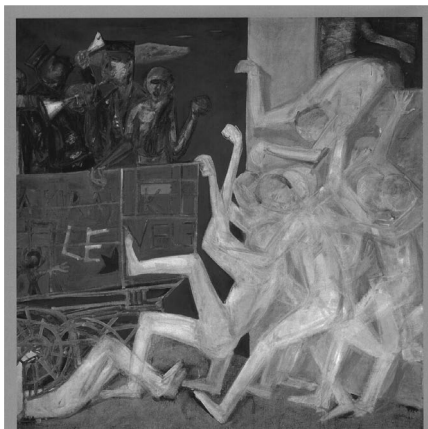
Ami meglepetés: az újra átélt 1956-os forradalom. A Corvin közti harcok, melyek során Hamlet benzinnel töltött koponyája „jelre vár”. Ebben a múltidéző hangulatban szólal meg Cziffra György múlhatatlan zongorajátéka, s a végzetes események részese az a „tizennégy éves felnőtt”, aki akkor veszti el ártatlanságát, amikor átgyalogol a harcok verte Duna-hídon „kék szaloncukorért” nagymamájához. Feltűnik 1959 torokszorító jövőképe: „Rátok kacsint a Párt”, ennek összes következményével. A vers kimondja a rettenetet: „A gyűlölettől torkolattüzes / világmegváltások / századában éltünk”. S elérve a modern, mai cél: „a fesztelen lét, / feszélyezetlen létezés / szabadsága”. Ám a ké-

tely itt már áthatja a sorokat, „Kiket igazol, / a tenyészet-élet / csak úgy / az, ami: zavartalanul működő halálgár?” Az emlékidézés ideje ez, így kerül elő 1969, amikor az *Elérhetetlen föld* két szerzője – Oláh János és Kovács István – a *Vitorlaének* ifjú tehetségeit keresték. De az iszonyú valósággal találkoztak, „torzszülött amnesztiák kísérttek, kísértettek”. S mégis, ott a futásfalvi domboldalon, „az elszántság idézőjeleként mi ketten: / végzett és végzős diák. / (...) / Kihívjuk magunk ellen a sorsot. Újratanuljuk anyanyelvünk, / a jelbeszédet, / a félszavakat, / a krakogás-marta csöndet”. A vers végén elhangzó „Indulnunk kell” sok mindent megmagyaráz. Talán a két Erdélyben csavargó lélek hitvallását, a Kilencek költői csoportjának pályáját. Kovács István visszatalált a kezdetekhez, az indulás nagyszerű pillanatához.

A kötet végén külön ciklusban szerepelnek az új versek. Évszámmal is jelölve: 2018–2020. Ebben kap helyet a lengyel–magyar összetartozás egyik meghatározó dokumentuma, a „*Mindvégig veletek...*” című kötet, mely ennek a kapcsolatnak történetét dolgozza fel. A kötet végén található a *Hűség aranyzárai* című prózavers az egyszerű idős asszonyról, aki Bukovinában el-esett férjét gyászolja. Ennek a gyásznak a mélysége és magassága az igazi emberi mérték. Amit már nem lehet meghaladni, felülmúlni.

Kovács István is megfonta verseiből „a hűség aranyzárait”, a hűséget ifjúkori eszményeihez, a korán elvállalt magyar–lengyel témához, a magyar októberi forradalomhoz. Mindenhez, ami ebben a körben szép és nemes. Ezért hiszszük el a Füzi László által emlegetett „etikai tartást”, ami külön értéket ad minden leírt szavának. Amihez az „egybegyűjtött versek” halma adja a nagyon is mérhető, érthető, klasszikus irodalmi súlyt.

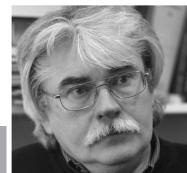
**Péntek Imre**



100 év  
A TRIANONI MAGYARORSZÁG  
KÉPES TÖRTÉNETE

Kossuth

## 100 esztendő története – képekben elbeszélve



**Szakály Sándor**  
(1955, Törökkoppány)  
hadtörténész, egyetemi tanár,  
az MTA doktora.

Pritz Pál: *100 év. A trianoni Magyarország képes története*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020.

„Hosszú” avagy „rövid” volt-e a huszadik század? Most megjelent kötetének első fejezet-címében teszi fel ezt a kérdést Pritz Pál, a két világháború közötti Magyarország történetének ismert és elismert kutatója. A magyarság számára tragikus trianoni békediktátum – amely hivatalosan természetesen békeszerződésnek neveztetik – 100. évfordulója alkalmából közreadott munkája a tudomány szigorú kritériumai szerint, de az olvasók érzelmeit és érdeklődését is figyelembe véve ad képet a „mi huszadik századunkról”.

Pritz Pál jól érzékelt és érzékeli, hogy a jelentős jegyzetapparátussal készült szakmunkák általában a szakmai érdeklődők egy részét foglalkoztatják csak – nem egy esetben éles vitákat is indukálva –, de a nagyközönség ingerküszöbét többnyire alig éri el. A színvonalas tudományos-ismeretterjesztő feldolgozások (sok korabeli fotóval és dokumentummal „el látva”) viszont a nagyközönség számára is vonzóak lehetnek.

Vajon Trianon – és mindaz, ami azután következett – mennyire ismert előttünk, mennyire foglalkoztat még bennünket? – tehetjük fel a kérdést, mert a témában készült különböző

felmérések igencsak vegyes képet mutatnak. A különböző korosztályok ismeretei, a téma iránti elkötelezettségük változó, de hallani szinte mindenki hallott róla.

Egy olyan tragikus esemény, mint a trianoni békediktátum aláírása – Versailles (Franciaország), Nagy-Trianon palota, 1920. június 4., 16 óra 30 perc – gyakorlatilag meghatározta a huszadik századi Magyarország történetét, és alapvetően kijelölte fejlődésének lehetőségeit. Nyugodtan mondhatjuk: napjainkig érezteti hatását.

Hogy miért? Erre is választ kapunk Pritz Pál szép kivitelű, képes krónikájából. A szerző úgy vélhette, hogy a kor eseményeit, politikusait és művészeit bemutató fotók, rajzok, valamint a dolgok hátterét is megvilágító korabeli dokumentumok közreadása (értő összekötő szöveg-gel és elemzéssel) eligazíthatja az olvasót a sok kanyarral, tragédiával tarkított magyar huszadik századról. A magyar huszadik századról, mert huszadik százada természetesen nemcsak nekünk, de minden nemzetnek, népnek volt. Kinek jobb és szerencsésebb, kinek szomorú és tragédiákkal teli. Ha körbetekintünk a világban, akkor elmondhatjuk: mi az utóbbiak közé tartoztunk/tartozunk.

Miért is alakult így, lehetett volna-e más a mi történetünk? Ez is kiderül a szerző munkájából. Pritz Pál a különböző történések bemutatása kapcsán szinte minden esetben alternatívát is megjelöl, de kényesen vigyáz arra is, hogy ne az utókor „most már mindent (?) tudunk a korabeli dolgokról” szemével próbálja meg láttatni az eseményeket.

Történeteket mutat be, és a lehetőségek adta keretek között meghatározó államférfiakról – azért olyanok is akadtak a magyar huszadik században –, politikusokról, véleményformálókról rajzol meg portrékat. Kritikát sem nélkülözve, de megértve az adott pillanat lehetőségeit szól Tisza István grófról, Horthy Miklósról, Bárdossy Lászlóról és még sokakról. Természetesen nem maradhatott ki a sorból a Rákosi-rendszer, valamint annak működtetői sem. Ez utóbbiak tevékenysége – legalábbis én úgy vélem – nem sok jót hozott a magyar nemzet tagjai számára.

Ha voltak a huszadik századi magyar történelemnek felemelő pillanatai, akkor azok között 1956 októbere-novembere – a népfelkelés-forradalom-szabadságharc szűken vett 13 napja – az volt. Az 1950-es évek Rákosi-rendszere által néppé „alacsonyított” magyarság ismét nemzetté vált. Olyan nemzetté, amely a különböző vélemények, ilyen-olyan megosztottság ellenére is egyetértett valamiben, amely röviden így foglalható össze: „Ruszkik, haza!” Ez a kívánság azokban a napokban úgy forrasztotta egybe a magukat magyarnak vallókat, mint 1920. június 4-e után a trianoni békediktátum elutasításának mindenki számára természetes volta.

Trianon 1945 után megismétlődött. A második világháború győztesei ugyanúgy jártak el Magyarországgal, mint az első világháború győztesei, de hogy mégse egészen olyan legyen minden 1947-ben, mint volt 1920-ban, még három települést a megalakuló/újraalakuló Csehszlovákiához csatoltak.

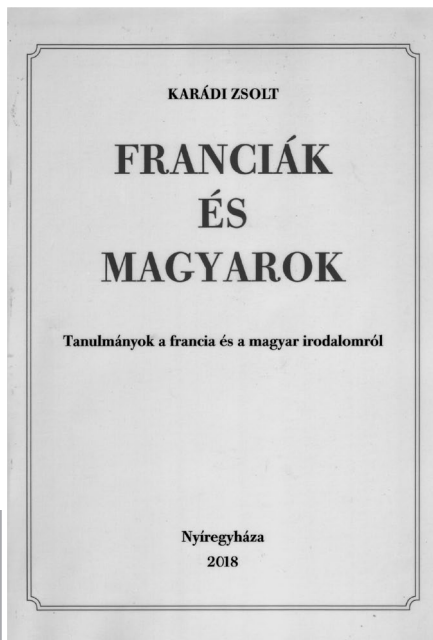
A határokon kívül rekedt magyarok helyzete pedig még rosszabb lett, mint a trianoni békediktátum után. Az 1950-es, 1960-as években még azt sem érezhették, amit a Horthy-korszakban igen: veletek vagyunk, figyelünk rátok, és mindent megteszünk azért, hogy ismét hozzánk tartozzatok.

Az ismét „hozzánk tartoztok” és „veletek vagyunk” álláspont a rendszerváltoztatás után fogalmazódott meg ismét. A magyar politikai élet szereplőinek többsége – sajnos voltak, és ami még sajnálatosabb, hogy napjainkban is vannak, akik ezt nem így gondolják – elfogadta ezt az álláspontot. Reálisan mérték fel ugyanakkor azt, hogy a Versailles-ban, majd Párizsban aláírt békeszerződések – a párizsit talán nevezhetjük így – nem vizsgálhatók felül. Az országhatárok csak akkor módosulhatnak, ha ahhoz a mindenkori döntéshozóknak igényük és érdekük fűződik. A jelek szerint Magyarországgal kapcsolatban erre azoknak, akik a közép- és kelet-európai rendszerváltoztatások idején ezt megtehették volna, sem igényük, sem érdekük nem volt.

Magyarország megmaradt „trianoni Magyarország” – amelyet a két világháború közötti esztendőkhöz használatos térképeken általában Csonka-Magyarországnak tüntettek fel –, annak, amely a magyar nemzet számára nem kevés tragédiát hozott minden történéssel együtt. Ezeket a történéseket, múltunk minden elemét magunkénak kell vallanunk, mert történelmünkben a szép és a jó, a rossz és a tragikus is a miénk. Eleink és a magunk cselekedeteit természetesen lehet kritikával illetni, az utókor bölcsességével „tanácsokat adni”, de egyet nem szabad: megfélemlíteni mindarról, ami velünk történt.

Pritz Pál alapos – néhány apró tévedést ugyan tartalmazó – munkája az én megítélésem szerint a fentebb leírtaknak is megfelel, és remélem, így látják majd azok is, akik nemcsak a kezükbe veszik a könyvet, de el is olvassák. **Érdemes!**

**Szakály Sándor**



## Baudelaire-től Duras-ig

Karádi Zsolt könyve a francia–magyar irodalmi kapcsolatokról



**Révay Valéria**  
(1950, Nyíregyháza) habilitált egyetemi docens, Nyíregyházán él, Rácz István-díjas

Karádi Zsolt: *Franciák és magyarok. Tanulmányok a francia és a magyar irodalomról*, Örökségünk Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2018.

Karádi Zsolt 2018-as könyvében két évtized (1998–2018) irodalomtörténeti tanulmányait gyűjtötte egybe. A kötetbe felvett írások főbb témakörei: a huszadik század eleji francia irodalom magyarországi népszerűsítése, a francia szimbolisták magyar nyelvű tolmácsolása, illetve néhány francia szerző életének vagy munkásságának egy-egy kiemelt mozzanata.

A tanulmánygyűjtemény három fejezetéből kettő magyar, egy francia nyelvű esszét tartalmaz: I. *A Nyugat franciája*; II. *A bongó búcsúdal*; III. *...Quelqu'un est venu [...Jött valaki]*.

Az első fejezet a legegységesebb, hiszen egyetlen személy, François Gachot (1901–1986) francia író magyarországi kapcsolatait, irodalmi és művészeti tevékenységét, a francia irodalom hazai, valamint a magyar irodalom és kultúra franciaországi népszerűsítését mutatja be. 1924-ben a francia külügyminisztérium küldte Budapestre a Nouvelle Revue Française írói csoportjához tartozó fiatal író, aki a Magyarországon töltött évek során tanított az Eötvös Kollégiumban, valamint a Képzőművé-

szeti Főiskola lektora is volt. Magyar feleségével 26 évig éltek Budapesten. 1949-ben a francia követség attaséjaként politikai nyomásra hagyta el Magyarországot. Hazatérve megírta a Magyarországon töltött évek emlékeit (*Egy elmúlt ország emlékei I–II.*; Irodalomtörténet, 1971, 4. sz.; 1972. 1. sz.)

Gachot, a francia–magyar kapcsolatok lelkes támogatója, a modern irodalmi törekvések fórumául szolgáló Mercure de France-ban először 1926-ban, majd 1931–1938 között a Lettres Hongroises [Magyar levelek] című rovatban a korabeli magyar irodalom legkiemelkedőbb képviselőit mutatja be a francia olvasóknak. Leggyakrabban a francia kapcsolatokkal is rendelkező, vagy franciául beszélő, franciából magyarra fordító szerzőket népszerűsíti. Így – többek között – méltatja az általa „lírai zseninek” nevezett Adyt, megemlítve francia kötődéseit, felsorolva olyan verseket, melyeket – ahogy ő írja – „a mi országunknak szentelt”. Megemlékezik a Baudelaire-t is fordító Babitsról és Kosztolányiról is. Néhány év kihagyás után Ka-

rinthyról, Márairól, Szabó Dezsőről is értekeznek. Később csak vázlatos képet rajzol a bemutatott magyar írókról és költőkről, akik között ott találjuk Kassákot, Tersánszkyt, Tamási Áront és Molnár Ferencet is. A következő években felsorolásszerű híradásokból értesülhettek a francia olvasók a magyar irodalom legújabb eseményeiről, többek között Móricz Erdély-trilógiájáról, Kassák *Egy ember élete* című művéről, Herczeg Ferenc, Bánffy, Szerb Antal, Zilahy, Füst Milán, József Attila, Illyés Gyula, Veres Péter vagy Németh László egy-egy új alkotásáról.

Gyorsan megszerzett magyar tudását kihasználva a francia irodalomnak ugyanilyen lelkes népszerűsítője lett a Nyugatban, ahol 1925–1935 között megjelent tizenhat írásában nemcsak egy-egy új könyvet mutat be, hanem ezekben a rövid esszéekben a kortárs francia szerzőkről „miniatűr portrékat” rajzol, amelyek a „bemutatni kívánt alkotó vagy könyv erényeiről, szépségéről, művészi erejéről közölnek vallomásos telítettséggű kijelentéseket”. Általa ismerhette meg a korabeli olvasó többek között Cocteau, René Crevel, André Breton vagy Louis Aragon könyvét (*A Nyugat franciája*).

A szerző külön tanulmányt szentel Gachot magyar képzőművészettel kapcsolatos írásainak. A kötet első részének záró tanulmányában Karádi Zsolt levéltári kutatásainak köszönhetően a Krúdyt is fordító és az író munkásságáért lelkesedő Gachot Krúdy Zsuzsához írott leveleiről kapunk hírt (*Krúdy Zsuzsa és François Gachot levelezése*).

„A bongó búcsúdál” című részben műfordítások elemzéseit olvashatjuk. Baudelaire verseinek magyar fordításairól három tanulmányban értekeznek, amelyekben más-más irányból közelíti meg a magyar műfordítást. Tornai Józsefnek *A Rossz virágai* című kötetében *Megfelelések* címmel fordított Baudelaire-versét Szabó Lőrincnek *A romlás virágaiban* *Kapcsolatok* címen

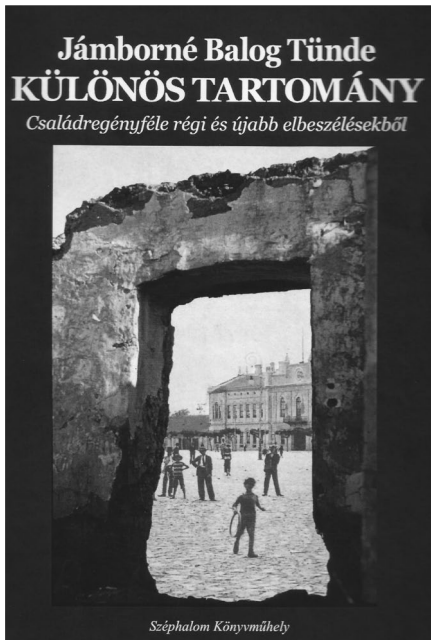
közismertté vált műfordításával veti össze. Egy másik elemzésben (*A szellem győzelme*) egyetlen költőnek, Tornai Józsefnek egy Baudelaire-versre született (*Une charogne*) két próbálkozását (*Egy dög*, 1991; *A dög*, 2007) és ezek eltéréseit tekinti át. Dsida Jenő *Ősziének* (*Chant d'automne*) címen fordított Baudelaire-átültetését az eredetivel veti össze a tanulmányíró („...a szívem jéghideg, vörös korong”). Végül Nagy László *Michel és Christine* című Rimbaud-fordításának sok szempontú, tartalmi és formai – rímeket, verselést és sorhosszúságot – is áttekintő vizsgálatát olvashatjuk (*Tündéri vakmerőség*).

A francia nyelvű tanulmányok között a szerző foglalkozik Baudelaire *Les Paradis artificiels* [*A mesterséges mennyországok* – magyarul 1990, 2010] című munkájával, amelyben a 19. századi francia költő a hasis és az ópium hatásairól, az általuk keltett szorongásokról számol be, s egyúttal figyelmeztet a gondolkodást is megbénító mérgező hatásukra. A magyar költők és írók által is kedvelt francia katolikus költő, Francis Jammes életéről és munkásságáról születésének 150. évfordulója alkalmából, 2018-ban emlékezett meg a könyv szerzője. A kötetet záró francia nyelvű tanulmányban Marguerite Duras és utolsó éveinek társa, a nála sokkal fiatalabb Yann Andréa furcsa, ellentmondásos szerelméről olvashatunk.

A tanulmányok megírásához – magyar és francia levéltárakra és könyvtárakra támaszkodva – Karádi Zsolt gazdag forrásanyagot használt. A jegyzetekből is értékes információkhoz juthatunk, bár gyakran ezekhez sem árt a francia nyelvismeret.

A válogatás mindazoknak ajánlható, akik érdeklődnek a magyar–francia kapcsolatok, a magyar és a francia irodalom, valamint a franciából magyarra átültetett műfordítások iránt.

**Révay Valéria**



## Akár a megáradt folyó...



**Varga Mária**  
(1959, Terény)  
tanár, irodalomtörténész, PhD  
Balassagyarmaton él

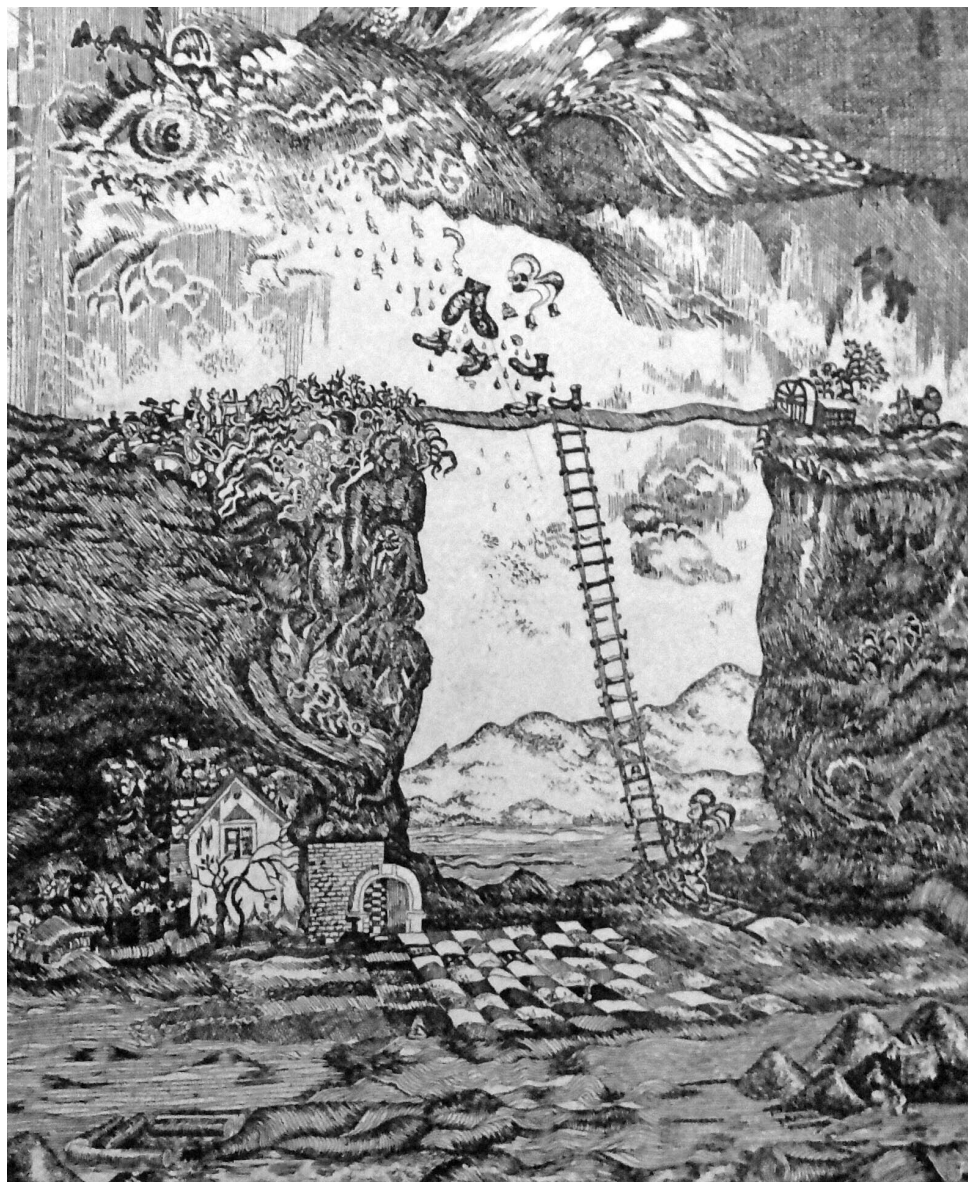
Jámorné Balog Tünde: *Különös tartomány.*  
*Családragényféle régi és újabb elbeszélésekből,*  
Széphalom Könyvműhely, 2019.

„Különös táj a lelked: nagy csapat / álarcos vendég jár táncolva benne; / Lantot vernek, de könnyösük alatt / a bolond szív / mintha szomorú lenne”. Különös lelki tartomány a múlt, Jámorné Balog Tünde írásainak hangulata bennem Paul Verlaine *Holdfény* című költeményének poézisét és misztikumát idézte fel. A kötet a szerző szavai szerint „családragény-féle”, csak félig-meddig regény, mivel válogatott novellákból áll, amelyeket húsz év alatt írt, s amelyekben az a közös szál, hogy jórészt a saját és a férje családjának felmenői szerepelnek bennük. A múltbéli emberek – a legnagyobb természetességgel – gyakran bukkannak föl a jelenben, mint a mágikus-realista írók varázslatos világának szereplői.

E különös tartomány történetei – a szerzői narratíva szerint – szájról szájra adódtak át, míg végül Balog Tünde révén nyerték el a végső formát, legalábbis egy megszilárdult formát. Ez a körülmény egyfajta folklorisztikus jelleget is ad az írásoknak, amelyeknek egy része már korábban is megjelent kötetekben, illetve irodalmi lapokban, másik részük a *Különös tartományban* olvasható először. „Igaz, az emlékezés gyakran új furcsa játékot velünk – írja.

– Olyan, akár a megáradt folyó. Sodrása össze nem illő dolgokat visz magával: korhadtt faderek, ágak, gyökérdarabok, elszabadult csónokok felpuffadt tetemek úsznak barna, tajtékos hátán, és az emlékeimben is.” Sokrétű, sokféle témát feldolgozó, változatos atmoszférát hordozó írásokkal találkozunk a könyvben: a múlt ködébe vesző, nosztalgikus hangulatú novelláktól a drámai erejű írásokon át egészen a Kusturica-filmek humorát idézőkig. Utóbbira jó példa a *Bácskai lakodalom*, amely egész frenetikus vicces, mulatságos és szívderítő részeket tartalmaz. A magam részéről sajnálom, hogy ilyen novellából kevés akad. Íme, egy villanás: „A nászmenet egyre vidámabb lett, az asszonyok Ilkával együtt hangosan csujjogattak, és amikor elértük a falut kettévágó műutat, a vőfély leintette az épp arra haladó zsúfolt autóbust, felszállt egy társával, és végigkínálta az utasokat. Elsőnek a sofőr húzta meg az üveget, majd leugrott az útra, szájon csókolta a menyasszonyt, megölelte a vőlegényt, és megvárta, míg mindenki iszik az új pár boldogságára.”

A bácskai novellákat tartalmazó ciklus (*Mint a vadlibák*) a legsikerültebb: minden írásban erő



Téridő

és drámaiság lüktet. „Ilka (a szerző férjének nagynénje – V. M.) született mesemondó volt. egyforma átéléssel adott elő mindent, tragédiát és komédiát, és őt hallgatva az a képzelet támadt az embernek, hogy a lét alapkérdései nálunknál jobban, közvetlenebbül érintik a bús, lomha Bácska lakóit. Ezen a földön a járókelők csizmaszárában élesre fent kés lapul, a magasra toronyozott ágyak dunyhái közt fegyverek rejtőznek, az égből eső helyett néha vér, máskor

pálinka dől, és az utcasarkon maga a végzet vágat horkanó lován, készen arra, hogy eltiporja az ember lányát. *Amikor a bátyám elesett, amikor Bözsi puskával ment a kocsmába az uráért, amikor az öcsémet megkéselték, amikor Rajzli nena cigánylányt talált az ágyában, de a sógorral együtt, amikor Misó bácsi részegen megfagyott a hóban,* (kiemelés az eredetiben, V.M.) ilyen, és ezekhez hasonló jelzések, mezsgyekarók között hullámozottak történetei az időkben, ezek

fogták feszesre parttalan csordogálásra hajlamos elbeszélő kedvét, és ezekkel csigázta föl hallgatói érdeklődését is.”

A humor mellett a dráma is nagyon erősen jelen van ebben a ciklusban. A bácskai vérengzést idézi föl a *Halleves Bácskában* című novella, amely egy közös rokoni étkezés leírásából fordul át tragikusan abszurd események bemutatásába. A főszereplő itt Juliska nena („aki annyit szenvedett, hogy háromnak is sok volna”), a történet az ő családjáról szól. A második világháborút követően a férjét sokadmagával kiharancsolták a visszatérő szerbek a főtérre, és ő minden aszszonyi könyörgés ellenére ment is, mondván, miért bántanák őt, soha nem vétkezett a szerbek ellen. A kisebbik fiút bezárta az anyja a kamrába, de ő apja után szökött. *„Utol is érte, még mielőtt a térre értek, aztán az asszonyok, akik látták, hogy mi történt, elmesélték, hogy egyszerre estek el, amikor megsorozaták őket. Voltak egy páran, akiket nem találtak el elsőre, azoknak kellett a többi szekérre rakni, csak a végén lötték le őket, mielőtt elindultak. Még nem értek ki a faluból, mikor az unokatestvéred magához tért. Talán-tán nem is érte golyó, vagy csak könnyebben sebesült meg. Ő volt a szekér tetején, s ahogy felül, látja ám, hogy az ölében egy halott, mellette is halott, alatta is halott, minden csupa vér, s hogy az anyja, aki épp odaér, lihegve fut a szekér után, elkezdett hát kiabálni, hogy nem haltam meg, édesanyám, hála Isten, élék! Az egész nem tartott tovább egy szempillantásnál. Juliska nena meglát-hatta, hogy lövik le a fiát másodszor is. Aztán már nem látott semmit, úgy pofozta életre a többi asszony.”* (Kiemelés az eredetiben.)

Óriási időintervallumot fognak át a kötet novellái az 1848–49-es szabadságharc utáni időktől egészen napjainkig. Emlékképek a magyar nép vérzivataros századaiból. Az egyik megrendítően szép írás, az *Árnyékhuszárok* a magyar szabadságharcosoknak és a háborúk sebesültjeinek állít emléket. A tulajdonképpeni főszereplők a földönfutó, üldözött honvédek, de az ő sorsuk magában foglalja szinte minden hazájáért harcoló magyar ember méltatlan,

nyomorúságos sorsát. *„Mög sé hívták őket, mikor a Kossuth-szobrot avatták, morfondírozott tovább dédapám. Akkor még mind mögvótak. Aztán, hogy mégis odamöntenek, elküdték őket utolsó-nak, hátra. Hogy mit akarnak itt ebbe a vásott gúnyába? Csak a végin töhették oda a koszorújukat.* (Kiemelés az eredetiben.)

Előfordul hogy valamilyen mai eszköz, tárlálmány vagy esemény idézi föl a múltat. Ilyenkor archaikus, mitologikus minták, gyökerek ötvöződnek a mai kor életérzésével. A *konyhaasztal* című novella esetében a dédanyától, a német–cseh származású Vogel Annától örökölt konyhaasztal találkozik a jelenben egy csomag mirelit spanyol kagylóval. Mialatt elkészül az egzotikus étel, a vörösboros kagyló, az alatt végighallgatjuk Vogel Anna életútját, ami nem tartozott a különleges életek közé. Sorsfordító, zajos események nem történtek benne. Valójában egyszerű asszony volt. „Nem valószínű, hogy valaha is volt dolga tengeri kagylóval: legtöbbször káposztát főzött, krumplit, meg vasárnap knédlit a marhahúshoz. Ebből nem engedett, *ma nem paprikasch! ma ünnep*, és az egyetlen tengeri jószág, amit beengedett a konyhájába, az a sós hering volt. *Nem vagyunk mink talián*, mondaná, és kidobná az egészet, azután lesúrolná utána az asztal tetejét.”

Jámborné Balog Tünde családjának történetében az egész magyarság történelmére ismerhetünk, hiszen előfordul ebben a családban mindenféle mesterségű, rendű-rangú és nemzetiségű személy. Öreg és fiatal, férfi és nő, jó és kevésbé jó, üldözö és üldözött. Az író mindig bölcsen, sajátos humorral és – minden poézis, misztikum és nosztalgia ellenére – rendkívül józanul mesél. Ez a beszédmód teszi írásait egyénivé és utánozhatatlanná. Az átélt tragédiák nem szülnek bosszút, ellenségeskedést, inkább azt sugallják, hogy az elkövetett elszenvedett szörnyűségek ellenére mi, kis népek egy csónakban evezünk itt, a Duna és a Tisza tájékán.

**Varga Mária**